

Veljko PETROVIĆ

GRAFIČKI RADNICI — NAŠI SARADNICI

Sećanje
nekadašnjeg
srpskog
novinara

Kad se savremeni pisci, bilo naučni radnici bilo književnici ili publicisti i novinari, sretnu pa stignu da ozbiljno porazgovaraju o svome zanatu, o objavljivanju spisa, a ima ih koji još uvek rukom i perom pišu, oni se obično po malo jadaju što štamparije neće ni da pogledaju rukopise već traže čiste mašinske prepise. Tuže se na izdatke i na dvostruke trudove i oni koji neposredno sami prepisuju na svojim skupim »Remingtonkama«, jer i oni češće moraju da ponovo otkucavaju ako su sopstveni tekst nešto izmenili, brišali ili mu koju reč dodali.

Nama, starim srpskim novinara koji smo se pre više od pola veka, posvećivali tome pozivu, ovi sadašnji tipografi liče na današnje apotekare, — neka ni jedni ni drugi ne uzmu za zlo. — A obe te korisne i časne profesije opet na ne manje časnu a po društvenu privredu isto toliko korisnu trgovačku granu takozvanih trafikana — duvandžija. I apotekari danas kad im zabrinuta mušterija prinese recept samo pruže ruku iza leđa, i vađe iz jedne od brojnih polica ili fioka gotove, spakovane preparate, s gotovim uputstvima na nekoliko jezika. Bez ijednog pokreta koji bi potsetio na čarobno alhemijsko poreklo, na obred ne radnje dolivanja, mešanja, mućkanja, kuvanja, zavijanja i čitkog i nečitkog ispisivanja lekova i njihove upotrebe, što sve uzbuđujuće i utešno deluje i kad se pacijentu na domu samo ispriča. Zar ima razlike između duvandžike koja jednostavno skida s teže, na zahtev, nišku ili sarajevsku »Moravu« ili »Drinu« i između tipografa kojima se predaju, pomalo sa strepnjom, razgovetni, čisti mašinski prepisi, s nekoliko dozvoljenih i interpunkcijskih ispravki? I taj ravnodušni međusobni odnos pojedinih vrsta trubdenika na izradi istoga predmeta, istoga dela, zar ne potseća na onog radnika iz kapitalističkog društva koji na građevini čekrkom diže balvan za skelu, pa čuje li odjednom zvona, oglašavanje polovine dana, već tu blizu cilja, pusti ga da tresne o kaldrmu?

Ja sve o tome maštam: da će se, kad se dignu sve zavese, prestati svi hladni, mlaki i vreli ratovi, vratiti bar donekle ono stanje, s početka tipografije, ne proste već prijateljske, drugarske, saradnje između književnih i grafičkih radnika. Kad su štamparci bili više knjigoljupci nego zanatlije, a mnogi i sami ugledni pisci. Moralni nastavljači krotkih inoka i dijaka — prepisivača po srednjovekovnim manastirima.

Uostalom, ne treba se tako daleko unatrag vraćati. U Francuskoj su, besumnije, još aktivni unuci Balzakovih slugača. A ti su, — kažu: postoje njihova pisma — s najvećim zadovoljstvom i radošću, slagali po nekoliko puta, uzastopno i jako mejnane i proširivane korekture velikog pisca. Oni su uživali što se ne samo pred njihovim očima stvara, od kraće pripovetke, obiman roman, što pred njima buja slavna »Čovečja komedija«, već što i sami pomažu pri tome mučnom i divnom radanju.

Današnja nagla industrijalizacija kod nas izmenila je lik naših »štamparaca«. Čini se takav je zakon čovečje naravi: prvo čovek stvara ispomocna oruđa kao pojačanje svojim udovima, kao njihovo dužnije produženje ili filigranisanje za delikatnije zadatke; zatim kad se taj čovekov izum i proizvod u hoda i postane činilac u opštoj produkciji, onda taj isti alat, ta mašina, stekne izvesnu svojstvenu samoupravu, pa počne da utiče na svog stvaraoca. Vreme-

MILO MILUNOVIC: 27. MART

KALENDAR

Dvadeseti je ovo 27. mart od onog pravog, jedinog, koji je postao simbol smeštosti ovog naroda, i početak jednog jula kada su planule prve ustaničke puške protiv onih koji su hteli još jednom da budu zli gospodari na ovom tlu.

A nije bio samo jedan 27. mart, pre ovoga, jedan dan prkosa i snage, sećam se, bili su mnogi dani otpora i borbe, u livali se oni i slivali u njega da bi postao sinteza onoga što mu je prethodilo, i početak, uvod u ono što počinje i nezadrživo dolazi.

Bio je 27. mart i proleće, jedan dan svih prolećnih dana, i meni se i danas čini da su u njemu sva ona proleća koja od ranije pamtim, mi koji smo doškora bili revolucionarna mladost ove zemlje, koju smeđnjuje jedna nova generacija graditelja i revolucionara. Jer revolucija za čovečnost i čovečije življenje još traje.

Sećam se, danas, uoči ovog 27. marta, pred licem ove nove

Dvadeset sedmi mart

mladosti kako se pred nama, pred našom mladošću Beograd digao na noge i onoga što smo mi skoro deca u tim trenucima doživljavali. Ne mogu da se ne setim dana koji su mu prethodili, onog proleća 1940, onog prvomajskog izleta na Kosmaj i onog durđevskog uranka toliko simboličnog sastanka hiljada radnika, studenata i najmladih — đaka, kad sam prvi put ugledala na širokom starom deblu krupna slova pesme koja će sutra postati partizanska koračnica:

Lanci nam se kuju kleti,
Krvavi se sprema rat,
al'pre ćemo mi umreti
nego svoje zemlje dat....

Tada sam ponovo videla Lo-

Pravnog fakulteta, kako svojim rukama zakiva ovu prkosnu pesmu.

Sećam se i one priredbe u Fizičkoj sali, još čujem i danas reči »Otađbine« Đure Jakšića, Desankine ustaničke stihove o narodu koga mogu »na vešala podizati tanka«, »u zoru streljati mućka«, ali koji je izoran »iz krvlju topljenih polja«, narodu koji je, »ponosan i hajdučki«. I pjeska se sećam koji je značio više nego odobravanje, koji je bio odluka da se suprotstavi svakoj najezi. I znam sada, i znala sam i onda i znao je Beograd i cela zemlja da je to bila tvoja odluka, Partijo.

Čini mi se da se već tih dana radio onaj 27. mart koji će doći. Sećam se demonstracija pred češkom ambasadom, na kojoj su Nemci na visokoj tabli istakli kukasti krst, da bude

nedohvatljiv, i onih zamaha i udaraca kamenjem po toj tabli, naših omladinskih udaraca i poklika da ćemo braniti Čehoslovačku, da ćemo dobrovoljno braniti tuđu zemlju da sprečimo najeđu fašizma, napad na našu. A kada je sa zgrade bivše češke ambasade pao kukasti krst, znali smo da si ga ti to sa nama skinula, rukom svo je omladine, Partijo.

Sećam se i onog 14. decembra na ulicama Beograda, decembra koji je prethodio onom martu, 39. godine; u mojim ušima ostale su i danas iskidane reči »dole rat, dole rat«, a znali smo i mi najmlađi koji nismo imali više od petnaest godina da je rat na vratima. Videli smo prve mrtve na ulicama Beograda, pitali smo se kako to da zemlja koja treba da je naša ubija one koji su hteli da je sačuvaju od

Velibor GLIGORIĆ REČ O KRITICI

S vremena na vreme čuje se glas kako bi dobro bilo imati u književnoj i umetničkoj kritici jednog vrhovnog sudiju koji bi meritorno čistio situaciju u književnosti i umetnosti tamo gde bi ona bila zapletena i zamučena, i dao odlučno i određeno smernice razvoju naše književnosti i umetnosti. Pri tom se taj glas poziva na primer Skerlićev.

Primer Skerlićev ima veoma dobrih, a ima takođe i slabih strana. Lepe su u onoj njegovoj velikoj sposobnosti da uočava kretanje i razvojne puteve književnosti, u odvažnom i talentovanom osvetljavanju bitnih svojstava i vrednosti književnih dela, u njegovoj fenomenalnoj radnoj energiji s kojom je bio kadar da za relativno kratko vreme izvrši krupne zadatke u istoriji srpske književnosti i izgradi monumentalno delo u književnoj kritici. Lepo je i ono njegovo strasno i punokravno angažovanje u književnosti, ona njegova oduševljavanja knjigom i pasija za otkrivanje novog, originalnog talenta u književnosti, ona toplina kojom je mladog, novog pisca i njegovo delo, ako je u njemu našao vrednosti, preporučivao čitaocu. Potezi kritike su mu zaista pri tome bili osećni, određeni, sadržajno jasni, zrelo, sugestivno literarno formulisani i kad je reč o vrednosti nekog književnog dela, i kad je reč o uocnim slabostima.

Ako onaj glas traži takve osobine od književne kritike, on je u velikoj meri u pravu. Ne gubeći iz vida da su te osobine lične, personalne, ne gubeći iz vida dimenzije talenta književnih kritičara, mora se dati za pravo onima koji preporučuju našoj savremenoj kritici više angažovanja u odnosu na pojavu novih književnih i umetničkih dela i više pasije da se priznaju, afirmišu i istaknu njihove stvarne vrednosti. Mora im se dati za pravo kada te zahteve upućuju onoj zrelijoj, iskusnijoj književnoj kritici koja se u velikoj meri odvijala od takozvane tekuće kritike, tako da je ova delimično prepuštena improvizacijama, literarnim i estetskim, pa u nekoliko i diletantskim proizvoljnim probama pera.

Savremenoj kritici postavljaju se danas mnogo veći zahtevi nego u vreme Skerlićevo. Postavljali su se i tada zahtevi da ona bude univerzalno obrazovana i obaveštena, ali danas se ona postavlja u mnogo većoj meri. Savremeni pokreti u književnosti traže od kritike mnogo više znanja kako iz svetske literature, tako i iz društvenih nauka, filozofije, psihologije i estetike. Zahtevaju se zatim i neprekidna,

Nastavak na 2. strani

Mira ALEČKOVIĆ

rata. Zauvek smo saznali da se komunisti bore za ovu našu zemlju, ali drukčiju, pravedniju. I tu buduću zemlju počeli smo već tada da volimo.

Sećam se i sećaju se mnogi 8. septembra, krvavog pokolja u Košutnjaku. Nije li i on deo ovog Marta, nije li i on u njemu progovorio snagom osvete. Bile su na izletu hiljade omladinaca. Sa brda se sjurila konjica i sasula plotune u one koji su mirno sedeli na travi i pevali pesme. Pesme slobodi. Poginuli i ranjeni. Dvojicu sam poznavala, Sokrata Dimovića i Branislava Petruševića »Brandak«. Videla sam ženu sa detetom na rukama kome je široki mlaz krvi tekao niz lice. I dok je na rukama žene dete nemodno ležalo, teško ranjeno, na rukama male Nade Aksentijević izdisao je Branslav Petrušević, i zar je onda čudo što se skojevka Nada, što se skojevka Zorica Božović dočepala kamenidarme. Učinili su to i drugi; bili su oni, ili su od tog dana po-

Nastavak na 7. strani

POREKLO UMETNOSTI

Ljudi nisu često skloni paradoksalnim idejama, a nauka često pomaže sklonost ka plitkoći, površnosti i zdravorazumskoj dva — i — dva — su — četiri orijentaciji u svetu. Tako se u čeno neznanje i površni mentalitet neprekidno sapliću o paradoksalne činjenice života umetnosti. Ako izvor umetnosti nije »objašnjena« preljudskim razvojem koji iz propedeptičkih razloga priprema pravu umetnost, onda on predstavlja stotruki skandal. Otkuda to da se poreklo umetnosti na istorijskom izvoru dodiruje i istovetuje sa njenim nastajanjem ovog časa, u aktivnoj svesti umetnika? Kako to da umetnost započinje odjednom, potpuno gotova, u oblicima koji su različiti od svih drugih, ali ne manje savršeni od drugih? Kako se cilj — u — sebi umetnosti na najranijim njenim etapama razvoja povezuje sa njenim spoljašnjim ciljevima, uostalom vrlo zasno izraženim?

Danas izgleda potpuno besmislenom ideja da čovek van samog sebe traga za poreklom umetnosti: njen istorijski i njen sadašnji izvor su tako reći na jednom istom mestu, u samom središtu čovečnosti. No to nije uvek tako izgledalo. U prošlom stoleću prevladuje misao o neophodnosti činjeničkog dokaza nastanka umetnosti iz nečeg što po suštini nije umetnost. »Vek nauke« tako ne doseže izvesne istine koje su dubokim uvidanjem otkrili poneki mislioci pre toga vremena i skoro nezavisno od vremena. Tako i danas razmišljanje o poreklu umetnosti može započeti Schillerovim stihom koji Woermannu služi kao motto njegove vrlo poznate, već zastarele istorije: »Umetnost, o čoveče, imaš samo ti«.

Stih: Die Kunst, o Mensch, hast du allein — sadrži jedan posebni razumljiv smisao, izgubljen u doba samovlade prirodnonaučne teorije razvoja. Zato pre svega treba istaći da problem porekla umetnosti predstavlja jednu eminentno filozofsku temu. Ne rešava se samo arheološko-istorijskim i etnološkim metodama. Činjenica o prvom trazu čoveka kao umetnika nedovoljna su danas i uvek će principijelno biti nedovoljne za naučnu teoriju o poreklu umetnosti. Ulogu Altamare danas igra pećina Tasili. Ko može tvrditi da je kolo najprvobitnijih Venera najzad kompletno? Od bitnog je značaja videti da već li manji broj podataka o prvobitnoj umetnosti u principu ne menja situaciju u kojoj se nalazi naučno orijentisana svest, ispitujući problem porekla umetnosti. Navedemo li kompletne uslove koji su spolja delovali na nastajanje umetnosti koju danas smatramo prvobitnom. Još ni smo rešili problem porekla umetnosti. Treba, dakle, jasno razlikovati posebno-naučno pitanje prvobitne umetnosti, koje se rešava konkretnim etno-psihološkim, arheološkim i istorijskim radom, od pitanja porekla umetnosti kao filozofskog pitanja.

To pitanje je filozofsko zbog toga što je u najranijoj i svakoj izvornoj umetnosti bitan čovekov odnos prema svetu, prema sopstvenoj egzistenciji i biću

kao najdubljoj osnovi stvari. Prvobitna umetnost se u magli, ritualu i mitu ne može odvojiti od pogleda na svet primitivnog čoveka. Pitanja pogleda na svet, međutim, ne mogu rešavati posebno-naučnim metodama i tehnikama, a problem porekla umetnosti formalno je sličan problemu porekla svesti, čoveka i, pre svega, poreklu jezika.

Sredstva psihologije pokazala su se nedovoljna da reše ovaj problem. Traženje umetničkog impulsa u instinktu podražavanja ili u igri ili u emocionalnim izvorima, ne objašnjavaju kompletnu situaciju umetnikovu u kojoj se suočava sa najvitalnijim problemima, koja uvek ima metafizički značaj.

Sredstva sociologije su nedovoljna. Pokušaj da se iz kolektivnog radnog ritma izvede prvobitna umetnost slomio se na činjenici da je prvi trag umetnosti stariji od kolektivnog rada i sedelačkog načina života.

Predstava o kontinuitetu i zahtev koji u tom smislu izriče teorija razvoja u tumačenju istorijskih činjenica mora se najpre filozofski ispitati. Uvideće se onda da postoji neka vrsta diskontinuiteta u svakoj stvaralčkoj akciji: sam izvor umetnosti onda je ogroman diskontinuitet u nekoj imaginarnoj liniji duhovnog razvoja čovečanstva, koji se ne može objasniti predhodnim strpljivo gomilanim jednosmislenim promenama.

Treba se sasvim odvići od predstave da umetnost nastaje u nekom jasno određenom trenutku (koji ćemo uhvatiti), kao neki odsečan početak. U umetnosti se mora rekonstruirati sam pojam početka, jer svaki novi umetnički pravac ima svoj početak koji je verovatno isto toliko izvoran kao i genealoški prvobitna paleolitska umetnost. Jer problem je u tome: koja je upravo paleolitska umetnost prvobitna? Utic je predpostavio geometrijsku fazu u razvoju paleolitske umetnosti i time pokušao da objasni prividni paradoks takozvane prvobitne umetnosti, naime, činjenicu da geometrijskoj neolitskoj predhodi naturalistička paleolitska umetnost. Činjeničko stanje pokazuje se kao logički i psihološki nemogućno.

Poreklo umetnosti ne smemo zamišljati ni kao proizvoljni akt, kao stvaranje neke ljudske ustanove koju opet možemo po čudi, ili nekoj višoj spoljašnjoj potrebi, ukinuti.

Poreklo umetnosti ne smemo zamišljati ni kao proizvoljni akt, kao stvaranje neke ljudske ustanove koju opet možemo po čudi, ili nekoj višoj spoljašnjoj potrebi, ukinuti.

Ispitivanje porekla umetnosti u filozofskom smislu reči znači ispitivanje same suštine umetnosti.

Milan DAMNJANOVIĆ

Nastavak sa 1. strane
svestranija praćenja strujanja u oblasti umetnosti. Obimnija je i produkcija knjiga originalnih i prevodnih, umetnički život mnogo raznolikiji i promjenljiviji. Teško bi se moglo zamisliti da bi jedan kritičar, ma koliko velikih dimenzija talenta i erudicije bio, mogao tekućom kritikom intenzivno da prati sve pojave i manifestacije književnih i umetničkih dela. Ovo naravno ne opravdava odsustvovanje pasije angažovanja zrelijih, iskusnijih kritičara u tekućoj kritici.

Oni koji se pozivaju na primer Skerlićev, ukazuju na to da kritika treba da bude personalna, strasna, odvažna, poštena, iskrena, otvorena i konsekvantna. Pri tome se radi antiteze zastavljaju na onaj slabiji strani savremene tekuće književne i umetničke kritike, na onim pojavama lične, pristrasne, tendenciozne kritike koja svoj duh i svoje literarne osobine upotrebi u afirmisanju neke neprincipijelne književne politike, u nametanju svojih afiniteta, simpatija i antipatija, svojih preubedenja čitaocu. Lična, neprincipijelna kritika od uvek je ista. Od uvek je njena osobina da menja stavove, da podešava kriterijum prema ličnosti pisca i umetnika, da ispojava animoznost time što će samozadovoljno da istakne slabosti nekog književnog i umetničkog dela, a da vrednosti prećuti, ili obratno ako joj pristrasnost krene drugim smerom. U toj ličnoj, tendencioznoj kritici probija i sujeta pisca koji bi hteo da njegovo ocenjivanje bude jedino kompetentno u oblasti umetnosti o kojoj piše, samouverenje da je on jedini pozvan da nekom umetničkom delu sudi i da je njegova reč poslednja. On se nekako uzdiže nad stvaranjem umetnika, podredi ga svojim »stručnim«, »kompetentnim« analizama i presudi suvereno da li umetnik ima ili nema talenta, da li on ulazi u krug njegovih izabranih ljubimaca, koji je omeđen njegovim ukusom i njegovim pristrasnostima. Lična, neprincipijelna kritika se uteže, kada izide iz tog svoga omeđenog kruga, od radovanja vrednostima, kao od neke slabosti personaliteta (neki put tu je strah od rizika da se ne promaši u predviđanjima); prepusta se radije poricanju vrednosti, ide na potcenjivanje pisca i umetnika prema kojima gaji animozno preubedenje. Ona ne podnosi druga, suprotna mišljenja i zajedljivo, ljutito, uvredeno reagira na njih.

Vreme »popovsko« i »popajsko« moralo bi da prođe u savremenoj kritici. A takođe nije više moguće da se zamisli ni »vrhovni sudija« u njoj. Već u vreme Skerlićevo vrhovni sudija bio je organizovanom književnom politikom nametnut, i porred sve veličine kritičarskog dara Skerlićevog i njegovih ličnih zasluga u sticanju najuticajnijeg kritičarskog autoriteta. Ono što se nazivalo »vrhovnim sudjenjem« u njegovom kritičarskom radu proizvelo je u tom radu s druge strane i velike grehove. Danas nam izgleda neoprostiva greška ona njegova anatema koju je gromko izrekao nad pesnikom Disom, porekvaši mu sve poet-

ske odlike koje je ovaj pesnik nosio i uneo u srpsku poeziju. Oni koji se pozivaju na primer Skerlićev ispuštaju iz vida takve i slične greške koje su teze u posledicama kada ih učini »vrhovni sudija« u svojim neopozivim i neprikosnovenim presudama. Uzimaju samo vrline Skerlićeve kritike, a prelaze preko nje nih slabosti. I dobro je da te vrline budu pred očima savremene književne i umetničke kritike, kao potsticaj, a takođe i slabosti, kao opomene.

I sam Skerlić se branio od prigovora upućenog njegovom »vrhovnom sudjenju« i obracao se piscima: »Mi živimo u književnoj republici u kojoj svaki može sve da kaže, a u spisnoj književnosti toliko je časopisa da se sve može štampati. Načinite se i vi književnim kritičarima i instruktorima književnosti. Iznosimo svaki svoje mišljenje na svetlost dana, ostavimo našim sudijama, Njegovom Veličanstvu Razlogu, čitaocima i vremenu, da oni presude. Na kraju krajeva primiće se i ostaće ono što valja i što jeste. Biće bolje ono što ne potone!«

Čitaoci očekuju od savremene književne kritike pre svega principijelnost, a principijelnost sadrži u sebi i dosledan stav kritike, i jednu jasnost i savremenost, i nepristrasno mišljenje, i savesnost u radu, i etiku odnosa pisca kritike prema književnom i umetničkom delu. Sve ovo zajedno je sa talentom kritičara, njegovom personalnošću i strasnim angažovanjem u otkrivanju vrednosti, a takođe i u odrešitom fiksiranju slabosti književnog i umetničkog dela. Postoji danas jedan sloj čitalaca koji ne očekuje više da mu kritika bude mentor u njegovom književnom i umetničkom obrazovanju. Instrumeni kulture su se uvećali i mnogo su više danas dostupni publici. Taj sloj čitalaca ne očekuje od kritike sudenja i presude, već mišljenja, analize, kritička, više pomoć u svome ličnom doživljaju umetničkog dela. Taj sloj čitalaca ne pokorava se više presudama kritike i ne prima ono što je u njoj lično, pristrasno, tendenciozno i diletant-sko, pa ma kako maskirano bilo.

Postoje uzdasi: »ah, da nam je sada Skerlić!« U jednom časopisu 1911. godine, dakle u vreme kada je Skerlićev kritičarski autoritet bio u zenitu, našao sam izdavanje u govoru o književnoj kritici: »ah, da nam je sada Svetozar Marković!« Kritika je uvek vrela tema za razmišljanje i diskusije. Mi ovde govorimo više o slabostima savremene kritike u nameri da se ona još više uzdigne, da se još više angažuje, i principijelnije angažuje u našem književnom i umetničkom životu, iz koga se traži njena obilata pomoć, jer je izvanredno narasla izdavačka delatnost i jer je veliki broj vrlo raznolikih umetničkih manifestacija, a kritika se razvila i otišla je dalje od vremena Skerlićevog kako idejno, tako i estetski složenijim analizama, dubljim i suptilnijim kritikama, tada kada je ona zaista kritika talentovana, savesno i strasno angažovana da bez preubedenja doživi ono što je stvarno i suštinski umetničko u jednom delu, tada kada je ona zaista principijelna.

Velibor GLIGORIĆ

Iz knjige »Predak«

SVIJETE KAKAV JESI

Svijete kakav jesi i svijete i svijete i svijete koga to sve ne kako ćemo se potući. Već se tučemo Borimo se nijemo samo se pjesma javi tu i tamo pa opet tišina
A pjesma ostane u visini i gleda me dolje gdje zahtijevam i tražim oko mene taj svijet i svijet i svijet a između nje i mene duga neprekidna svirepa nit i ponijet ću ovo vrijeme sa sobom Popet ću se ostavljati i izubijati i sam jednom po njoj isčupavši ga kao busen trave iz velike livade vremena koje je bez početka i bez kraja
I gledat ću pomalo u sva vremena sa svojim čudesnim vremenom u ruci

PREGLED SITUACIJE

Pogoni glazbi rade širom svijeta kao da se ništa ne događa a stvarno, ne događa se osim pjesme o ljubavi (recimo) i o nekoj žalosti dok je veliko nebo posuto kilogramom nekog znanja a nečujni lom rasteće

Vraćati vjeru u sebe same to je čini se ono što se ne događa to je ono velika koncepcija

KAD NEKO GLAZBALO IZVODI MELODIJU

Blag trenutak kad neko glazbalo izvodi melodiju u susjednoj sobi a ovdje je noć i kad želim pisati nonsalantne pjesme o morima i smišljam pozdravnu dopisnicu starom prijatelju i kad me uhvatila želja da se dobro opijem nekim finim pićem dok okolo sniju. Šašav trenutak, sjaj u dubini vremena veće puno lijepih sastojaka koji će se rasplinuti A riječ je o nekom čovjeku

TIHI RUB

Ja pripadam tom svijetu pjesnika koji ima svoje časopise, klubove i samoće šta je to nama dano? Tvoj kruh bio je i naš kaže jedan Imamo i poneki dobar dan imamo i poneko veće i zapravo tek mi imamo sasvim ovaj svijet

i svijet ima nas Mi se okrećemo kao čovek koji čeka nasred trga i koji već ima sliku i smisao i miris ali nigdje ni originala ni povjerenja ni parfema

Samo tiha strujanja i neka gužva A osim toga mi sasvim dobro vidimo neki besmisao i prikupljamo vode u plač a čovjeka u prepuštenost, ostavljenost, tugu neprepoznatu

I znamo tačno gdje je tih rub. I bučan rub O koliko ih, neprestano, ima

IZVJESTAJ

Ne pričaj više o ljubavi. Ni o budućnosti. One ne postoje. Sad pričaj samo o mašti, o očekivanjima, o pokušajima. To su riječi koje mogu opravdati život (ili o svotama ili o izumima. Ali to nisu te riječi) Dug i silan život zaglavljen između nepomičnih vratnica i odskrinutih vrata u jednolike sate malih gluposti, lihih pređevčerja, sitnih uloga Pripitomljeni principi šecu naokolo poput dobrih slugu

VINIŠTE U OVOM BROJU IZRADIO BRANKO MILJUS

načela za koja se imače zalazu. No, to opet ne znači da među onima koji se tretiraju kao stručnjaci nema i takvih čiji su moralni kvaliteti u pravoj srazmeri sa njihovim sposobnostima potrebnim za određenu vrstu posla. Ali, takvi ničim ne remete normalni tok našeg društva, oni su postali neophodni ne samo kao stručnjaci nego i kao društveni radnici, i njihova raznorodna aktivnost prima se kao nešto što je sasvim prirodno i što pristaje uz njihovu ličnost. Oni drugi iz njihovih redova, o kojima se s razlogom nema uvek najbolje mišljenje, ali za koje se tvrdi da su neophodni, samo zato što to i jesu, svojim postupcima često stvaraju veoma nepogodnu atmosferu, posebno u manjim gradovima. Naime, na osnovu onoga što oni ponekad čine ili ne čine, mnogi stiču mišljenje da je dovoljno biti samo stručnjak, u onom smislu u kom je to vde naglašeno, pa da se postane i povlašćena ličnost.

Sužavanje pojma stručnjaka na onu vrstu delatnosti koja je vezana za privredu i direktnu proizvodnju, dovelo je do toga da se mnogi koji su zaista stručnjaci na svom poslu, koji poseduju potrebne kvalifikacije a u to su i visoko moralni ljudi, ne tretiraju uvek tako i na njihovu delatnost pa i na njihove minimalne i opravdane zahteve gleda se s potcenjivanjem. Nije slučajno otuda što se profesionalni radnik u jednom mestu oseća inferiornim u odnosu na ekonomistu ili agronomu, iako se često od njega zahteva mnogo više nego od ovih drugih. I to samo zato što se smatra da taj prosvetni radnik ne učestvuje direktno u proizvodnji, da ono što on čini ne obezbeđuje prosperitet društva u onom pogledu u kom se danas za njim teži. Tako se danas jedna vrsta delatnosti, krajnje odgovorna i preko potrebna društvu, naravno ne uvek zlonamerno, potiskuje u drugi plan po logici rentabilnosti i ekonomskih računica, dakle po istoj onoj logici po kojoj se smatra da na prvo mesto dolazi inženjer pa tek posle njega ili tek i posle drugih — nastavnika.

Uostalom, ako se smatra da danas još uvek ima mnogo ljudi koji mogu da mirno žive bez onoga što je stvorio jedan slikar, književnik ili, da za takve koji predstavljaju našalost većinu ne mora ni da postoji slikarska galerija ili pozorište, to ne znači da takve treba uvek ubrajati među one koji mogu da u dotom trenutku iskažu punu meru ljudske odgovornosti i solidarnosti. Ne treba tvrditi da bi mnogi od njih bili bolji kada bi znali za mnoge tekovine kulture, ali je opasno misliti da ne bi mogli da postanu i gori baš zato što za sve to ne znaju.

Dragoslav GRBIĆ

MERA ZA NEMERLJIVO

Onoga trenutka kada se svaka stvar počne da procenjuje isključivo na osnovu njene praktične primene i koristi, dolazi se obično dotle da nešto što je u suštini neprocenjivo, dakle nešto čija vrednost ne može da bude registrovana i čiji značaj ne može da bude registrovan, može da izgleda manje vredno nego što jeste, pa čak i izlišno. Istina je da ljudi ne vole da se bave stvarima i pojavama čiju vrednost ne mogu da odrede i čiji značaj ne mogu da sagledaju, ako ni zbog čega drugog a ono zbog toga, što se, u odnosu na takve stvari i pojave osećaju pomalo inferiornim i degradiranim. Lakše im je otuda i bezbolnije da sve što mogu postave na pravo mesto, odnosno na ono mesto za koje misle da pripada određenoj pojavi, pravdajući se svojim razlozima i ne misleći dovoljno o tome kakav će sud o njima i njihovom postupku doneti budućnost. Tako, prihvatajući ponekad i silom prilika onu pogrešnu postavku da je sve vredno samo toliko koliko je korisno, oni misle da time mogu odbraniti svaki svoj postupak i poduhvat. Naravno, naše društvo ima i razloga i načina da se suprotstavi takvom mišljenju i takvoj praksi, i to ne samo zato da bi u krajnjoj liniji dokazalo da ima stvari koje se ne mogu izmeriti ekonomskim merilima, nego i zato da bi istaklo važnost svega onoga što u jednom dužem procesu pomaže čoveku da se izdigne iznad svega onoga što je znak njegove duhovne nerazvijenosti. Otuda, zajednica i izdvaja sredstva za neke

akcije koje mnogima danas mogu da izgledaju nepotrebne i za ovu etapu razvika svakako ne neophodne, samo zato što ti koji tako misle nisu u stanju da sagledaju značaj tih akcija, pošto ne mogu da matematički izračunaju koliko će se od njih imati koristi. Zato se takvima i čini da neke poduhvate treba odložiti za izvesno vreme, odnosno za ono vreme kada budu rešena neka bitna pitanja našeg privrednog razvoja, ne pomišljajući na to da privredni razvoj sam po sebi, ono što se u najužem smislu podvodi pod standard, može da do te mere osiromaši čovekovu ličnost da je učini neopornom za dalje kretanje društva. Ekonomski prosperitet kakav je naša zemlja zabeležila za poslednjih nekoliko godina, i kakav sigurno za tako kratko vreme nije doživela ni jedna druga, računajući sa naslagama zaostalosti koje su nasledene, doveo je neminovno i do pojave izvesnih suprotnosti u našem društvu. Sto te suprotnosti nisu tako velike kako bi mogle da budu, i što se one stalno smanjuju i eliminišu, treba zahvaliti u prvom redu našem demokratskom sistemu koji se pojavljuje kao odlučujući čimlak u likvidaciji tih suprotnosti. Pa ipak, baš takav ekonomski prosperitet, po logici samog zbijanja, izbacio je u prvi plan ličnost stručnjaka bilo iz koje oblasti privredne delatnosti. Ta potreba za stručnjakom, za onim koji na određenom poslu treba da zameni nedoučenog ili priučenog, da bi se brže i uz manje odricanja ostvario progres, dovela je do toga da se neosporna vred-

nost izvesnih ljudi, odnosno zanimanja, prece- njuje u odnosu na neka druga, isto tako za naš život veoma važna i neophodna. Zbog toga se i događa da neki od tih stručnjaka i pored često nehumanih i po zajednicu veoma štetnih postupaka, ostanu ne samo nekažnjeni nego i zaštićeni. Jer, nekad se polazi i od toga da je jedan stručnjak, čak i kada učini nešto što je u suprotnosti sa etičkim normama našeg društva, ipak korisniji od onog ko u određenoj vrsti delatnosti poseduje manje znanja, ali zato više ljudske kvalitete. Tako se stručnjak odnosno onaj ko se smatra stručnjakom, u ovo vreme kada je na mnogim poslovima još uvek mnogo nestručnjaka, posebno u zaostalijim sredinama tretira kao povlašćeno lice, čine mu se ustupci koji se drugima ne bi činili, pa se čak u tim ustupcima ide i tako daleko da se olako prelazi preko nekih njegovih postupaka zbog kojih bi drugi za izvesno vreme bio odstranjen iz društva.

Podrazumevajući pod stručnjacima onu vrstu inteligencije koja se ne samo iz malicioznosti naziva tehničkom, tragajući za takvom inteligencijom, oni kojima je ona potrebna, da bi je doveli u svoju sredinu, prinuđeni su da čine i ono što se često kosi sa njihovim ličnim shvatanjem morala i čovečnosti. Oni nisu danas u mogućnosti da proveravaju šta je drugo taj čovek osim što je stručnjak, već misleći samo o tome da im može biti od koristi, dozvoljavaju da taj stručnjak ponekad uvredi i njihov ponos i prede preko onih

BLAGA SATIRA

(Momčilo Milankov: »Čovek s loptom«, «Nolit», Beograd, 1961)

Svojom četvrtom knjigom »Čovek s loptom«, Momčilo Milankov unosi nove akcente u svoje delo. Ovim delom on nastoji da ismeje shvatanje da svaki čovek treba da vrši jednu određenu društvenu funkciju uprkos svojim željama i da je u obavljanju te funkcije jedini smisao njegovog života. Naime, Milanov brani gledište da je ličnost svakoga čoveka nešto više nego samo jedna društvena funkcija, da ličnost ima prava da traži svoj smisao i van jedne ograničene, mehanizovane funkcije. Apsurdnost takve društvene pozicije čoveka sažeo je on u satiričnu krilaticu: »Svako nosi svoju loptu«. Ovaj stav, koji podseća na krilaticu kojom religija nastoji da opravda svoje ograničavanje čovekove ličnosti: »Svako nosi svoj krst«, u stvari je duhovito simbolično ismevanje svega onoga što se obično naziva totalitarizam.

Junak ove satire Petar, jedan božjak koji želi da ga zovu Pit, dvadeset godina je nosio loptu, nešto je okretao na kažiprstu pred svojim sugrađanima i tako ih zabavljao. Time je davao jednu specijalnu loptu svojoj sredini, kao što su tu loptu davali i dobrovoljni slepac Mario i mnogi drugi cenjeni građani na važnijim i odgovornijim dužnostima. Ali jednog dana lopta je slučajno upala u kanalizaciju, domogla se mora i oplovila. Oslobodivši se nje, Pit otkriva kako je bolje živeti bez nje i odlučuje da više ne uzima loptu u ruke. Njegova sredina nastoji da ga na to primora pomoću raznih represalija, ali on je uporan. Na kraju pokušaju da ga fizički primoraju na popuštanje i obese ga za noge i on tako umre, s nogama uvis i s glavom okrenutom zemlji. Time je ova situacija dovedena do apsurdna, a »funktionalističkog« (ili, politički određene, »korporativističkog«) shvatanje čovekove ličnosti otkriveno kao nehumano i besmisleno.

Uz ovu osnovnu nit, Milanov je u svojoj satiri dodirnuo i neke susedne teme i ideje. Pokazao je kako je život siromašan i beznačajan kad se sve da mehanizam jedne dužnosti i kako je ograničen i tužan svet navike: Pit otkriva lepote života tek onda kada napusti svoju ulogu čudnog i smešnog šrafa u društvenom mehanizmu. Stoga on verovatno i istrajava u svojoj odluci da se mane lopte i žongliranja s njom. On želi da bude istraživač novih osećanja i znanja, a ne dobar deo jedne uhodane mašine. Ali, po shvatanju njegove sredine, svako treba da nađe sebe u toj mašini, da se ukalupi i da bude nosilac jedne njene posebne funkcije. Jednom utvrđeni red ne sme da se remeti: svako mora da nosi svoju loptu do kraja. Nosioci ovog shvatanja, koji se identifikuju sa društvom i koriste njegovu snagu, imaju moć da primene represalije i ne kolebaju se da ih i primene. A te represalije se po pravilu svršavaju na štetu buntovnog individualiste.

Alegorija kojom je Milanov pokazao apsurdnost ovog vida dehumanizacije ljudske ličnosti, u osnovi je dobra ilustracija njegove ideje. Ali ima nešto što nije čvrsto u odnosu ove ideje i činjenice koja je ilustruje. Ne bi li jedan drugi čovek, s ozbiljnom društvenom funkcijom, bio bolji primer za ideju da je nehumano zahtevati da čovek u izvršavanju jedne određene funkcije vidi smisao svoje egzistencije? Možda je Milanov mislio da će njegova satira biti utoliko jača ukoliko status »čoveka s loptom« bude čudniji i nepotrebniji. Ali nije li u jednoj sporednoj ličnosti, u Mariju, koji se prihvatio da u svom gradiću igra ulogu spleca, stvorio jedan mnogo dublji i mnogo snažniji lik od »čoveka s loptom«? Ne bi li, s druge strane, satira bila bolje zasnovana da je Pit principijelni pobunjenik, koji nastoji da svoje građane ubedi u ispravnost i vrednost svog načelnog stava? Bez te principijelnosti, Pit izgleda besmisleno tvrdoglavlje, više smešna figura nego tragična ličnost, a time se umanjuje i vrednost satire.

Ono što, međutim, naročito smeta ovoj satiri, to je njen blagi ton, on jedne priče koja nije dobila oštre, čemerno otrovne, izlomljene linije bunta. U sukobu dva principa, Milanov se nije opredelio za jedan princip do svih njegovih konsekvencija. Jednostranost, ogorčenost i tendencioznost, koje su obično mane i nedostaci pisca, nisu nedostaci i mane satiričara, nego njegove vrline. Pogledajmo najviše satiričara, jednog Švifita ili jednog Domanovića, pa ćemo

videti da je smisao satire da pomoću namernog preterivanja i skoro paranoidne mržnje prema jednom principu ili težnji, apsolutno negiraju taj princip ili tu težnju. Milanov je, međutim, svoju priču ispričao bez satirične oštine. On je čuvao njenu zaokrugljenost i umekšavao nje ne uglove. Za njega, i ona druga, mračna, nasilnička strana, nije smrtni neprijatelj čoveka, nije jedina glupa i ograničena sila, koja ne vidi da je besmisleno to što čini. On je u mračnu silu koju ubija sirotog Pita zato što se pobunio u ime humanosti, potcenio, a njen sukob sa humanošću nije doveo do maksimuma idejne protivrečnosti.

Prirodni vrhunac sukoba između sila totalitarizma i individualnih sloboda u ovom delu je Pitova smrt. Ta smrt, ma koliko Pit bio poluslovesno biće, nesumnjivo je herojska. Ona izaziva revolt u nama i budi otpor prema totalitarizmu. Tu je najviši domet satire i njen logični kraj. Ali Milanov nastoji da posle ove smrti, kojom je otpočeo rat između sila koje nastoje da dehumanizuju čoveka i nas koji smo stali na Pitovu stranu, još više ublaži satiru. U poslednjem poglavlju knjige, Mario, koji kao svi ljudi koji su poklekli pred silom, poštuju one koji su ostali nepokolebljivi i žali za Pitom, odlazi na njegov grob i besno odbacuje loptu koju su tamno stavili. Zatim se vraća u grad, koji je ubio njegovog prijatelja i koji će sutra i njega ubiti ako mu odrekne poslušnosti i odbija da igra jednom prihvaćenu ulogu. A silazice u grad vidi kako se deca igraju onom loptom koju je on bacio i kako razdraganog viču trčeci za njom. I Milanov iz toga zaključuje sledeće:

»Ostao je mladi život koji se ne pokorava čak(?) ni ovim sve moćnim i od davnina poštovanim časovima odmora ranog popodneva. U njemu je ključ obnavljanja i zaborava(?). On zna samo za sebez(?). Sve ovo što mi činimo da sačuvamo od vremena, sve što je nama dragoceno i važno, izmeriče on jednog dana, čim oiača, na nekim svojim nerazumljivim terazijama i daće svoj konačni(?) sud o tražnosti. I sve će mirnije, sve pogreške i zablude poravnati(?) taj mladi život što se sada odaziva u veselim glasovima dečaka. Jer vreme, to su ti uvek novi i mladi glasovi...«

Milanov, dakle, veruje u to da će vreme sve rane zalečiti i sve dovesti u red zaboravom. Ta njegova vera je, međutim, nepojiva sa pozivom satiričara. Ko veruje u dobru vremena, ne može i ne treba da piše satiru. Satiričari ne veruju u lekovitost vremena i zaborava, nego u potrebu za žestokim otporom prema svemu onome što je neljudsko društvu. Nepoštovanje principa satire, koje je Milanov pokazao u nekoj »višoj« težnji da suprotnosti izmiri, uslovilo je

stvaranje jedne satire koja negira svoju suštinu i u nepotrebnjoj blagosti nalazi izraz za svoju plemenitu zabrinutost za humanu u okvirima totalitarne zajednice. A time je Milanov ipak na kraju upao u konformizam, zadovoljavajući se da, kao dobrovoljni slepac Mario, izrazi svoj bunt na jedan posredan i neopasan način: komemoracijom nesretnom Pitu. Milanov je u neku ruku podigao spomenik Pitu, o kome je Mario sanjao, ali se nije založio da njegovu smrt osveti najžurnijom osudom njegovih ubica.

U dosadašnjem delu Milanova humor je imao jedno ne beznačajno mesto. Po tome bi izgledalo da je prirodno što je odlučio da napiše jednu satiru. Ali humor i satira su dve različite stvari, dva različita stanja duha i dva različita stava prema životu i ljudima. Humor je sentimentalna, blaga, duševna satira, a satira je racionalan, oštar, ciničan humor. Sentimentalni pisci i kritičari su uvek više nakonjeli humoru, koji je Ljubomir Nedić, upoređujući ga sa satiricom, nazvao najživotnijom filozofijom. Satiričar mora da ima duh specijalne vrste. Satira je plod racionalnosti koja izvire iz strasti. Milanov je racionalan pisac, ali on nema one logičke oštine, neophodne za satirični redukcio ad absurdum onoga što se ismeva. On hladno izlaže svoju tezu, bez strasne uzbuđenosti celog svog bića i bez uznemirenosti svoje reči. Ona ista mirna i ugađena rečenica, koja ispunjava stranice njegovih ranijih dela, nalazi se i u ovoj satiri. Najzad, u ovom delu nema neophodne strasne i buntovne angažovanosti moraliste, koja krase Kanijevog »Stranca« ili Gijuovu »Crnu krv«.

U svojoj netemperatnoj prozi, Milanov nije s dovoljno strpljenja i marljivosti izdiferencirao pojedine etape Pitove drame. U njoj nema ni neophodne gradacije ove drame, tako da njen klimaks u sceni sa Pitovim ubistvom izgleda kao malo preforisano. Stoga ova mala knjiga od oko 130 strana izgleda na mahove razvučena. Međutim, nje na razvučenost je više prividna nego stvarna. Samo dve scene su, možda, suviše: scena u kojoj Luka, direktor službe za javnu bezbednost i gradski saobraćaj, nastoji da spase Davida od samoubistva i najzad padne sa drveta, i scena na pijaci u kojoj Pit bez uspeha nastoji da uhvati dva paradajsa koji su se otkotrljali iz korpe jednog sejlaka. Ni jedna ni druga scena nisu funkcionalno neophodne delu, a njihove situacije su znatno ispod nivoa drame koja je osnovni motiv dela.

Jedna od dobrih osobina Milanovka je sposobnost da stvori autentičnu atmosferu jednog zbivanja. Ali atmosfera njegovih dela je uglavnom atmosfera jednog ravničarskog kraja: lako je zapaziti da je inspirator te atmosfere neka vojvodanska palanka. Sada se on odjednom otisnuo u jedan drugi ambijent:

MOMCILO MILANKOV

u jedan gradić na moru. I ovde je on posebnu pažnju posvetio opisivanju podnevne žege i mira koji u to vreme vlada u gradu, ali nije stvorio tipičnu atmosferu grada na moru. Ne možemo a da tu atmosferu ne upoređujemo sa atmosferom primorskog grada koju je dao Ranko Marinković. Milanov je time oštećen, ali on je kriv što je bez dubljeg razloga napustio svoj uobičajeni ambijent i doveo sebe u inferiorn položaj.

Milanov je ovu svoju satiru nazvao romanom. U stvari, i ova satira je jedna novela, kao i njegov prvi roman »Jesenji događaj«. Njegova zamisao je uvek zamisao za jednu novelu. To, naravno, nije nikakav minus, nego samo činjenica, koju ne može opovrgnuti jedna želja ili namer. Uostalom, pripovedačka žica nije nešto što se oigleda samo u dužini i obimu zamisli, nego i samom tretmanu: u karakterima, koji su u noveli samo skicirani, i u prosedeu, koji se u noveli uglavnom svodi na monološko pripovedanje. Karakteri Milanovka nisu razvijeni: njihova funkcija se svodi na isticanje jedne jedine osobnosti. Milanov je mnogo bolji u pripovedanju i monologu, nego u dijalozima, koji su suviše obični i bez dramske funkcionalnosti. Najbolji komad u ovom njegovom delu je bankarev monolog na osnivačkoj skupštini mesnog biljarskog kluba, u kome se Milanov uzdiže do istinskog virtuoziteta.

Ovom knjigom Milanov je proširio svoje pripovedačko delo jednom novom intonacijom. Njegova knjiga se lako čita, jasna je, pregledna, ima interesantnu ideju, koju je on dobro izrazio jednom situacijom i uklopio u svakodnevno zbivanje. Knjiga je zanimljiva i zastupa jedno gledište koje je bez sumnje napredno i humano. Ona unosi izvesnu svežinu u našu savremenu književnu produkciju. Ali ona ne znači napredak u delu samoga Milanovka, koji je svoje najbolje novele objavio već u svojoj prvoj knjizi. »Neznanka« još uvek ostaje nenadmašana u njegovom delu, a »Čovek s loptom« znači mnogo više čitaocu nego njegovom piscu.

Dragan M. JEREMIC

PRED NOVIM MOGUĆNOSTIMA

(»Panorama savremene bosansko-hercegovačke proze«; izbor, predgovor i komentari Maka Dizdara, Sarajevo, 1961)

Samo prividno i provizorno, u mnoštvu izukrštanih imena, talenata nejednake mjere, stavova i opredeljenja, mogućnosti i tendencija, kao da je teško snaći se i uhvatiti onu sigurnu opštu i bezmalu zajedničku težnju pisaca Bosne i Hercegovine da, u nužnoj i tijesnoj saglasnosti sa duhom novih običaja i vremena, konačno izađu iz ucaurenosti skučenog regionalizma i da poljetno i bez konvencija zakorače u jednu drugačije shvaćenu literaturu i njenu funkciju. Kažemo nimalo slučajno »samo prividno«, jer se ipak i kroz to mnoštvo nazire, i može sve jasnije da uoči, tok kretanja i ostvarivanja novog u staroj, tradicionalnoj bosansko-hercegovačkoj pripovijeci, koja u zavičajnoj literaturi oduvijek ima posebno i počasno mesto, dok se roman još uvijek bori s porođajnim posledjicama. Taj novi ton i glas postaje ne samo prijeka nužde i potreba te literature, nego i njena stvarnost s kojom sve očiglednije treba računati. U zbirci i kakofoniji od 25 neujednačenih glasova i imena raznih generacijskih slojeva i stilova, sa isto toliko nejedinstvenih i heterogenih priloga (od čiste pripovijetke, preko reportažne crte i humoreske do fragmenta iz ovećih roanesknih celina) koje nam neputano prezentira »Panorama savremene bosansko-hercegovačke proze« kao jedan od mogućih vidova i presjeka stvaralaštva matičnih proznih autora, očituje se sve sudbonosnije taj energični, često radikalni i rezolutni raskid sa tradicijom i njenim zlosrećnim kompleksima i opterećenjima. Pa iako se taj ton neravno pruža i na mahove gubi, ipak je više nego očigledno da je starom regionalističkom naturalizmu ovdajšnje proze konačno odzvonilo. Još ponegdje istina proviri seljački štimung, još tu i tamo zablizta vilajetska folkloranaristika, još se ponegdje predviđa ambijentska, nabijedena magluština i prašina, ali to više nije dominantan i dominirajući stil zavičajne proze. Sve se snažnije nameće pozitivan tok kretanja i ostvarivanja na crti savremenih estetskih zahtjeva i kriterijuma, oslobođen uskih, rutinskih i tradicionalno-konzervatorskih ustupaka primitivnog mentaliteta i ostalim predrazdama jedne prevaziđene i anahrona već prakse imanentne bivšoj stvarnosti života. Već polovična inertnost literarne baštine gubi svoju omamljivost; ona je danas odbačena kao mogućnost literarnog ostvarivanja ako ne suštinski i u svakoj mogućoj prilici, a ono svakako verbalno. A i to je za početak prilično. Taj kvalitativni skok i zaokret koji je zavičajna literatura (misli se prvenstveno na prozu) učinila za ovih posljednjih 5-6 godina do te mjere je značajan i neoporan da će u ovom sumarnom prikazu već spomenute Panoramie taj aspekt

Nastavak na 4. strani

MALI ESEJ

KRITIČAR — NEM PRED VOLJENOM KNJIGOM

Ima jedna lepa dečja priča (koja, zapravo, i nije dečja) Klare Beneš o nevoljama i nesreći jednog psa koji je želeo da nauči ljudski govor da bi mogao da kaže ljudima koliko ih voli. Ta lepa, draga priča, jedna, ako se dopusti ta mala neskromnost, od najlepših uspomena našeg detinjstva, uvek nam dolazi na um kada želimo da govorimo o knjigama koje su nas očarale, o delima koja su u izvesnom smislu knjige našeg života i pred kojima zastajemo poraženi činjenicom da nismo u stanju da o njima kažemo ono što želimo. Kao uobaženo da nam posluži onaj ne tako mali broj filmskih gledalaca koji filmove »Marijana moje mladosti« ili »Čovek koji je pravio kišu« smatra za svoje najveće umetničke doživljaje i koji i ne pokušava da ta svoja osećanja bliže definiše i tačnije odredi. »Tugu ne možeš opisati«, glasi jedan od najlepših stihova naše moderne poezije. Kritičaru, pošto je pročitao jednu od knjiga svoga života, knjigu koju je završio sa onim neopisivim, a tako poznatim osećanjem da se s njim dok je čitao nešto dogodilo, ostaje samo da rezignirano parafrazira ovaj Matijeve stih — »Oduševljenje i ljubav ne možeš izraziti«.

Kao i svaka literarno-psihološka zagonetka i ova ima bezbroj odgovornosti. Prvi odgovori su jednostavni. Poetsko tkivo ne podaje se tako lako bilo kakvom i bilo kome racionalističkom umovanju (a svaka analiza je, nesumnjivo, to) i poeziju je mnogo lakše i jednostavnije doživljavati nego objašnjavati. Moderna psihologija još nije otkrila sredstva kojim bi se bilo koja, pa i estetička emocija mogla raščlanjavati. Prema tome pravi umetnički doživljaj počinje tamo gde racionalistička umovanja prestaju. Uz to sve gde kreću se više oko literature nego u oblasti (doista) literature. Mi možemo prihvatiti sve psihološke, estetičke, sociološke itd. analize, recimo, Bodlerovog »Cveća zla« ali te

analize mučno da mogu da nam objasne šta je to što nas u Bodlerovoj poeziji pleni i osvaja. Kao što je, dakle, teško, skoro nemoguće bilo kojoj snažnoj emociji dati adekvatan izraz tako je, sasvim razumljivo neizvodljivo dati odgovarajući izraz i estetičkoj emociji.

Iako u ovim razlaganjima ima dosta od istine, nijedan od ovih odgovora nije u potpunosti ispravan. Kada je reč o knjigama života onda je u pitanju sasvim drukčiji postupak od onoga koji se u razgovoru o običnim knjigama primenjuje. Svejedno da li su dobre ili rđave u svakodnevnim knjigama, kojima se najčešće bavi, kritičar pronalazi samo neka njihova svojstva. Ljubomir Nedić na primer, bio je poznat po tome što je umeo da izvanredno tačno uoči jednu karakteristiku nekog pisca i da na osnovu te jedine osobine izgradi čitav literarni portret. U većini slučajeva u manjoj ili većjoj meri kritičar se služi Nedićevim postupkom. Kada se nađe pred delom koji ga je uzбудilo, uznemirilo i u izvesnom smislu izmenilo, kritičar želi da govori o svim njegovim osobinama i da ono što kaže bude konačna reč o tom predmetu. U nemogućnosti da to učini on postaje nemoćan i nemuš.

U »Kritici metafore« govori se o pravoj i jedinog pesnikovoj reči koja uvek ostaje neiskazana. Poput pesnika i romansičara pred voljenom knjigom kritičar je prisiljen da ne iskaže svoju pravu reč, onu reč koju je najviše želeo da izrekne, zbog koje je rekao sve što je kazao, zbog koje je pisao, a u toj nemoći se između ostalog sastoji, neka je parafraziran Alfred de Vinji, sve robovanje i sva veličina kritičarskog poziva. A da je on uvek više robovanje, a skoro nikad veličina, istina je koju ne treba dokazivati.

Predrag PROTIC

Gane TODOROVSKI

DVE PESME

POETIKA

Seuše ne znam se što li ne mi izmerekle
one narećinice na trekata večer!
Ne znam ednostavno ni koj večterka
srcevo mi go izela!
Nitu pak koj li gavol go zel
na dolgoročen zaem!
Seušte nemam definicija,
za prokletilakot moj!
Napati samo, samozaljubljenički,
ko nekoj najbrat na štrkocveketo,
v nekakvi svoi pesni se zanesuvam,
i togaš toľku točno znam
deka vo dušata nešto olesnuva, olesnuva...

PESNATA NEBIDNIKOVA

Lunzam bez zošto, potulen, sam,
časovi nemo kraj čekoram —
Zaborav li e koga bev vit
i svež i vedar i ušte mlad!
Sega sum nekako nenuzno sit
i toľku zelen za malku glad.

Lunzam bez zošto, svezeden v molk,
kriejki v sebe najplašlj volk.
Kolk u teško da si svoj,
trižtolku teži da najdeš pat
kon nekoj ostrov samo tvoj,
vo tvojoj neson izniknat.

Lunzam bez zošto, so zgušen krik,
nebare najern nenajdenik!
Poln molk i bolki zlostni poln,
bezučšno se talkam nem —
vezeden vo dofat na svojot bol,
na bespaticata toj grd emblen.

povijeci dodaje i nešto od spon-
tanog psihoanalitičkog rafinma-
na. Neđo Parežanin uproščenošću
postupka uspijeva da dodirne
tamne naslage čovjekove
prsvijesti. E. Stijčić odlikuje
smisao za fino izrezbaren detalj.
S. Klarić njeguje bockavu hu-
moresku, pa je upravo šteta što
u tom žanru nisu predstavljani
i V. Dijk, R. Papić i S. Bulajić,
daroviti protagonisti humorizma
u savremenom proznoj litera-
turi Bosne. V. Dijk odlikuje
poetični impresionizam. E. Pa-
pić osjećanje patrijahalnosti
još žilavo prisutno u nekim se-
skim krajevima Bosne, dok Z.
Topčić i S. Mitanić emotivno
boje svoje motive i djeluju up-
ravo tom živom fiksjacijom nepo-
sredne stvarnosti. S. Pandžić os-
taje u granicama nepretencioz-
nog saopštavanja životnih deša-
vanja, dok H. Tahmišić unosi
svojom noveletom sadržajnu
novinu (njegov postupak je na
istoj realističkoj platformi). D.
Sušić, afirmišući svoj jedar iz-
raz, pripovijetkom kojom je
ovdje predstavljajući djeluje ipak
zakasnjelo nakon Andrića i ne-
govih epigona. Starija generacija
na čelu sa H. Humom, M. Mar-
kovićem, H. Dizdaram i ostali-
ma, ostajući uglavnom na istim
pozicijama svjedoka i slikara
jedne obremenjene stvarnosti,
sa otvorenim čulom za socijalne
invektive, s mnogo lirskog u at-
mosferama, potvrđuje i ovom
prilikom kvalitet svoga prisus-
tva u jednom bivšem vremenu
i postojanost na pozicijama sta-
rih tokova literature. Regionalisti-
čki realizam, sitorealistička
utrnjenost, zamandaljenost u
svijetu sitnih strasti i nevažnih
činjenica, nemoć da se objasne
dublji razlozi ljudskog u vre-
menu i promjenjenim okolnosti-
ma — to je ono što staru školu
ove proze čini danas zaista ne-
mogućom i neodrživom pred zah-
tievim savremene literature. To
staro je tek na okrajcima i pli-
ćacima prisutno na stranicama
ovog zbornika, i baš zbog toga
njegova pojava znači nešto suš-
tinsko novo za matičnu prozu.
No treba takođe, istine radi, ka-
zati i to da raspon tog novoga
još uvijek nije neograničen, i da
se on počesto meša sa odlom-
cima i kriškama života, sa sve-
dočjenjima o stvarnosti i niego-
vim neminovnim problemima.
Ali i to slikanje životnih nepo-
srednosti nosi u dubinama često
nesvjesne ritmove i pulsacije
bržeg i naprednijeg odmicanja
od prošlosti i prošloga, vidike
novih saznanja i humane vertikalne
lišene tradicionalnog sentimenta-
ta, te tako i ono saučestvuje u
stvaranju promjenjene prakse
i novih običajnosti koje se spo-
ro ukorijanjuju. Svi su znaci da
je prelom i raskid već u punom
zamahu i da na marginama ove
Panorame treba odlučno pozdra-
viti i podstreknuti taj napor i
tu težnju za osavremenjivanjem
i isključenjem bos. hercegovačke
literature iz same sebe i svoje
namišlene, hiperbolisane postoj-
benosti.

U duhu koncepcije, Panorama
izlazi pred čitaoca kao jubilarno
izdanje biblioteke »Danasa« Udru-
ženja književnika Bosne i Her-
cegovine, i u tom smislu treba
i posmatrati njen značaj i njen
napor da samo tim dijelom bude
predstavnik savremene bos-
sanskohercegovinske proze izvan
koje stoji još samo nekoliko
mlađih autora: S. Fetahagić, M.
Ružić, B. Drašković, A. Vučić,
B. Subić itd. Da je Panorama
mogla da uključi i poneka od
ovih imena, vrlo je vjerovatno
da bi to novo u nastojanjima
ovdašnjih proznih stvaralaca bilo
još evidentnije.

Sastavljač Panorame, poznati
pjesnik Mak Dizdar, obavio je
svoj dio posla vješto i kvalifi-
kovano. Izvjesni nedostaci u
predstavljanju pojedinih autora
stvar su ukusa i teško je u tom
pogledu bilo i izbjeći sve mo-
guće kolizije i nepodudarnosti.
No ono što ovdje treba posebno
i nedvosmisleno istaći jeste stu-
dijski, esejski napisan predgovor
iz pera sastavljača koji je široko
i dokumentovano zasno-
vao i razvio sliku stanja bos-
sanskohercegovinske pripovjetke
od njenih početaka do danas. M.
Dizdar je vrlo koncizno ispi-
sao krivulju njenog rasta, sve
mišljene i procese s kojima je
ona prošla do svog današnjeg
znamenja i sve njene ključne, di-
lematične probleme, posebno se
zadržavši na markantnim prota-
gonistima i zaslužnim nosiocima
njene veličine. Pa iako bi se
možda tu i tako u inače bri-
ljantno napisanom M. Dizdara-
vom eseju i moglo naći neke sit-
nije zamjerke, kao i neslaganja
s nekim ocjenama, ipak, svodeći
ovaj prikaz misliju da je ova
Panorama, ovakva kakva jeste,
vjeran odraz stanja i zbivanja
u zavičajnoj literaturi (prozi),
još jednom treba M. Dizdaru
odati priznanje za njegovo usta-
laštvo i trud koji nije štedio.

Risto TRIFKOVIĆ

POZORISTE

TRADICIONALNO I MODERNO

Dve premijere u Savremenom pozorištu

LOV NA GAVRANOVE. Ako
francuskog vodviljskog pisca
XIX stoteka Ežena Labiša tre-
tiramio kao direktnog nasljednika
Skrilbove i Sardouve dramatur-
ge, lakše ćemo otkriti izvesne
suštinske podudarnosti između
Skrilbovog pozorišta i prikazanog
Labiševog vodvilja i bolje razu-
meti duh i suštinu ovog Labiše-
vog komada: uočićemo, izme-
đu ostalog, da Labiš takođe ob-
raduje jednu aktualnu društvenu
temu — vodvilj u stvari pre-
stavlja duhovitu scensku varija-
ciju poznate Lafontenove basne
o gavranu i lisici, i na farsičan
mačin slika uspon nekog bes-
krupuloznog malograđanina —
pri čemu jedan stereotipnan so-
cijalan milje obrazuje pozadinu
zbivanja; s druge strane, analiza
Skrilbovog i Labiševog dramatur-
škog postupka pokazuje nam da
je u njihovim komadima, kao
što je tačno primetio A. Dima,
vrlo često daleko važniji jedan
precizno formulisani mehanički
plan, koji omogućava efikasnu
eksploataciju određene komične
situacije, i pomaže da se izvuku
različiti scenski efekti iz pred-
meta koji se pojavljuju na po-
zornici (karakteristično pri tom nisu
ocrtani sa naročitom dubinom i
obično su svedeni na neku vrstu
komičnih marioneta).

Primećujemo, mecutim, i dve

značajne razlike. Labišev vod-
vilj, na primer, nije u onoj meri
»dobro skrojen komad«, u kojoj
je to skoro svako Skrilbovo delo
(ekspozicija *Lova na gavranove*
je preterano razvučena, rasplet
veštački ubrzan, a komadu ne-
ostaje i čvrsta centralna intriga).
Našu pažnju daleko više privlači
jedna druga razlika: u *Lovu na*
gavranove Labiš smišljeno na-
goveštava — istoričari drame to
su odavno s čuđenjem konstato-
vali — i jedan ozbiljniji smisao
u farsičnim kalamburima, koji
prividno zaokupljaju svu nje-
govu pažnju, i neprestano nastoji
da zbivanja u društvu sagleda iz
satiiričnog ugla.

Reditelj Soja Jovanović stvorila
je zanimljivu predstavu, i ve-
što rukovala teatralizovanim de-
korom, koji su obrazovali neko-
liko realnih predmeta i pokret-
nih slikarskih platana (scenogra-
fija Miomira Denića), i jednim
glumačkim postupkom, koji se
neprekidno kolebalo između re-
alističkih nagoveštaja i komičnih
gegov. Pomoću takvog postupka,
gaga, reditelj je obojio zbivanje
humorom (vedrom komikom ko-
liko i nekom suštinskom ironi-
jom), plastično uobličavao po-
etičnu atmosferu na pozornici i
formirao zabavan scenski spek-
takl, koji je na izvestan način
ipak bio inspirisan realnošću.

No Soja Jovanović je pri tom
propustila da se posluži jednim
znatno bržim tempom razvijanja
dogadaja, koji bi bolje opravdao
upotrebljeni metod glume i o-
bezbedio akciji potrebnu zgus-
nutost.

Izvršno je glumio Miodrag
Petrović-Čkalja: ovoga puta, on
je uspeo da svoj toliko zlobno-
trebljavani kontakt sa publikom
i već maniriranu glumačku teh-
niku sređno uklopi u dobro pro-
studiran i stilizovan lik malogra-
đanina Kriškvića, i da pomoću
logičnog smenjivanja dve-tri re-
ljefne maske dočara nekoliko os-
novnih junakovih raspoloženja.

NEVIDENA PREDSTAVA.
Cudnovate i neobične transforma-
cije doživljava jedan oblik
umetnosti kad bude otrgnut iz
svoje prirodne sredine: dok u
Engleskoj ili Americi pozorišne
revije imaju izrazito tradicional-
no obeležje i predstavljaju jedan
od klasičnih vidova površne za-
bave, u našim uslovima one stiču
i neko eksperimentalno značenje,
jer nam pomažu da se oslobodi-
mo oveštalih komediografskih
šablona, kojima obično pribega-
vamo kad želimo da razgalimo
prosečnog pozorišnog gledaoca.

Nevidena predstava Vase
Petrovića ima sve karakte-
ristike jedne tipične pozori-
šne revije: komad je melanz
skečeva, pesama, baleta i igara,
koji su povezani u celinu jed-
nom savremenom temom, i uz to
obrazuju lak zanimljiv spektakl:
prema nepisanim zakonima koji
važe za ovu vrstu umetnosti, Ne-
videna predstava je i neka vrsta
satiiričnog komentara jednog
trenutka naše svakidašnje, ko-
mentara koji ismeva savremene
vidove karijerizma i primitivno-
sti. Tako smo na samom početku
dobili jednu relativno uspešnu
domaću reviju, što je od nepro-
cenjive važnosti prilikom stva-
ranja svakog novog žanra.

Ostaje nam da ukažemo i na
neke nedostatke ove domaće re-
vije: u Nevidenoj predstavi kre-
ću se, na primer, mnoge klišeiz-
irane ličnosti, koje su nam dobro
poznate iz mnogobrojnih neuspe-
šnih zabavnih programa, i revija
je često zasićena površnom du-
hovitnošću. Ima, međutim, jedan
daleko bitniji nedostatak, koji
ćemo otkriti kad uočimo da ova-
kva vrsta scenske umetnosti
može biti efikasna i neophodna
jedino ako je do srži aktuelna
i sa prozeta našom savremenošću.
To nam pomaže da u Ne-
videnoj predstavi identifikujemo
dva heterogena dramska tkiva:

originalnu, mada nedovoljno
razvijenu fabulu, u kojoj se re-
flekтуju neke naše savremene si-
tuacije i naravi, i revijsko-zaba-
vni deo, koji je u potpunosti uve-
zen sa strane.

Reditelj Predrag Dinulović
obradio je sa ukusom i merom
ono nekoliko oskudnih glumač-
kih partija koje postoje u ovoj
reviji, dok je znatno komplikova-
niji (i važniji) deo posla obavila
koreograf Danica Zivanović, pod
čijim vodstvom je igrački an-
sambl Savremenog pozorišta o-
stvario nekoliko uspešnih igračkih
tačaka.

U centru zbivanja ove neobi-
čne predstave nalazila se komična
figura jednog Upravnika doma
kulture u interpretaciji Miodra-
ga Petrovića-Čkalje; treba istaći
i Ljubišu Bačića, koji je odlič-
no pevao i u isto vreme ispoljio
izrazit smisao za komično paro-
diranje.

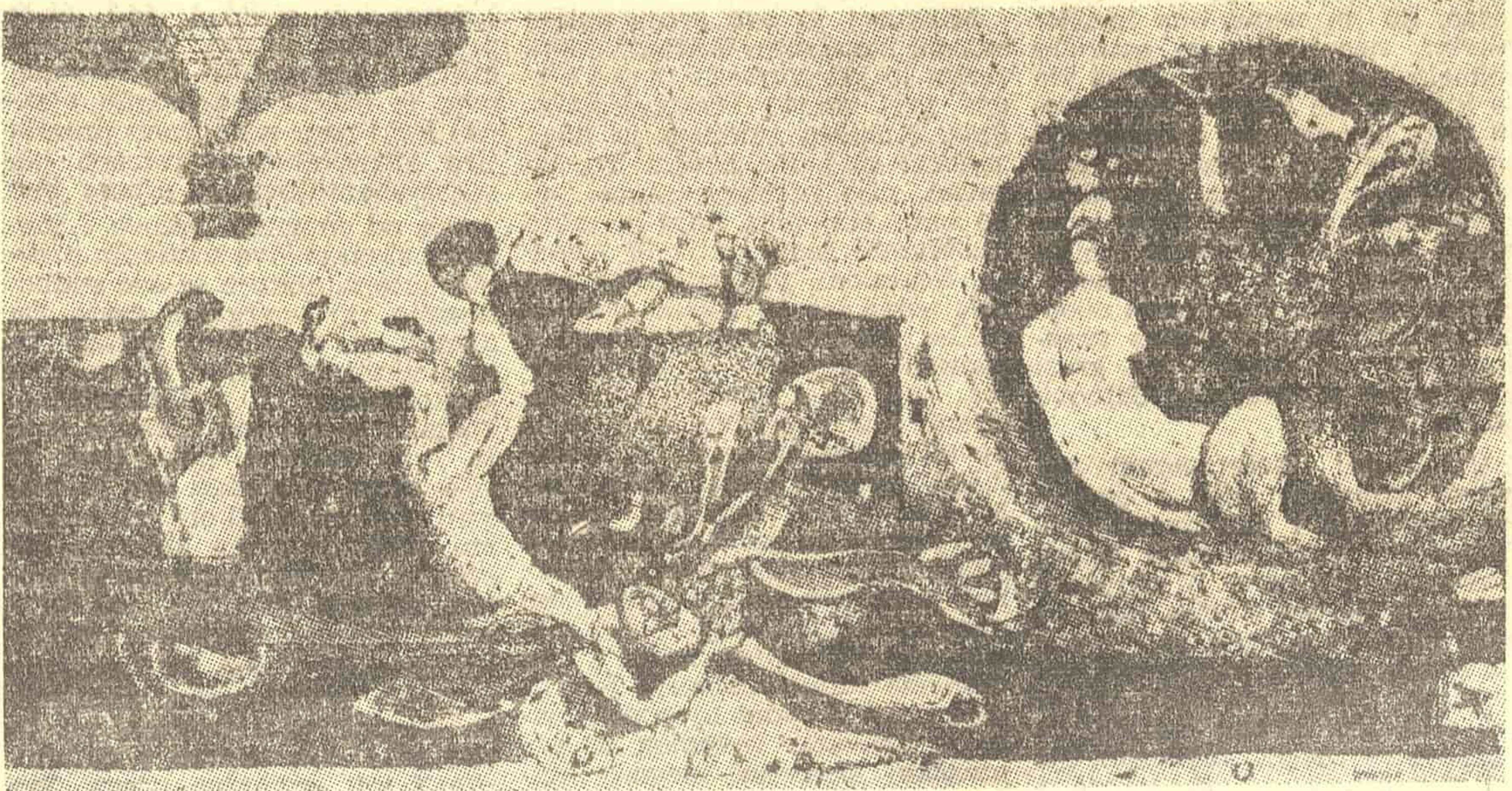
EZEN LABIS

DUŠAN NIKOLAJEVIĆ

Sin Svetomira Nikolajevića, dr-
žavnika i pisca »Listića iz književ-
nosti«, Dušan Nikolajević rođen
je u Beogradu 22. decembra 1885.
godiine. Po završenoj maturi studirao
je filozofiju i književnost na univer-
zitetima u Beogradu, Minhenu i
Lajpcigu. Književnošću i novinar-
stvom počeo se baviti još početkom
ovoga veka, saradujući po brojnim
listovima i časopisima. Štampao je
veliki broj članaka iz oblasti litera-
ture i filozofije. Bio je predsednik
Novinarskog udruženja, predsednik
Udruženja jugoslovenskih dramskih
pisaca i član Udruženja književnika
Srbije. Umro je u Beogradu 18. ma-
ta 1967. godine.

Bibliografija: Bogdan Popović, stu-
dija. Beograd 1907, str. 38. — dr.
Jovan Skerlić i Bogdan Popović,
Beograd 1907, str. 16. — Zivojin Pe-
rić kao filozof pravnik. Beograd
1910, str. 30. — Ljubomir Nedić, stu-
dija. Beograd 1912, str. 43. — Kroz
život i knjige, kolo prvo. Beograd
1921, str. 160. — Utisci i beleške. Be-
ograd 1923, str. 72. — Njegovšev Gor-
ski vijenac. Beograd 1923, str. 24. —
Pristrasna istorija. Povodom Politič-
ke istorije u drugoj polovini devet-
naestog veka od Zivana Zivanovića.
Beograd 1923, str. 15. — Dva eseja
(Apostol Pavle i Krza hrišćanstva,
Mikelandelo i Makijaveli). Beograd
1924, str. 30. — Kroz život i knjige,
drugo kolo. Beograd 1924, str. 144. —
Sta je Hamlet? Beograd 1925, str. 15. —
Tri Nenadovića. Istorijsko književ-
ni esej. Beograd 1925, str. 40. — Jan-
ko M. Veselinović, pesnik sela. Knji-
ževna studija. Beograd 1925, str. 24. —
Mnogaja leta. drama iz beograd-
skog života, u tri čina i jedne pro-
mena. Beograd 1925, str. 78. — Démon
u teoriji države. Dante i Makijaveli.
Pokušaj filozofske istorije. Beograd
1926, str. 34. — Parola, drama iz beo-
gradskog života. Četiri čina, prome-
na i epilog. Beograd 1926, str. 80. —
Volga, Volga... Drama iz izbegličkog
ruskog života. Šest promena. Beo-
grad 1927, str. 80. — Kraj Milana i
Timočka buna. Beograd 1927, str. 121. —
Antifaus. Beograd 1928, str. 55. —
Na Vidovdan. Beograd 1929, str. 86. —
Dve drame. (Vječna koprena, Pre-
ko mrtvih). Beograd 1940, str. 190. —

(Z. P. J.)

BRANKO MILJUS: IKAROV PAD

Vladimir STAMENKOVIĆ

IZ STARIH DANA

GRAFIČKI RADNICI — NAŠI SARADNICI

Nastavak sa 1. strane

nom ga do određene mere uobli-
ćava i telesno i duševno ga raz-
vija i izvitoperava.

Današnja grafička struka, slu-
žba, osoblje, sve je to industrija-
lizovano, sve je to u punom smi-
slu industrijski radnik, razume
se, ne nasleđan kao, recimo u Sa-
ru ili Mančestru, već do juče
pastir pa primitivniji ratar. Dok
pre šezdeset i pedeset godina,
kraj sve već tada fabričke, uz-
budljive (bar za nas pisce i no-
vinare zanosno uzbudljive) hu-
ke i buke mamutskih rotacionih
strojeva, svi štamparski radnici,
sobinama, zanatlijskim no fabrič-
kim, više su ličili, po svom drž-
anju, ljudskim i društvenim o-
sobinama, zanatlijskim no fabrič-
kim radnicima, čak i njihovi sin-
dikati još su vučili ka nekoj vr-
sti esnafske organizacije. Iako su
baš oni bili, takoreći, prethodni
nosioći napredne socijalističke
misli u nas.

No, mi smo se primili da pri-
čamo o nekadašnjim našim dra-
gim drugovima prijateljima gra-
fičarima, pa odlučimo zasada
svako rezonovanje o razmnoža-
vanju pismenih sastava, — danas
i govornih a sutra još i nelgo-
vorenih zamisli i maštanija. —
Predimo na doživljene likove
grafičkih poslenika, kod nas od
pre pola veka, s kojima smo mi,
tadašnji srpski novinari i knji-
ževnici, imali sreću da radimo.

U neposredan dodir s našim
grafičkim radnicima stigao sam
tek s jeseni 1906. godine kad sam
ušao za saradnika, (svi smo mi
bili saradnici a urednik samo je-
dan) u redakciju zagrebačkog
»Srbobranak«. On se štampao u
srpskoj Narodnoj štampariji
d. d. (Dioničarsko društvo), čije
akcije se nisu kotirale na berzi
materijalnih vrednosti, ali na
moralnoj, nacionalnoj dā, kao i
svi naši tadašnji narodni, stra-
nački ili vanstranački »organik«
i »glasila« u austrougarskoj mo-
narchiji. Do tih akcija mogao je
doći samo provereni nacionalni
čovjek, a ni u kom slučaju kakav
rengat, bečki, peštanski ili rim-
ski agent. Razume se, bilo je i

takvih žurnala i listića, »pačar-
vik«, koje su finansirali austro-
ugarski dispoziicioni fondovi, all
te je naš svet znao, kao što je i
njegove saradnike izbegavao. A
među njima je bilo, nažalost, i
veoma pismenih, spremnih, biv-
ših, nacionalnih boraca, obezvo-
ljenih, uvredjenih, osiromašenih,
demoralisanih miletičevaca. A
bilo je i čestitih, konzervativaca,
koji su se sa zebnjom opominjali
slovenskoga Davida zbog njego-
vog zaslepljenog, istovremenog
nasrtanja i na dvoglavog Golija-
ta i na još držećeg, od svih Ve-
likih Sila poduhvaćenog, bolesni-
ka na Bosforu. Ali Srbi nisu, kad
se zahukću u jednom pravcu,
spisobni da prave razlike. Za
njih su izdajnici, pa ako baš ni-
su to a ono su Mađaroni, me-
niški, ustabarari, almažani, cesar-
ski, ministarski, županski, patri-
rijski, ližsahani itd., čak i van-
redni Srb — Milutin, i veliki
pravnik dr D. Stojaković, pravni
istoričar dr A. Stojaković, o-
snivač Matice srpske dr Hadžić-
Svetić, književno najobrazovaniji
čovjek svog vremena, D. Popović-
Danicar, Jaša Ignjatović itd. itd.

Upravitelj te naše štamparije
u Zagrebu bio je Milan (?) Ko-
stić ujedno i »meter« Srbobran-
u. I on je bio rodom iz Srbije
kao i drugi mnogi grafičari po
prekosavskim i prekodrinskim
srpskim štamparskim zavodima.
Zagrebačka Srpska štamparija
bila je dobro opremljena, njen
slog je bio čist, razgovetan, a
raspolagala je i svečanijim slovi-
ma kao što svedoče njena izda-
nja: Zmajovini »Dulići i drugi
uveoci« i, za ono vreme vrlo ras-
košni, »Znameniti Srbi XIX ve-
ka«. Kostić je bio omlanen, rano
gojazan, iako nagao i naprasit,
u suštini, brzo i lako pomirljiv,
duševan čovek. Koliko puta ja
sam dolazio u uredništvo po na-
stavke rukopisa »slajfnik«, jer su
imali učenika, hromog dečaka iz
Banije, pa da »dete nogu ne u-
trudi suviše«. Redovno i pažljivo
čitao je naše spise još dok su
»vrelili«; no za vreme rada retko
bi stavljao primedbe; tek svake
večeri kod kuće, »ma hladno«,
ponovo bi pratio red po red, i
sutradan rede pohvalio nešto a

često kudio i žmirkajući potsme-
vao se logičkim i stilističkim o-
maškama. Pošto je bio vatrean sr-
bijanski socijalist, Markovićevac,
stalno nam je prebacivao da ne
razumemo srpsku politiku. Po
njemu »srpska politika« vodila
se i mogla da se vodi samo u Sr-
biji. A sve ovo što se radi po tim
drugim krajevima on je navlačio
na šumadiske prilike i odnose i
na »terazijski kantar«, i pomalo
se ljutio kad mu se igra s ana-
logijama i pandanima nekako ne
slaže. (Nikako mu nije išlo u gla-
vu da je nama pod česarovinom
svaka srpska vlada srpska vlada.
Pašić je za njega bio »fuzi« i
svršeno. Zbog nekadašnje fuzije
s naprednjacima, oktroisane po-
sele Irvandanskog atentata od Č-
aleksandra Obrenovića). Inače, i
on se radovao svakom i naj-
skromnijem uspehu naših ljudi
u »neoslobodenim krajevima«,
svakoj novooosnovanoj zemljorad-
ničkoj zadruzi, čitaoci, pa i
pevačkom društvu i srpskom So-
kolu. Mada se rugao malograđa-
nima koji prihvataju »pemsku«
lozinku: »siti narodni rad!« Re-
dovno je čitirao, kao ukorenjeni
antimilitarist, Adama Bogosav-
ljevića i Ranka Tajsija: da si-
romašnom težaku ni posle po-
bednog rata na zavetnu misao
»njiva neće biti veća«, — i — da
nema prave slobode bez krvavih
gaca. — Svaku štamparsku gre-
šku bi odbolovao. Jer, iako su
saradnici naizmenče, svi redom,
obavljali i korekture i revizije i
prelamanje, — on je gledao da
po svaku cenu i sam proveru vla-
zne revizijske strane. A što se
tiče teških rukopisa — tu je bio
uzor pravog majstora. Jer pravi
majstor uvek sam bira teže pu-
teve, teža rešenja. — Cim stigne
nečitak rukopis tražio ga je sebi,
jer je šefujući i slagao kadgod
je stigao, valjda, primera radi,
ili jednostavno, jer mu je ta ve-
ština bila u krvi. Casopisi su
primali prvobitne rukopise sa
svim autorovim brisanjima, is-
pravkama, umecima, dodacima a
kamo li žurnali; a već u korek-
turama, da se štedljivo menja i
dodaje nalagala je samo obave-
zna brzina: broj mora na vreme
da se pojavi. Nije se jednom po-

nosio? — ja sam u Beogradu sla-
gao Dragičine »jeroglif« (Drag-
gao Jankovića, solidnog prevodi-
oca, poznatog upravnika Narod-
nog pozorišta, Škerlin, Grolov
rukopis za »Dnevni list« i za
»Glasnik«, meni su donosili čak
i M. P-a, izvinite, šakopis, čak
su mi i apotekari slali koji put
doktorske recepte da im prosi-
ću te latinske šatrovačke re-
buse.

U sarajevskoj Srpskoj narod-
noj štampariji, u uredništvu
»Srpske riječi« radili smo u Uži-
čaninom M. Popovićem. I on je
ovamo iz Beograda prešao. To je
bio, donekle, kontrast našem Ko-
stiću: visok, uspravan, naočit čo-
vek, po starinskom bih rekao,
muž; prirodno dostojanstven, sa
Sudermanovom, dole sečenom,
negovanom, kestenjastom bra-
dom. S njegovim gospodstvenim
držanjem mogao bi se meriti u
ono vreme, možda, jedino Đorđe
Simić, poslanik Srbije na carskim
dvorovima, i inače multi-
millionar široke ruke i prodrte
kese. Kad bi se Popović nasme-
šio, a to bi bilo vrlo retko, ili
kad bi klimnuo samo glavom u
znak odobravanja, sinula bi čit-
ava redakcija. Jer taj grafički
radnik nije raspolagao samo spo-
ljasnošću izuzetne muške, obla-
gorodne, lepote (a ne samo ove
naše poznate, dinarske, sokolske,
boljereći kobačke), već to je bio
u odenu odmeren, lepo vaspitan,
svestrano načitan čovek, gotov
intelektualac dobre klase. Zato,
smo ne samo podnosili već i ra-
do prihvatili njegove primedbe,
još u toku grozničavog novinars-
kog rada kad nam ona nezasi-
titan neman od štamparske apar-
ture ždere rukopise i isečke, i
nikad kraja. On je znao i tele-
fonom da skreće pažnju na ne-
ku našu, u trku pobačenu, reče-
nicu, na neku bezveznost, čak i
na neku neproverenu činjenicu.
Jer i Popović, kao i svi bolji gra-
fički radnici, govorio je o radnoj
zajednici grafičara i autora, na-
ročito novinara, i ekipa po časo-
pisima i ostalim periodikama,
kao i o »namak«, kao »Mi«.

Šta više, simpatični naš Uži-
čanin — za njega nije pasovao
nadimak »Era« — odvajao je i u

tome od naših saradnika, drugova
i prijatelja; iz Državne, iz Davi-
dovića, Afrikančeve pa čak i iz
mnogih tadašnjih uredništava;
on je imao tanana osećanja za
važnost pojedinih priloga po jav-
nost, za odmeravanje te važno-
sti, posvećenim prostorom, bro-
jem redova u listu: izvinite, čini
mi se to saopštenje ili taj »do-
tičnik ne zasluđuje ni deset redi.
— Oprostite, zar ne bi bolje bilo
ismejati a ne izgrediti? — Kad
bi mene pitali, ja ne bih odgo-
varao onom bečkom »šmok«-u
(novinarčić, fićfirić).

Uopšte, kad se sad osvrnemo,
javljaju nam se mnogovrsni li-
kovi ranijeg srpskog društva kao
paradoksalne, i jednostavne i slo-
žene, danas već neshvatljive a
malgamisane naravi. No ko živo
domani pred svoje oči i poima-
nje najtipičnijeg našeg čoveka u
heroizovanom obliku i razmeru,
Kraljevića Marka, najslavnijeg
borca za Krst časni i slobodu
zlatnu a u isti čas i za cara čes-
tita u Stambolu, mora razu-
meti i one naše granicare koji
u smrt skaču kad pozove svetli
car, a u isti čas gotovi su da
ginu i za amanet kosovskih ju-
naka, pa tako, u mnogo skuće-
nijem razmeru od prekojuče, i ti
naši nekadašnji grafičari, prosvet-
ćeni, za svoje dane savršeni,
socijalisti — već i po savesnoj
radljivosti, po težnji za usavr-
šavanjem napredni trudenici,
nisu se utezali da se prisno so-
lidarišu s borcima za nacionalne
i demokratske slobode, protiv
i nasilnog i rafinovanog odmaro-
divanja. Oni su se borili pre sve-
ga za socijalnu pravdu i rad-
ničku slobodu, za povoljniju ali-
rimu, za kraće radno vreme, ali
im je još uvek preostajalo i sna-
ge, razuma i srca da razumeju i
prihvate i borbu za nacionalne
slobode i narodno ujedinjenje
kao neizbežnu prethodnicu pri-
vrednoj i društvenoj revoluciji i
preobražaju u granicama sop-
stvene narodne države.

Veljko PETROVIĆ

ASKEZA I UMETNIČKO DELO

Teško je u askezi trajati. Zaskopati sebe, pokopati svaku nadu da će nam ljudi pružiti nade, izlomiti sve prilaze sebi da bi se trajalo u nepromenljivoj osušivanju opasnosti i u izbegavanju bolova, ili u posmatranju sveta kao bića van nas, nije tako lako kako to može izgledati lenim ili umrtvljenim stolicima. Jer, mrzovoljno ćutati i trajati u svojoj mrzovolji, na primer, tragično je i mi ne moramo da se setimo mračnjakskog prote Kočićevog da bismo izneli ovo zapažanje. Još je tmurnije i teže ćutati zaliveni nemoci da se reči prebace drugima a misao da se probije kroz samoću koja se navaljuje kao prokletstvo na misao i na reč. Ova nemoc potiče iz neke osnovne, iz suštine koju mi ne možemo prekinuti glasom: ona mrzi reći kao smislive i iskustva, sporazumevanje i revolt, ili kao sveđoke zanosa i bolova; ona ih ne podnosi već zato što je sama potekla kao odbrana od svakog takvog pokreta. To je nemoc namerno stvorena da bi negovanjem ćutanja i neuznemirenosti postala nekakva individualna moc, možda moc u savladivanju emocija, u preziranju dijaloga, reči, ostvarenja. Teško je čoveku namerniku, borcu i stvaracu da traje u ovakvoj askezi makar on bio prisiljen da tako živi i vegetira.

Umrtnjenje sebe i ostvarenje ne bezželjnosti i blaženstva nije nikada bio put čoveku ili piscu stvaracu. Između želje da se izbegnu životne manifestacije, prekomernosti, rizici, pustolovine i želje da se o njima govori, da se preuzmu kao duhovna potreba za traganjem o smislu, o vrednostima i lepota sveta, postoje velike distancije. Već sama ta želja za nečim nagoni nas na izvesne napore kojima ni ta ko indiferentan cilj kao što je bezželjnost ne može oduzeti potpuno njenu energiju, nezastitnost ili strasnost, Lukrecije je to veoma dobro osetio. Zalagao se za Epikurovu mudrost, ataraksiju, usamljenost i za odricanje straha, a sam, kao pesnik, i to ne samo u svome proemiju, bio je uznemiren svetom, svetom u sebi i onim u Rimu, bio je mudar ali ne i bezlično oprezan, bio je veliki borac protiv laži i sujeverja. A možda niko drugi nego baš veliki asketi srednjeg veka, veliki kao pisci, pokazali su toliku želju za bezželjnošću da je upravo ta želja postala ideal, postala svojevrsna strast, da joj mi i danas možemo naći svaki drugi smisao samo ne onaj koji je pisac hteo. Ovi pisci asketi pokazali su nam da je nemoguće odreći se želje i da se samo s njom može u svetu umetnosti izvojevati pravo reči, duha. S druge strane, izgledalo je da su oni, kao i kasniji asketi, pokazali da ako se uopšte nastoji steći «mali stupanj delotvornosti, mora pridoci ona askeza, ono nagonsko potiskivanje i istovremeno sublimacija...» o kojoj piše jedan savremeni filozof antropolog.

Nesumnjivo je da izvesno potiskivanje strasti i želja, koje ometaju pisca da ispuni zadatak, da ostvari talenat i da se afirmiše u društvu, da je ono izvanredno potrebno i da se ono podrazumeva. U tome pogledu svi veliki istraživači i umetnici bili su asketi, bar u trenutcima stvaranja. Njihovo neobaziranje na galamu oko sebe, na nepotrebne i uzaludne žudnje, na dreku njihovih suseda, protivnika i kocopernih glupaka postalo je poslovicno. Njihova koncentracija na svoj rad može i često uspešno eliminiše sve nepotrebne, naročito nagonske ko risonosti njegove ličnosti da je to za divno čudenje, koje mi krunišemo anegdotama o asketiskom, boemskom ili ludackom ponašanju ovih umetnika. Medutim, ovaj asketizam, po našem mišljenju, nepodno se oseća kod svih velikih umetnika i stvaralaca. Njegova je funkcija da omogući ne samo koncentraciju uma nego i koncentraciju osećanja, htenja i želja, u stvari njihovo izdvajanje i sublimisanje u svet umetnosti.

Ali, sve više, mi se sudaramo sa nekim pojavama asketizma koje unekoliko ukazuju na ovo vreme. To nije više otklanjanje i potiskivanje želja nego očisćenje od njih. To je negacija želja ne sa drugim idealnijim željama nego potpuna negacija. Neki pisci se tako, na primer, više ni sa čim ne poistovećuju, ništa ne žele, ništa ne afirmišu, nego pružaju materiji da slobodno izražava sebe, a oni da slobodno nju posmatraju. Samo to je na prvi pogled tako. U stvari, oni iz detalja u detalj upornim ponavljanjem «logike iracionalnog», nemogućih mogućnosti, postiču jednu slobodu, ali to je oslobođenje od određenih želja, ambicija i htenja u ovom svetu. Setimo se Beketa i mi ćemo se morati da složimo sa onim shvatanjem da on «nikada ništa ne tvrdi, ili da se kod njega, »pojmovi uzajamno zamenjuju i ne zna se ko se kime koristi« ili sa onim slikovitim izrazima Morisa Nardoa, naročito sa »plimom oblika bez prestanka u pokretu...«. Ali, da li je moguće, ako Beketovi ljudi nešto žele a ne znaju šta i ne mogu znati šta je to što žele, da i sam Beket, kao pisac, posredno kazuje da mi ne možemo znati šta želimo i da je u tome naš apsurd?

Mislimo da su se Beket i njegovi sledbenici zato sudarili sa velikim problemom apsolutne askeze, odricanja koje je apsolutno za literaturu. Jer, ne varavajmo se i ne mislimo kako je njihov nihilizam najbolji put da se metafizika ukloni i da se njim nasluti, ako već ne može da otkrije, novo biće, nove egzistencije. To su samo naše pretpostavke. U umetnosti ništa ne može egzistirati, iako ga mi možemo izraziti nečim što je opet samo po sebi puno i vezano za biće. A upravo Beketovi sledbenici hoće da dopru do ne-bića, do ništavila, do onog što su stari zvali me einal.

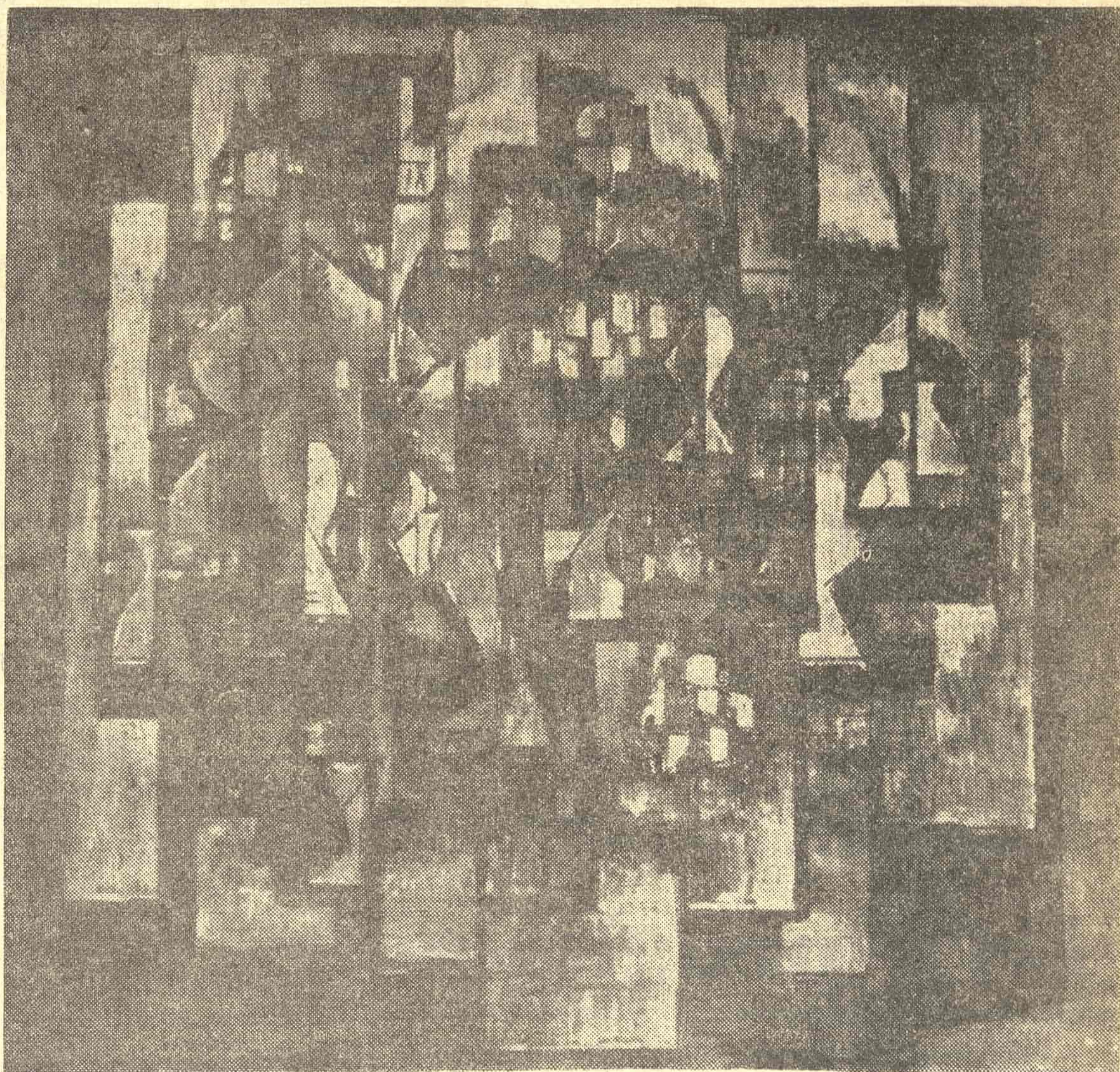
Oni bi mogli da se teše, kao neki noviji filozofi, da je ono što oni nazivaju bitak to liko neodređeno i nejasno da je ništa, i da, prema tome, oni teže da dopru do bitka a ne do bića. Ali, ako se već bitak ne može izraziti, niti definisati, onda čemu oni sa svojim delima, čemu njihovi izrazi, njihova raspuštena čula, njihova osećanja i opservacije koje se valjaju uzaludno po svetu njihovih knjiga?

Drugim rečima, ovi pisci su videli samo ono što je u najotvorenijem nagonskom vidu bilo u stvari zatvoreno ćutanjem, mirom i umrtvljenošću svakog života kao razvoja i kretanja, pa je upravo to osećanje stvari davalo njihovim delima pečat nihilističkih odricanja. Sa takvim osećanjima oni nisu bili negatori, nego učesnici u svetu nesvesnog, užasnog i životinjskom trajanju, zato što je užas ascirac u časovima kada su pisci podlegali tom vekovnom nagonu. Mi se slažemo s jednim komentatorom Beketovog »Moloo« koji kaže da »Moloo u istinu ne bi priznao ništa jer ne bi napisao ništa«. A to što je njegov autor pisao, to je zaista zato što je hteo da »literatura nagriža život ili svet, svodeći na ništa (ali to ništa je užas) ove pokušaje u kojima mi hrabro idemo od jednog do drugog rezultata, od jednog do drugog uspeha«. Mi bismo mogli sada da kažemo da je i u tome divota, ili da ostanemo pri našoj osnovnoj misli, da u tome asketskom odnosu pisca prema životu i rezultatima ima neke hrabrosti koja sebe samo što ne dovede do toga da definitivno začuti, sebe negira i tako ostvari ne-biće.

Niko bolje nije osetio od njih samih svu suvišnost i lažnost ovakvog namernog svodenja na nešto što se približava ničemu. Plašili su se ćutljivog kraja kao stabilizacije stanja nesvesnog neotpora i agonije koja se otrešla svake misli i reči. Pokušali su da probiju to ćutanje, tu askezu, rugajući se svetu, njegovim tajnama i vrednostima; zatim celoj umetnosti i duhu koji se krije i u njoj i u njima kao piscima; najzad, uvidevši da se tim nije učinilo bogznašta, naročito ne u tom svetu nagonskih asocijacija i ludosti, oni su se bacili u svet karikature metafore i alegorije izazivajući svaku misao i reč na pobunu. To je bio poslednji pokušaj da se razbije nemoc u sebi, neotpor u svemu svome, ćutanje koje se, kao i dosada,

uvuklo u reč. Tim pokušajem bolje nego ičim oni su pokazali da im je stalo do bića, do neke pumoće, makar ona bila simbol neke brutalnosti i užasa. Njihovo pozivanje na otpore, na borbu protiv konformizma samo je jedan od znakova njihove lične krize koja će, valjda, u njihovim delima da rezultira i drugim otkrićima sem neke apstraktne slobodne uobrazilje.

Njihova uobrazilja mogla bi da ide dalje od toga da ne priznavajući stvarnost pronalazi samo nestvarnost, ono što se najbržim načinom asocijacija i nagonom straha najpre pronalazi i najbrže u njima završi. Ova fantazija isuviše računa sa brutalnošću da bi karikaturno poređenja i alegorija pronalazi sve moguće nemogućnosti, gluposti i ludosti, i tako posrednim putem dovela do onog stava asketizma kome je sudbina definitivno ćutanje. Ali, već i ovaj postupak negira njihov asketizam, negira ga u suštinskom smislu. Kao izraz on postoji, egzistira, bez obzira na sve karikature i nemogućnosti, ali postoji samo onda kada dokazuje umetničko postojanje dela kao stvarnosti, dela kome pripada.

BRANKO KOVAČEVIĆ: MEDITERANSKA KOMPOZICIJA

LIRIKA U PREVODU

GUNAR EKELEF

Kao i toliki drugi znatiželjni i osetljivi duhovi, i ovaj Svedam je prošao pustolovinu dadaizma i nadrealizma, ali je ipak bio isuviše ozbiljan i dubok stvaralac, a da ne bi znao naći svoj, širi i vredniji stav. »On, vizionar, nije se naprosto dao stegnuti mehaničkom tehnikom dogmatičnog nadrealizma« (Reidar Ekner).

Uz to, Gunaru Ekelefu (rod. 1907, negdašnjem studentu na Upsali i u Londonu, današnjem počasnom doktoru i članu Akademije, sve njegovo sticanje kulture — od klasičke helenistike, sholastike i arapske mistike pa do suvremenih književnih škola

i pokreta — nije smetalo da usvoji jednu slobodnu i antiakademsku tradiciju, u kojoj mogu naporedo stajati Pjesma nad pjesmama i Fineganovo magnošenje, a koju on sam definiše ovako:

»Kad kažem tradicija ne mislim na nešto što se može slediti odavde i ovdje, nego pod tim više podrazumijevam jedno stanje, tipično za čovjeka umjetnika u svim vremenima. Ne vjerujem u utjecaje, nego u identifikacije.«

Upravo fanatički precizan (za neke pjesme je pravio i do stotinu konceptata) on je za ovih tridesetak godina uspostavio u svojoj zemlji jedan lirski izraz koji je privukao čak i širi krug čitalaca. Tomu je vjerovatno uzrok i u klasičnoj čvrstoci i komunikativnosti njegovog stila, koji naravno ne poseduje dostovnu jasnoću, kakve — najzad — u pravih pjesnika nije nikad ni bilo.

Ma koliko bile različite poetske strukture pojedinih njegovih zbirki (Kasno na zemlji 1932, Posveta 1934, Tuga i zvižda 1936, Kupi pjesmu slijepca 1938, Ferjesong 1941, Non serviam 1959, Ujese 1951. i Besmislice 1955) kroz sve se nužno provlači jedan zajednički smisao: ton: posebno sjedinjavanje velikih antinomija: besmisla kao smisla, smrti kao života i obratno.

U najboljim pjesmama on se približuje velikim modernistima Rembou, Heiderlinu i Eliotu, a očito je da je ipak najtvrše usidren u egzistencijalističke ugođaje, s onom izvornom skandinavskom notom.

APOTEOZA

daj mi otrov da umrem ili snove da živim
askeza će prestat ubrzo na mjesecevim dverima koje
je sunce već blagosloвило

i mada nevjenčani sa stvarnošću snovi mrtvaca
će prestat da oplakuju svoj udes

oče tvojim nebesima vraćam svoje oko
kao plavu kaplju u more

crni svijet ne klanja se više palmama i psalmama
nego tisućjetni vjetrovi češljaju raščupane kose drveća
izvorl gase žed nevidljivog putnika
četiri strane svijeta stoje prazne oko odra
i muslin andeoski se pretvara
čarobnim udarcem
u ništa (1932)

EUFORIJA

Sjediš u vrtu sam s bilježnicom, sendvičem,
džepnom flašom i lulom.

Noć je no tako tiho da svjetiljka gori bez drhtaja,
baca odsjev preko stola od grubih dasaka
i obasjava flašu i čašu.

Uzimaš gutljaj, zalogaj, puniš i pališ lulu.
Pišeš red ili dva te odmaraš se i promatraš
trak večernje rumeni što klizi ka jutarnjoj rumeni,
more divljih krasuljica, pjenušavo žutilo u tmirni ljetne noći,
ne leptiricu oko svjetiljke nego horove mušica u hrastu,

lišće smireno prema nebu... I topolu što šušta
u tišini:
sva priroda kreпка od ljubavi i smrti oko tebe.

Kao da je to posljednje veće pred jedno dugo, dugo
putovanje:

čovjek ima kartu u džepu i najzad spremijeno sve.
I može da sjedi i osjeća blizinu dalekih zemalja,
osjeća kako je sve u svemu, ujedno svoj kraj i svoj početak,

osjeća da je ovdje i sada oboje čovjekov odlazak i dolazak,
osjeća kako su smrt i život jaki kao vino u njemu!

Da, biti jedno s noći, jedno sa mnome samim, sa plamenom

svjetiljke što motri me u oko tiho, bezdano i tiho,
jedno s topolom što treperi i šaputa,
jedno sa stadima cvjetova što strše iz tame i slušaju
nešto što mi je na jeziku bilo ali nikad izrečeno,
nešto što neću otkriti sve i kad bih mogao.
I da žubori u meni od najčistije sreće.
I plamen se diže... To je kao da se vjetrovi stisnuli
bliže,

bliže i bliže svjetiljka u svjetlucavim tačkama irisa.
Topola podrhtava i igra, večernja rumen promiče
i sve što je bilo neizrecivo i daleko je neizrecivo
i blizo. (1941)

ODLOMAK IZ BALADE

Vidjeti i voljeti, ne taknuti i voljeti
ko me je prisilio na to? Ne slabost
nego vlastita rascijepljenost. Ne nedostatak
dubokih ili toplih osećanja, nego
suvišak do dna zamrznutog žara!
Mučen između samoća: one s mora
koja je unutarnja samoća, i one među ljudima
koja je vanjska — rastrgnut između konja!
I odaberem li jednu njemu druge
skrhuju me bespoštedno, strpaju
u treću samoću, koja je pustinja
obamrlosti, puna toplih mirisa začina,
absintihona i divljih magaraca što bježe
tako hitro da se poslije ne vjeruje
da bijahu išta više no privid i pustinjaški pričini
Kakva mu korist od mojih Deset hiljada?
Veliki kralj je daleko, zemlja beskrajna,
povlačenje bezgranično, neprijatelj kojeg tražim
ja sâm i niko drugi. Nikad neće
njegovi štitovi i koplja zablještati,
iz gustog oblaka praha. Nikad neću izgubiti
svoju desnu ruku, još manje tu glavu
a najmanje svoje srce. Zadobiti pobjede!
Može li neko pobjediti a da ne izgubi
bar od sebe sama? Moja krivnja je nekrivnja... (1951)

ELEGIJA

Što život i trenutak dadoše
niko nam oduzeti ne može.
Tako su živjeli i mislili stari.
Istina. I niko nas od onog ne može osloboditi
što život i tren mogli su nam dati.
Kao rasuti polu-dragulji
u naslagama životnog raspoloženja
trenuci ovi planinski blistavi
što život ih daje na odstojanju
i nikad ih ne daje, ovi polu-trenuci:
Prolazan susret
na uličnom uglu, u hodniku voza,
lice, bezvoljno izmijenjeni pogledi,
zanim krajolik, lutanje, noć
koja nikad nije prošla ili
nije nikad ni dolazila, nešto puno obećanja
ali vječito neispunjeno. Osjećaš
nečiji prisustva u sobi:
Oblje životnih mogućnosti
probudjenih iz prividne smrti sjećanja
u prividni život sjećanja, bez posredstva
mirisa, sličnog zvuka
i oni neiskorišćeni.
Od toga ne može ništa osloboditi.
Nezvani nastupaju oni, još goliji
u nestvarnim tminama sobe —
I što su bili bez doma
u godini pogubne zloće:
Otuda ljubomora.
Otuda čežnja za domom. (1951)

(Preveo sa švedskog Tomislav LADAN)

„... Puč prozapadno orijentisane buržoazije i vojnih vrhova protiv pristupanja Jugoslavije hitlerovskom bloku prevaziđen je raspoloženjem i kretanjem narodnih masa, jer rastući revolucionarni demokratski pritisak, koji se ostvarivao pod rukovodstvom Komunističke partije nije dopustio da taj puč ostane u granicama u kojima su ga pokušavali da zadrže njegovi nosioci. KPJ je uspela da ga dalje razvije u pravcu dubljeg revolucionarnog pokreta.“ (IZ PROGRAMA SKJ)

DVADESET SEDMI MART 1941. BIO JE BOJNI ZOV POD ORUŽJE

JOSIP BROZ TITO: Dan koji ulazi u historiju naših naroda dokaz je nepokolebljive težnje za slobodom

»...Dvadeset sedmi mart, koji ulazi u historiju našeg naroda kao praznik, jeste dokaz silne, nepokolebljive težnje naših naroda za nezavisnošću, za svojom slobodom i za očuvanjem svoga opstanka. Ja sam srećan što mogu, danas na ovome veličanstvenom zboru da vam čestitam ovaj veliki praznik. Neka ovaj dvadeset sedmi mart bude nov potstrek za nova veličanstvena djela na polju obnavljanja i izgradnje naše napaćene herojske zemlje. Dvadeset sedmi mart 1941. godine bio je bojni zov pod oružje, na odbranu ove zemlje, a ovaj dvadeset sedmi mart neka bude zov na izgradnju, za srećnu i bolju budućnost naših naroda.

Ovaj praznik slavimo u znak konačne pobjede nad najvećim neprijateljem naših naroda, nad najvećim neprijateljem čitavog čovječanstva. Nije daleko dan kada će svi krajevi naše zemlje biti oslobođeni. Pobjeda je vrlo blizu. Ali, ne zanosimo se suviše uspjesima na bojnopolju, nego brinimo o tome kako ćemo izgraditi naše gradove, naše željeznice, naše drumove, naša sela, naša polja, kako bi naša buduća pokolenja mogla kazati da su njihovi očevi izvršili sve da bi njima bilo bolje...«

(»Borba«, 28. mart, 1945. god.)

Dva proglasa

**RADNICI, SELJACI, GRAĐANI I OMLADINO!
VOJNICI I OFICIRI!**

U ovom sudbonosnom momentu udružite sve snage da se obezbede mir i nacionalna nezavisnost naših naroda.

Najurivanje izdajnika Pavla, Cvetkovića, Mačeka i Kuloveca jeste posledica narodne borbe za mir i nezavisnost, ali agenti drugog imperijalističkog bloka — Engleske — već sada čine sve da te uspehe narodne borbe iskoriste za svoje sebične interese.

Sada je glavno: očuvati našoj zemlji mir, što je jedino moguće u naslonu na Sovjetski Savez. Svako odgađanje pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom znači da će nas nemački imperijalisti napasti, znači omogućavanje rovarenja engleskim agentima da nas uvuku u rat za interese engleskih imperijalista, znači pustošenje naše zemlje.

Radnici — obustavljajte posao!

Građani i omladino — na ulice!

Vojnici i oficiri — pridružite se narodu!

Nek ne prestanu vaše manifestacije sve dok se ne ostvari ono za šta se čitav narod bori i bori.

Pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom kojim se jedino može obezbediti mir i nezavisnost našoj zemlji!

Demokratske slobode za radne mase!

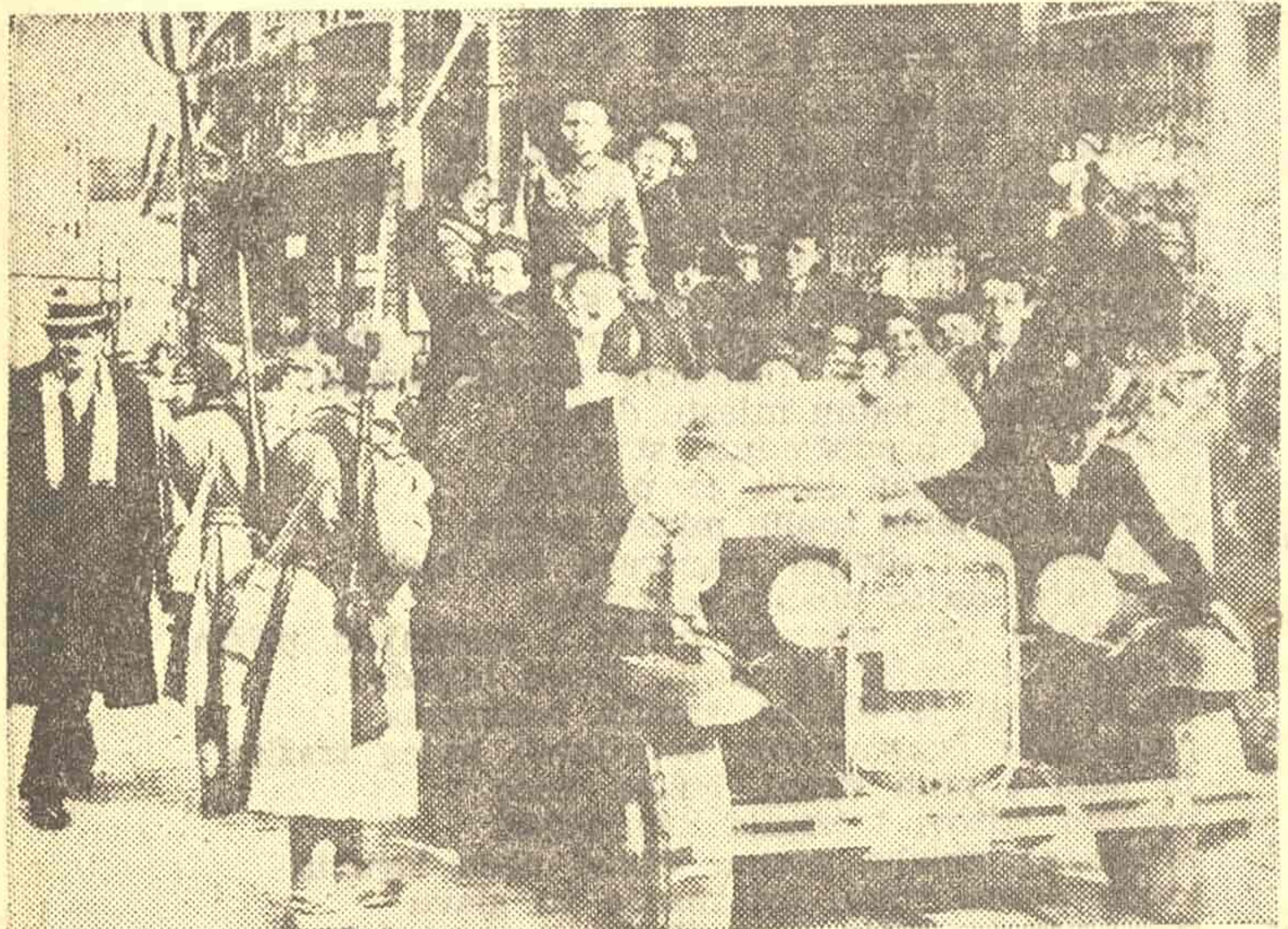
Narodna vlada koja će paktom o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om obezbediti mir i nezavisnost, a svojom demokratskom politikom podići na noge sav narod da čuva taj mir i nezavisnost našeg naroda!

ZIVELI MIR I NEZAVISNOST NAŠEG NARODA!

ZIVEO SOVJETSKI SAVEZ, JEDINA NAŠA NADA, TVR-

DAVA MIRA I NEZAVISNOSTI MALIH NARODA!

(Letak Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju)

TOG DANA ISTORIJA JE ZA TRENUTAK POCEKALA

★

Iz proglasa CK KPJ 30. marta 1941.

»...Ovih smo dana bili svedoci nečuvane izdaje nad narodima Jugoslavije od strane prošle vlade Cvetković—Maček—Kulovec. Pod snažnim pritiskom narodnog revolta na čelu s Komunističkom partijom Jugoslavije, ta protivnarodna izdajnička vlada zajedno s Paviom Karađorđevićem bila je zbačena i zamenila ju je nova vlada generala Dušana Simovića od koje narod ima pravo da očekuje da će izvršiti njegove zahteve koji predstavljaju za narodne mase pitanje njihovih sloboda, njihove nezavisnosti, njihovog opstanka...»

Nezavisnost naroda Jugoslavije nalazi se u strašnoj opasnosti. Svaki minut je dragocen...

Mi komunisti smatramo da je u interesu očuvanja mira, u interesu jedinstva i sloge svih naroda Jugoslavije, u interesu odbrambene snage za očuvanje slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije da sadašnja vlada odmah ispuni zahteve za koje se ogromna većina naroda godinama bori:

pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom;

ukidanje svih vanrednih zakona i davanje narodima Jugoslavije njihovih demokratskih i nacionalnih prava i sloboda;

sloboda sindikalnog i političkog organizovanja;

potpuna amnestija svih političkih i vojnih osuđenika i povratak iz francuskih logora herojskih sinova našeg naroda — španskih dobrovoljaca;

stavljanje pod sud svih petokolonaša, raznih krvoloka koji su po glavnjacama Jugoslavije mrevarili političke uhapšenike, čišćenje državnog i vojnog aparata od svih protivnarodnih elemenata i tuđih agenata...»

EDVARD KARDELJ 27. mart 1941.

»...27 mart 1941 godine nije bio samo puč šačice oficira, kako to pokušavaju da dokažu otvoreni i prikriveni neprijatelji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije. 27 mart 1941 godine bio je prvi veliki uspeh dugogodišnje borbe naroda. Tu borbu su, na čelu narodnih masa, vodile najbolje snage naroda Jugoslavije, protiv anti-narodne i anti-nacionalne politike raznih reakcionarnih i nasilničkih beogradskih režima, koji su stalnim protivnarodnim merama i nasiljem u unutrašnjoj politici slabili odbranenu moć naroda Jugoslavije, a u spoljnoj politici, svojim kapitulantskim popuštanjem, dozvoljavanjem ekonomskog prodiranja fašističkih sila u Jugoslaviju neprestanim pakiranjem s tim silama protiv svog sopstvenog naroda, stvarno otpočeli sa izdajničkom rasprodajom zemlje naroda Jugoslavije još mnogo pre otvorenog oružanog napada fašističkih razbojnika na Jugoslaviju...»

»...Ali, otpor naroda Jugoslavije time nije bio slomljen. Aprilska katastrofa zadala je smrtni udarac reakcionarnim petokolonaškim silama i na čelu oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije došle su istinski demokratske narodne snage, one snage koje su dovele do 27 marta 1941 godine. Front naroda Jugoslavije protiv fašističkih imperijalista, koji je prošlog aprila zauvek slomljen, ponovo je brzo uspostavljen. Sa ovogodišnjim prolećem i našim frontovima otpočinju odlučne borbe, koje će nesumnjivo zajemčiti pobjedu i slobodnu budućnost naroda Jugoslavije...«

(»Slovenski poročevalec« od 25. marta 1942. god.)

JEDAN OD NAŠIH DATUMA dvadeset sedmi mart 1941

Vredna je pažnje pojava kako razdelilo patriotizam i visoku pravdu, i diktiralo vladi poznati natpis na kamenu i na javnom mestu: „Patriotizam, nije dosta, ne sme se mrzeti i zlopamtiti“... Na svoj način, Narod Srbije je oduvek bio činjenica politička i poluga politička. Od 1804-te pa do 1941-ve, kroz niz svakojakih Srbija i srpskih politika, narod je ostajao stvaralački faktor u zemlji, bio volja i bio ukaz, nečemu učinio kraj, nešto započeo, u svima slučajevima gotov bio da krvlju svojom ispisuje ukaz, da trpi i čeka, svejedno, triumf ili tragiku svoga morala.

Pre četiri godine, marta 27-moral je odlučio, čestitos je prosekla čvor, i nastalo je veliko veselje duša i tela. Beograd je bruja, brektao i klizio kao okičen i okriliteo brod. Pa je ciklon ra z lupao brod, a svet na njemu ostao da živi ugašenih svetiljaka, na pučini bez krme, van luke. Danas još, u poneku noć, Beograd izgleda kao avet iskidanog broda, ali, u luci smo, čestiti smo. A već zna se da je Srbija od istorijskih dimenzija, i da je

Beograd mit punog života. Od vremena na vreme Beograd je mahovit, uzvilita haos zato da bi se sve ostisnulo da misli i odgovorno sudi; ali, zatim ukroti haos, i izbije moral u obnovu života.

Stari Grci su imali svoje redovne Kronije, stari Rim svoje redovne Saturnalije. A Beograd i Srbija nešto slično, sa svojim martovima i majevima, navečer jima i ravnodnevnica, kad se sve što može da zametne, da op lodi, da osemeni, sve se to još i prejede i preprije, razbreca i razviče, prosipa ulicama snagu i blago, gazi red i pravilo — i od jedared stegne krcati haos i sebe s njim u zakon, odgovornost, od luka, moral pisan ili nepisan... Marta 27-og 1941-ve stajala sam pred kućom i slušala kako odo le bruj, topće, vri i prolama se, kad odnekud nalete na mene čovek nepoznat, srednjih godina i verovatno domaćin i otac, ali mladalački gologlav i s graničicom u ruci. Noglo mi se uneo u lice i uzviknu: „Obraz smo spa sli, a što će doći“... Pa se uo-

(„POLITIKA“, 27. mart 1945)
Isidora SEKULIĆ

27. MART 1941. NA ULCAMA BEOGRADA

KNJIŽEVNE NOVINE

27. mart
1941.

Nastavak sa 1. strane

Uvod u sudbonosne događaje

„Događaji od 27. marta značili su ne samo proveravanje političke linije i revolucionarne prakse naše Partije, njene političke snage i njenog uticaja na radne mase i demokratske snage uopšte, nego, pre svega, njene organizacione sposobnosti da pokrene i pravilno vodi narod u tako krupnim političkim akcijama. Koliko je naša Partija već tada bila politički zrela i organizaciono pripremljena za aktivno učešće u nastupajućem događaju, najbolje je pokazala činjenica što je beogradska partiska organizacija 27. marta preuzela inicijativu u svoje ruke i potpuno ovladala događajima na beogradskim ulicama. Posle 20 godina teške ilegalnosti, naša Partija je tada prvi put otvoreno istupila i pokazala svoje lice pred čitavim narodom, otkrivajući mu jedino pravilan put kojim se može ići. Zahtevi naroda bili su: učiniti sve da se ojača odbrambena moć države i vojnih snaga, neodložno izvršiti potpunu demokratizaciju zemlje vraćajući narodu demokratska prava i slobode, očistiti vojsku i državni aparat od petokolonasa i drugih izdajnika, raspustiti koncentracione logore i osloboditi iz tamnica osuđene revolucionare, a u spoljnoj politici raskinuti izdajnički pakt sa fašističkim zemljama i osloniti se na antifašističke snage u svetu.

„Dvadeset sedmi mart je bio samo uvod u nove sudbonosne događaje za naše narode. Varnica koja je julskih dana zapalila oružani narodni ustanak protiv fašističkih zavojevača ubrzo se razbukala u svim delovima porobljene Jugoslavije u pravi požar, a borba naroda Jugoslavije postala je sastavni deo sveopšte borbe slobodoljubivog sveta protiv fašističkih agresora. Dvadeset sedmi mart je bio nagoveštaj i početak onih slavni julskih dana kada su se naši narodi pod rukovodstvom svoje Partije i druga Tita podigli na oružani ustanak protiv okupatora i svih njegovih slugu, za izgradnju nove Jugoslavije, za socijalno oslobođenje, za Jugoslaviju bratsku zajednicu ravnopravnih naroda.

(Iz govora održanog preko Radio Beograda, 26. marta 1951.)

STAMPA O 27. MARTU

POLITIKA, 29. marta

Ovlašteni smo sa zvaničnog mesta da objavimo sledeće:

U prvim danima iza svake promene režima događa se obično da se pojedinci odaju ličnim osećanjima nastrojivim svojim posebnim shvatanjima nove situacije. Predsednik vlade na vreme je učinio apel našem građanstvu da ne zastranjuje u svojim manifestacijama. Međutim, da nas prilikom svečnosti blagodat nja u prestonici pojedinci su u publici dopustili sebi manifestacije koje nikako nisu u skladu sa dostojnim i miroljubivim stavom naše zemlje.

Ma koliko ove manifestacije bile izraz neodgovornih elemenata, one se moraju najostrije osuđivati sa svoje strane sve mere diti: vlasti su, međutim, preduzele sa svoje strane sve mere koje treba da onemoguće ponavljanje ispada koji otežavaju vladu izvršenje njenih osnovnih zadataka za dobro zemlje i naroda.

POLITIKA, 28. mart

Uprava grada Beograda, u interesu opšteg reda, mira i bezbednosti u prestonici, poziva građanstvo da odmah prestane sa svakim manifestacijama, jer će tako najbolje i najdostojanstenije odgovoriti svojim građanskim dužnostima. Svako dalje manifestovanje i skupljanje građana zabranjuje se.

Do daljeg naređenja, ugostiteljske radnje u centru grada mogu biti otvorene do 24 časa, a na periferiji do 22 časa.

U vezi sa ovim zabranjuje se, do daljeg naređenja, točenje alkoholičnih pića ma u kom vidu.

Skreće se pažnja građanstvu da će Uprava grada Beograda sve one koji se ogreše o ovu nredbu uzimati na odgovornost i strogo kažnjavati.

Upravnik grada Beograda
Žandarm, brigadni general
Milutin D. Stefanović

NJUJORK TAJMS, 28. marta:
„...vest o događaju u Beogradu,

primljena je u SAD kao munjeviti bljesak koji obasjava mračni kraj...
NJUJORK HERALD TRIBJUN, 28. marta: „...Ovo je svakako najveći dan za slobodne ljude čita voje sveta. Dok se nemačke oklopne divizije nalaze na njihovim granicama, Jugoslaveni su se usudili da zbače „novi pore dak“ na smetlišta, gde mu je i mesto...“

„...događaji u Beogradu od istorijskog je značaja, kao akt hrabrosti jednog malog naroda da se digne, bori i svoju zemlju izloži ratu, vrlo verovatno da bude pregažena i upustošena, ra dije nego da prihvati izdaju. Ali to je zemlja koja je ranije bila pregažena i održala se, jer njen narod ima hrabrosti da se bori“.

Uvodnik lista KRISČEN SAJENS MONITOR, 28. marta: „...Isti balkanski narod koji je prvi imao kurazi da se odupre turskim sutanima i da razbije jaram velikog ropstva, prvi je takođe koji prkosi osovinskim

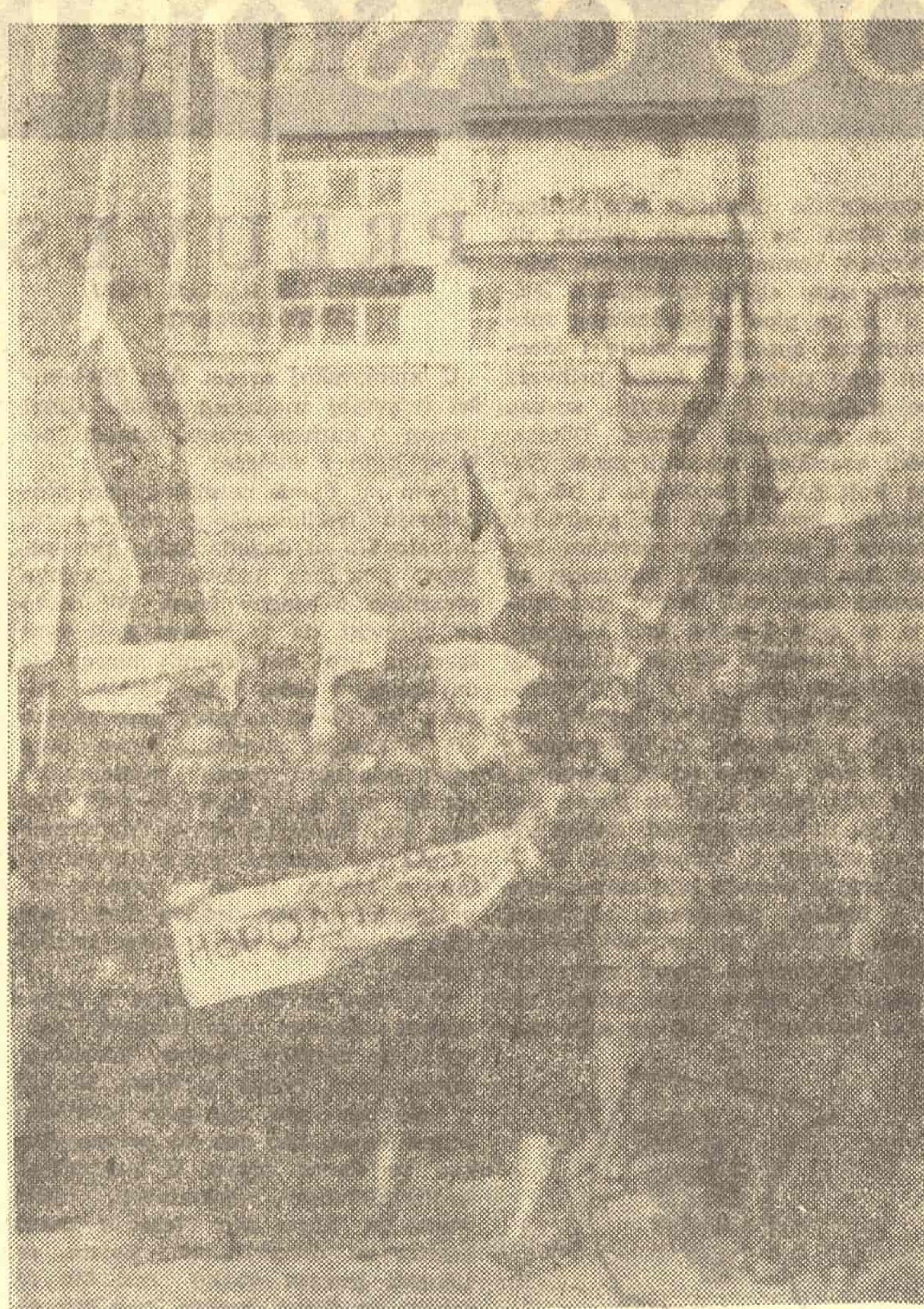
diktatorima i zbacuje jaram jednog novog ropskog ugovora. Jedan od najhrabrijih naroda Evrope bio je bačen na raskršnicu na kojoj je trebalo da učini brz i trenutni izbor i on je izabrao ono što je čvrsto verovao da je pravo...“

Uvodnik Ralfa Ingersola objavljeno 28. marta u američkom listu „MP“: „Veliko je zadovoljstvo danas u svetu; stvorili su ga Jugoslaveni. Jedna udvorička profesionalna vlada prodala ih je bila Adolfu Hitleru, ali su je oni zbacili...“

Adolf Hitler nije učinio ni jednu pogrešku, pa ipak je izgubio. Izgubio je zato što običan narod, pravi narod Jugoslavije, više voli slobodu, nego što se boji smrti. Velika je to reč kad se kaže da su Jugoslaveni, oborivši svoju suviše popustljivu vladu, više voleli slobodu nego što su se bojali smrti. Ali ta je reč velika samo zato što je ono što su Jugoslaveni uradili velika stvar“.

I BUKNUO JE GRAD...

PONOSNA REKA LJUDI KLICALA JE SLOBODI IZVIKJUĆI ZAVET
„BOLJE GROB NEGO ROB“

Početak borbe

„27. mart 1941 godine buržoaski sistem vladavine u Jugoslaviji doživeo je slom. Neza-dovoljstvo radnika i seljaka, koje se skupljalo preko dvadeset godina, kao i najdublje ogorčenje protiv kapitulantske politike prema fašističkim silama, izbilo je svom snagom. Hrvati, Slovenci, Makedonci, Crnogorci demonstrirali su u težnji da obaranje režima dovede do rešavanja nacionalnog pitanja, tj. ostvarenja pune rav-

nopravnosti svih jugoslovenskih naroda. Radnici u svim našim krajevima težili su da sruše protivnarodne upravljače u cilju stvaranja pravednijeg društvenog uređenja. Seljaci su hteli da brane svoju zemlju od tuđina i da ostvare bolje životne uslove, da uklone veleposede, da se oslobode dugova. Svi Jugoslaveni i dotada su se zgražavali pred postupcima najviših državnih funkcionera, a sada su te vrhove oštro osuđivali za otvorenu nacionalnu izdaju. Citav doatadašnji sistem državnog uređenja narod je 27. marta s pravom osudio. I to sve u vreme kada su fašističke sile, Nemačka i Italija, već uspeli da porobe čitavu srednju i zapadnu Evropu.

„Ono što se u Jugoslaviji zbilo 27. marta dovelo je do besa Hitlera i njegove generale. Oni su shvatili da se sa Jugoslavijom neće moći obračunati onako kako su zamišljali. Shvatili su da Jugoslaviju ne mogu okupirati bez ikakve borbe i žrtava. Njihovi raniji planovi zasnivali su se upravo na ubeđenju da će Jugoslaviju uprgnuti u ratne napore sile osovine, i to mirno, bez borbe, diplomatskim putem. Po njihovom mišljenju Jugoslavija nije predstavljala ozbiljnu prepreku na njihovom putu osvajanja čitave Evrope...“

(Jovan Marjanović i Pero Morača: »Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941 — 1945«, »Prosveta«, Beograd, 1948)

Ja ne znam kako će istorija oceniti ove događaje, ali mi se činilo da je pogreb Branislava Petruševića bio smotra naše snage za borbu koja je bila na vidiku. Smirena, dostojanstvena povorka bez reči. Mnogi, zakličeni crvenim cvetom. A kada je u jezivoj tišini koja je nastala posle poslednje pesme nad grobom, mati zbacila crni veo s glave i izgovorila reči koje mnogi neće nikad zaboraviti: »Sine, majka neće da plače i majka će da peva kad si poginuo za slobodu« — znali smo, kroz majku je progovorio zemlja, i ustanak koji nezadrživo dolazi i koji je danas već i sam sećanje.

I kada je došao dan uoči tog nezaboravnog marta kad su zazamorie ulice, ulice prolećne i zasićene gustim iščekivanjem, došao je odlučni trenutak: u ime jednog naroda, u ime svih naših naroda slivenih u jedno osećanje i jednu volju — potpisali su vlastodršci trojni pakt i prodali ovu zemlju tuđinu. Vest tog 26. marta proletera je gradom brzinom njegove košave, i oprljala ga sramotom. Studenti, radnici, daci skupljeni u jednu ponosnu reku krenuli su od Cvetnog trga Beogradom zajedno sa poklicima: Hoćemo nezavisnost i slobodu! Na okup rodoljubi! Bolje rat nego pakt!

I buknuo je grad ovaj da izgori, progovorio je Kosmaj, Košutnjak i Slavija, svi oni izleti, predreći, pokolji i demonstacije, silo se sve u ovaj dan jedinstven, staro i mlado diglo se na noge, klicalo slobodi koja dolazi, kojoj se otvaraju vrata snagom ovog naroda koji neće sramotno izdaju.

I sve one ulice, ona kralja Milana, kralja Milutina, Aleksandrova, kraljice Marije, i ona Njegoševa, Slavija, Vukov spomenik, Kalemegdan, Kalenićeva pijaca, ona Džordža Vašingtona iz koje su poleteli prvi leci s potpisom Komunističke partije na povorku i koji su pozivali na dalju borbu, za ukidanje koncentracionih logora, za puštanje političkih osuđenika, za savez sa Rusijom, za odbranu zemlje, bile su naše ulice. Za one koji su mislili da je 27. mart kraj nenarodne vladavine, koji nisu znali da on to nije, sada je postalo jasno: 27. mart je početak jedne nove borbe.

Prvi put tada Beograd je ličio na današnje prazničke dane, prvi put slobodno govore Čana Babović, Tempo, Burdžević i drugi. Prvi put su se pomešale crvene i jugoslovenske zastave.

Bio je jedan nezaboravni mart i ostalo je samo sećanje. Jedan dan samo koji je danas već istorija i koji je postao sim bol otpora, kada smo rekli da je bolje grob nego rob, kada smo rekli odlučno ne — nasilju, ne — ratu, zločinu, fašizmu, ne — neslobodi, — i zato se njime ponosimo.

Mira ALECKOVIĆ

Jedan od najveličanstvenijih gestova ovog veka

Engleski novinar Lavet Edvards, koji se pre rata nalazio u Beogradu kao dopisnik jednog inostranog lista, održao je 27. marta 1951. godine predavanje preko radio Londona u kome je evocirao svoja sećanja na 27. mart 1941. godine.

Na današnji dan pre 10 godina ja sam se nalazio u Beogradu kao dopisnik jednog lista. Vlada princa Pavla svega dva dana ranije potpisala je trojni pakt. Ovo je bilo potpuno suprotno osećanjima naroda, čija većina je smatrala da je vreme pogažena narodna čast i tradicija. Izgledalo je da će Jugoslavija, koja se sa pravom ponosi svojom junačkom i vojnom istorijom biti pokorena bez borbe. Policijska kontrola bila je veoma stroga. Po kafanama bilo je zabranjeno pevanje popularnih patriotskih pesama. Hapsenja su bila česta i trajna. Trebalo je da zaverenici stupe u dejstvo u ponoć 26. marta.

Dogodilo se da sam se u to vreme nalazio u jednoj kafani na Cuburi. Kafana je bila relativno prazna i u to vreme bilo je vrlo malo ljudi. Na Jugoslaviju se već bila nadnela Hitlerova senka. Engleska se još sama odupirala nacistima. Jugoslavija je bila daleko i izolovana, opkoljena neprijateljima.

U dva sata ujutru pojavio se prvi znak da se nešto neobično dogodilo. Neki seljaci ušli su u kafanu i išli od stola do stola javljajući da je vojska na ulicama. Odmah sam otišao u centar grada da vidim šta se dešava. Ulice su bile skoro napuštene. Jedino u ulici kralja Milana, pred starim dvorom nalazio se kordon vojnika sa čeličnim šlemovima, sa poljskim topo-

vima i oklopnim kolima. Tu nikome nije bilo dozvoljeno da prolazi. Drugi kordon nalazio se pred Skupštinom. Kosovskom i Dečanskom ulicom došao sam do »Mažestika«, gde je bilo jedno odeljenje mitraljezaca sa jednim vazduhoplovnim oficijrom na uglu Obilićevog venca, koje je čuvalo prilaz Glavnjači. Jedva su nam dozvolili da udemo u hotel.

Narodna opozicija prema vladi i gnev zbog potpisivanja pakta bili su veoma jaki. Vlada, isto tako kao i narod znala je za ovo, ali vojnici na straži nisu hteli da kažu ni jednu reč. U početku se nije znalo da li su hteli da zbače vladu ili da joj daju podršku. To je bio siguran znak onoga što se dešavalo — dolazak dugog niza automobila koje su terali vojni šoferi i u kojima se nalazio kakav dobar pristalica politike osovine. Između ostalih prepoznado sad dr Danila Gregorića, germanofilskog urednika »Vremena«. Automobil su išli prema Glavnjači.

Ljudi koji su uzeli učešća u državnom udaru rekli su mi kasnije da je udar bio organizovan na brzu ruku.

Sve je teklo glatko i uspešno. Glavnjaču su zauzeli u dva sata ujutru. Makiš odmah posle ovoga. U dva časa i dvadeset minuta zauzeli su Generalštab, Ministarstvo vojske i mornarice. Pola časa kasnije vazduhoplovne jedinice zauzele su glavnu poštu. Sve veze publikse sa spoljnjim svetom bile su prekinute za 48 časova. Oko 3 časa ujutru došao je general Simović u Generalštab da preuzme novu vladu. Otrpili su isto vreme uhapšeni je Dragiša Cvetković kao i drugi članovi germanofilске vlade koji su tada bili u Beogradu. Princ namesnik sa svojom

pratnjom zaustavljen je kod Zemuna u vozu koji je napuštao Beograd u 7.10 časova iste večeri. Koliko mi je poznato bilo je svega jedna žrtva. Jedan žandarm koji se odupirao jedinicama prilikom preuzimanja makiške radiostanice poginuo je. Sećam se da je počelo tek da sviče kada su nam u hotelu rekli da možemo da idemo kući. Prva izdanja »Politike« i »Vremena« prodavala su se na ulicama. Dosta ironično, ovi listovi su se već nalazili u štampi, pre nego što se državni udar odigrao. Na njihovim prvim stranicama nalazile su se velike slike Hitlera i princa namesnika, a njihovi vodni članci hvalili su Jugoslaviju zbog njene odluke u korist pakta, koju će ona dobiti time što je postala deo nacističko-fašističkog evropskog novog poretka. Ja mislim da ove listove niko nije čitao.

Veoma malo ljudi je znalo šta se desilo. Većina od njih je to tek videla onda kada su napuštali svoje domove, 27. marta odlazeći na posao. Svi žandarmi su nestali sa ulica i javni red održavala je vojska. Sem nekoliko kordona vojnika koji su se još uvek nalazili u službi ostali vojnici su bili vrlo dobro raspoloženi i rado su pričali o tome šta su učinili u toku noći. U šest ili sedam časova ujutru čitav Beograd znao je novosti.

Nikada ranije, ili kasnije, sem možda na dan nemačke kapitulacije nisam osenio tako naglu i potpunu promenu raspoloženja. Juče-rašnja potištenost je iščezla. Zastave su se pojavile na svim prozorima i balkonima. Kroz nekoliko minuta ulice su bile ispunjene masama koje su vikale »dole pakt«, »bolje rat nego pakt«, »bolje grob nego rob«.

Možda je jedan od najveličanstvenijih gestova ovog veka. Ja se ponosim time što sam tada bio tamo u Beogradu i čuo kako narod viče »bolje rat nego pakt«, »bolje grob nego rob«.

Les Nouvelles Littéraires

DA LI JE BEKET KREATOR
ILI EPIGON?

U članku o novim knjigama, R.-M. Alberes prikazuje novi roman »Kako da« od Samuela Beketa, između ostalog kaže:

»Ako želimo da nađemo u jednom romanu priču koja zanima, neku verodostojnu pustolovinu, životnu dramu, ili samo razonodu, moramo žabardaviti sve to za trenutak, i te želje, te zahtjeve, navike ostaviti po strani. Recimo sebi da je roman prestao da bude ono što je jedino bio u XIX veku i da je u našoj epohi postao sveukupni način izražavanja i primio u nasleđe i jedan dio poezije, ispovesti, sećanja, propovedi, mističnih spisa, simbolične poeme i nadrealizma. U koliko je roman postao naslednik »Evgenije Grande« i »Zerminala«, koliko je danas naslednik i »Odiseje« i »Romana o ruži« (Džemsa Džojza i Melkolma Lavrija), »Dnevnika jednog zavodnika« od Kirkegarda, »Iluminacija« od Rembova. Očekujemo danas otvarajući jedan roman da ne nađemo samo zadivljujuću, dokumentovanu, realističnu i dobro vodenu priču, već često i jednu poemu, esej, raspravu o užasu.

Određili smo se naših navika. I imamo pred nama knjigu na kojoj piše reč »romani«, ali znamo da nam ona neće ponuditi priču, čija bi drama i patetičnost bili iz života, socijalnog, psihološkog, humanističkog. Na protiv, ova će knjiga biti isto onako čuna, obespekovana, kao neko delo Rembova, Paskala, Lotremona ili Kerkegarda. Nije to više ni roman ni poema, već vizija koja se upinje da ne bude vizija dobrog ukusa, već nešto užasavajuće, lirsko, očajno, što ne pripada nikakvoj književnoj vrsti, koja izražava samo, u svom osnovnom neredu, metafizično čovekovu bespuće. Pa kad to sve znamo, onda možemo čitati Beketa...

A njegovo delo je... mučna i monotona alegorija o ljudskim uslovima, duga poema sa metafizičkim i intimnim rezonancama u isto vreme. Jovova knjiga zasnovana je na moralnoj pouci, Paskal na užasnojguroj misli, Lotremon na lirskoj pobuni; Beketovi mitovi iskorišćavajući gadosti: ne čoveka očajnog, već čoveka začmalog. Stara hiljadugodišnja Jovova jadicovka dobija ovde boju našeg veka, sivou. Lirske eksplozije pretvaraju se u sumorna buncanja jedne svesti koja se okreće u praznom, radi u praznom... I jedan drugi Irac, Džojz izabrao je istu materiju, ali sa kakvim bogatstvom i kakvim varijacijama!

Beketovo delo ima neosporno iskrenu nameru i podseća na Bibliju, Platona, Paskala. Tu je jedan mit, stil, alegorija koja u svojoj smelosti podseća na Lotremona, Kafku. Pa budimo pošten: otvorimo naša srca, našu osetljivost, naše priručnike istorije književnosti ovome novome geniju...

Ali samo pod jednim uslovom, prirodno. Istina, sad hoću da budem zao, ali to je moja dužnost: pod uslovom da delo koje je u pitanju ude u taj red ne samo po svojoj nameri, već i po svojoj snazi. I pod uslovom da ne bude samo kopija Jova, Kafke... Kada se svojom ambicijom jedna knjiga postavlja na nivo tako visok — nivo Biblije — namera nije dovoljna: potrebna je i veličina. I to je pitanje koje se može postaviti: Da li je Beket kreator ili epigon? (N. T.)

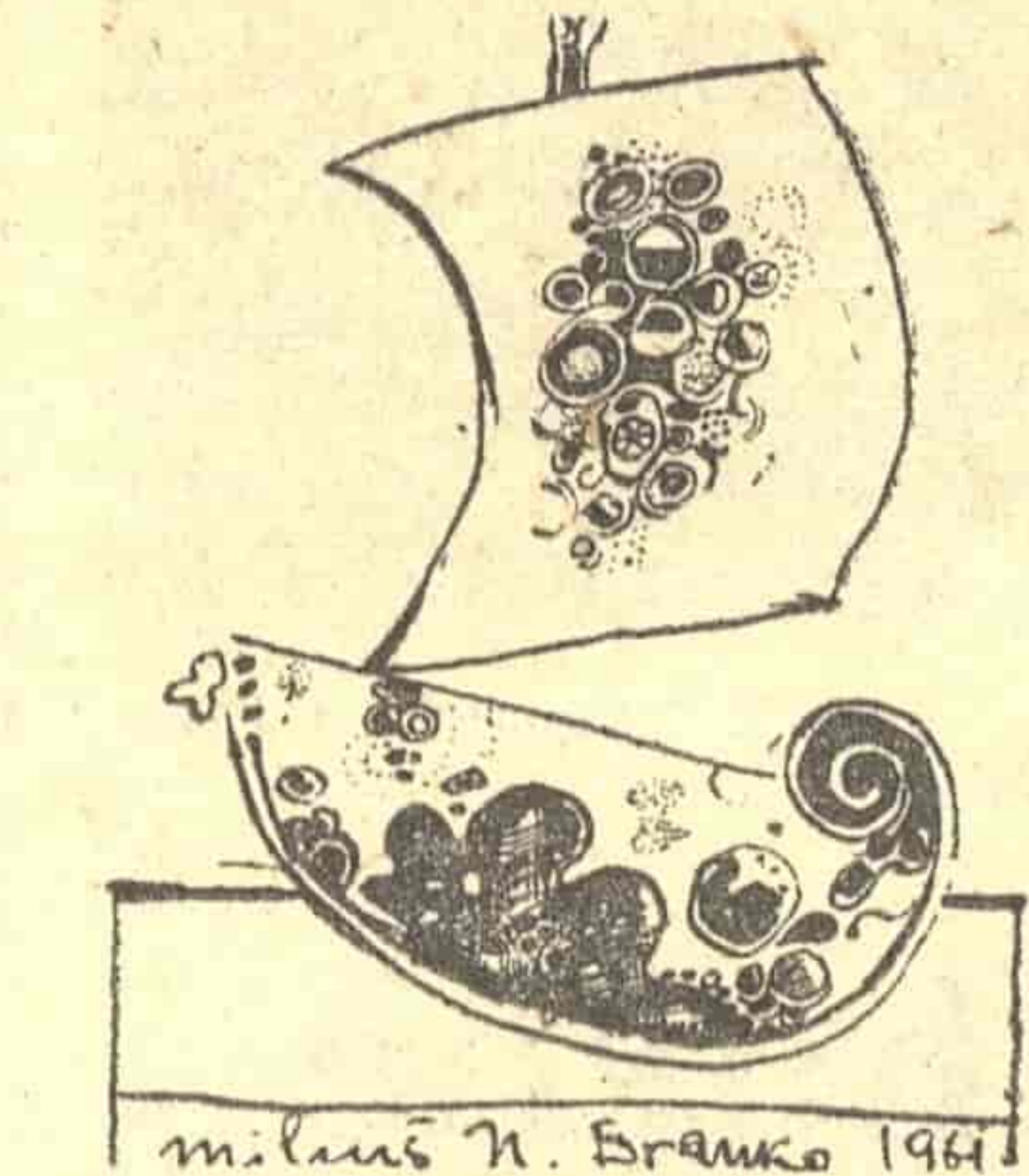
BELFAGOR

»ULIS« ILI U POTRAZI
ZA LJUDSKIM POSTOJANJEM

Diskusija oko Džojsovog »Ulisa« još nije prestala da bude aktuelna, jer, kako kaže Nemi D'Agostino, autor odličnog eseja objavljenog u januarском broju časopisa, ne može se jedan čovek ili jedna generacija nadati da će pohvatati i iscrpiti sva mnogostruka značenja ovog velikog i veoma složenog dela. »Ulisa« je, kaže autor, »kamen kušnje« za vrednost svih teorija i metoda koji se primenjuju na konkretne fakte moderne umetnosti. Po njemu, čitava

se dosadašnja diskusija oko »Ulisa« može svesti na osnovno pitanje da li Džojsov roman podrazumeva istoričnost, skup etičko-socioloških istina ili je on plod »dekadentnog subjektivizma«, specifične vizije i ideološke baze autorove. Autor prihvata prvo mišljenje i povezuje smisao dela sa sudbinom samog Džojza: strašni usamljen, izgnanik među ljudima koji ga ne razumeju i ne interesuju, nesposoban za praktičnu delatnost i od buržuja ocenjen kao čovek bez budućnosti i bez nade, on u svome delu vidi jedini put spasenja za sebe i hoće, kao Monteni, njime da pokaže da je najmuđriji čovek svoga vremena i da u samome sebi pronade čitavo ljudsko postojanje i sudbinu. Ali to tražanje koje je već u doba od Montenja do Svifta bilo težak i gorak posao, postalo je u vremenu od Svifta do Džojza očajno i beznađežno. U onome što je nekada bilo celina, makar i kljasta, paralizana, ali kompaktna, pojavile su se, baš zahvaljujući bezbrojnim novim aparatima i sredstvima spoznavanja istine, ogromne pukotine i više se nije moglo sastaviti. Sagledajući to moderno more objektivnosti koje se ne potčinjava nikakvom sistemu, Džojz je pokušao da ga predstavi u knjizi. Mnogi ga nisu razumeli. T. S. Eliot je rekao kako je u Prustovom »Traganju« forma jednostavna a misao kompleksna a u Džojsovom »Ulisu« forma složena a misao prosta. Tako tvrđenje ne mora biti netačno, ali je nevažno pred »Ulisom« koji ne predstavlja samo uzlet misli nego sveukupnost životnih iskustava. Slično je sa Lukacevom osudom. I on tvrdi da se Džojz zadržava na površini života, da odbacuje misao. U stvari, kaže Agostino, Lukač optužuje Džojza što ne misli na isti način kao on, što nije izabrao isti sadržaj, istu poetsku provinciju. Jer, sama koncepcija Džojsovog dela je u osnovi jedna filozofska pozicija, jedna filozofija koja se suprotstavlja svakoj dogmatskoj koncepciji sveta i predstavlja ostru satiru na buržoaski konformizam i moral. Detaljno, njegove moralne pozicije su jasne: »Ulisa« je jedna knjiga anti-katolička i anti-klerikalna, izraz averzije prema rasizmu, antisemitizmu, nacionalizmu, kapitalizmu, estetskoj koncepciji života, sentimentalizmu i buržoaskom kultu žene i porodice.

»Ulisa« je nastao pod znakom ova tri ubedenja: da svaki čovek nosi potpun oblik ljudskog postojanja, da je svako mesto ishodište sveta ako ga umetnik vidi u svojoj potpunosti njegovih odnosa sa ostalim i da svaki čovekov dan posredstvom misli može uključiti u sebe i odraziti čitavu njegovu istoriju. Džojz bira sebe kao objekt koji najbolje poznaje (Stiven Dedalus je mladi a Blum sredovečni Džojz), Dablin kao gard koji najbolje poznaje, i radi jedanaest godina da konstruiše taj jedan tipični dan koji bi bio u isti mah podjednako realističan i simboličan. Džojz je upotrebio sve svoje stvaralačke sposobnosti da u hvati svoj objekt i nivo »u njegovom ambijentu, reklo bi se gotovo da ga zatekne nespregnog i iznenađenog i da registruje sve njegove reakcije na razne vrste napada. Struktura, ritam njegovog dela, proizilaze iz intimne prirode objekta, a nisu plod neke perverzne hermetičke intencije autorove. Njegovi junaci su tragični, tako anti-heroi, njihova tragika prolazi iz Džojsove intuicije da u modernom svetu jedna svakidašnja situacija može izazvati sve otkrivajućih misli i spoznaja, nego neka izuzetna. Oni su znak iskrenosti pisca prema čitaocu jer su puni žive sumnje u izraz vlastitog bola i more i još više u preteranu važnost koju je ovom osećanjima dalo ljudsko iskustvo: jer i mora može postati maska i ideologija. Njegova Mol predstavlja udarac prustovsko-foknerovskom tipu ženskog lika jer ona nema tajni, sve je kod nje jasno i jednostavno, gotovo banalno, a ipak je neistraživa, duboko i neizlečivo dvojna kao prava tragična ličnost. Kao i u »Istovom« »Ulisu«, dubina nije u njenim mislima nego u njenom biću. Stimmung »Ulisa« je štimung velikih pesnika dekadencije Kafke, Eliota, Prusta i Bena, ali taj štimung ipak ne obuhvata značaj celine jednog dela tako kompleksnog. Iz njega zrači i neka čudna, tajanstvena tragična vedrina koja je fertium quid između pesimizma i optimizma. (T. K.)

PREUVES

ZASTO SE DANAS PIŠU
ANTI-ROMANI?

U martovskom svesici Žan Bloš-Mišel u svojoj značajnoj studiji »Novi roman i kultura masa«, između ostalog kaže i sledeće:

»Ako mi danas prisustvuemo propadanju tradicionalnog romana, to je zato što se događa nešto što uništava potrebne uslove za njegovo stvaranje i njegov život. Ne može se verovati da je pokret koji goni izvestan broj savremenih pisaca ka anti-romanu samo jedan estetski kapric, jer bi onda taj kapric mogao biti i sasvim suprotan ovom. Ako pisac odbacuju danas tradicionalni roman, nije to iz mode ili čudi, već zato što, čineći to, oni u isto vreme odražavaju izvesne intelektualne uslove u kojima se oni i njihovi savremenici nalaze, uslove koji nisu više pogodni za raniji način izražavanja.

Činjenica je da se danas u Francuskoj nikakva dominirajuća ideologija ne nameće piscima. Uostalom, autentičnost onoga o čemu je reč u anti-romanima, nije neka ideološka autentičnost, kao ona, na primer, kakva se danas nalazi u najnovijoj knjizi Solohova. Banalnosti, opšta mesta u ličnostima Natalije Sarot sasvim su druge vrste. Zaista, te ličnosti govore onako kao što se govori na filmu, radiju, kao što se piše u člancima velike štampe ili u delima srca. One neprodukuju duboku autentičnost, kojoj su sada podređene ljudske individualnosti pod uticajem sredstava za informaciju, a što se još zove i kultura masa. To kultivisanje masa, osvajaajući i uvlačeći se u svaki život, u sve ono što je najintimnije jako sužava originalnost individue i nameće svim ličnostima jedan isti kalup.

Ne postoji više za bića podređena kulturi masa individualna pustolovina, i svi su određeni da žive »kao da su« umetnici, pa »kao da su« i ljubavnici. Teret kulture masa i stereotipnost koja se nameće, sprečavaju prema tome čitaoca romana da izvede operaciju, bez koje je roman nemoguć: podređivanje samoga sebe ličnosti romana.

Aktuelna nemogućnost balzakovske avanture, sa svim onim što sadrži originalnost u anegdoti, u ličnosti i psihologiji proizilazi iz nestanka tih ličnosti, tih anegdota i te psihologije, nestanka koji je još osetljiviji u psihici ljudi nego u njihovom životu.

Nije to zato što čitaoci ne veruju više u strast, što ne shvataju više sukob koji raščlanjava ličnost romana, već što se strast danas shvata stereotipno u raznim oblicima, koji im se gotovo unapred nude. I svaki sukob, kome treba da se suprotstave, dobija takođe, spolja, svoje tipsko rešenje, najčešće verbalno, čovek »kao da je« ličnost ne iz romana već stvarna ličnost, kao što se predstavlja stereotipna ličnost iz kulture masa.

mana već stvarna ličnost, kao što se predstavlja stereotipna ličnost iz kulture masa.

Vlast autentičnosti ne nameće se u romanu; ona postoji prethodno u nama. Većina ljudi i žena postala je čitalac romana. U isto vreme, čitaoci su podređeni ogromnom pritisku propagandnih i obaveštavajućih sredstava. Ono što je dobijeno na jednoj strani, izgubljeno je na drugoj. Jer, sve više je namenjeno čoveku i ženi koji znaju da čitaju, ali koje lektira gura ka intelektualnoj i sentimentalnoj uniformnosti. Zašto mi prisustvuemo danas stvaranju novih oblika stereotipnog i, u isto vreme, prisustvuemo smrti starog romana, tačno onako kao što je on izazvao rađanje i smrt drugih, ranijih stereotipnosti. (N. T.)

Saturday Review

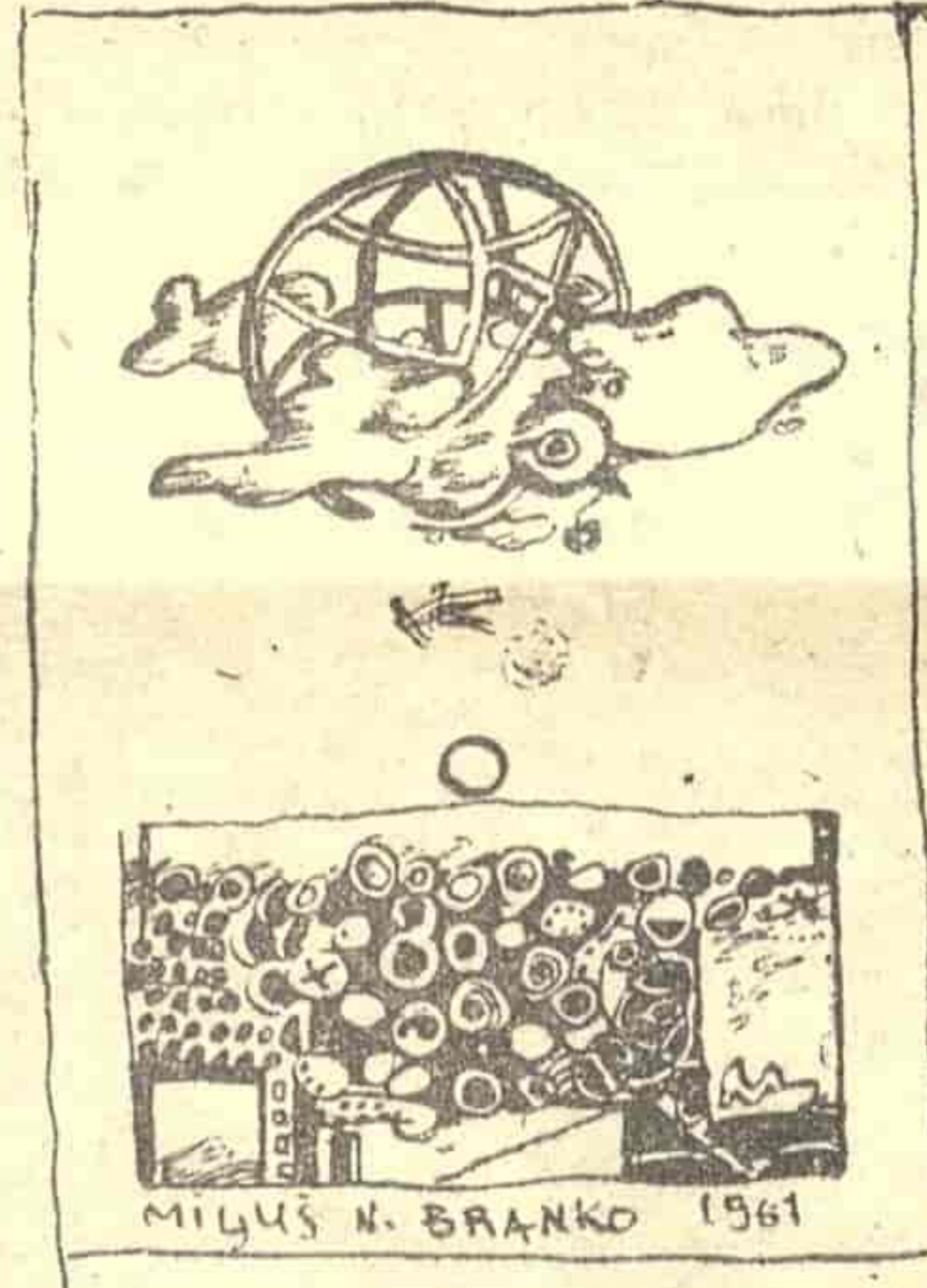
ZASTO PISAC PIŠE?

U jednom od poslednjih brojeva ovog časopisa nalazi se i članak savremenog američkog pripovedača Vilijama Sarojana, pod naslovom: »Zasto pisac piše?»

Razložni su beskraini, kontradiktorni i neizbežno netačni, veli Sarojan, jer ni jedan pisac ne zna zasto piše, on samo voli da veruje da to zna.

Jasno je da za čoveka nije uvek dovoljno da postoji, neophodno je da postoji s izvesnim ciljem, namenom i zato ljudsko iskustvo traži da bude estetsko, kao i prirodno: ono traži da bude umetničko iskustvo. A umetnost je nedovršena. Ona je samo put, stil, ne krajnji oblik. Ta težnja za celishodnošću postojanja jedan je od primarnih razloga i povoda.

Osim toga, nastavlja Sarojan, često se govori o usamljenosti pisca s jedne, i o nekoj impozantnoj dvojnosti, s druge strane. Ima tragova istine u ovim pretpostavkama, ali Sarojan ne smatra da su ti motivi od neke važnosti. Prvo: usamljenost. Činjenica je da je pisac izabrao da

piše. On je izabrao da se u prilicno pravilnim intervalima povlači na stranu. Dok piše, on je sam. Ako je posao težak, a on to uglavnom jeste, pisac se oseća usamljenim, ponekad čak i napuštenim. No, svet nije naročito tačan u svojim sudovima. Ono što se obično naziva usamljenošću, verovatno je pre neka vrsta neefektivnosti, vid neuspaha, straha, jedna obolost koja nije neobična za samoga pisca. Kada uspešno napreduje, pisac poznaje veoma malo, ili nimalo samoće. Kada pak nazaduje, on veruje da izvan samoće ništa ne postoji.

Moglo bi se smatrati da je bektstvo iz usamljenosti, tj. otkrivanje izvesnih svojih svetova i osećanje dvojnosti — udruženiosti sa njima, svakako značajan potencijal. Ali, ispitujući relativnost toga sveta, autor ovog članka uspeo je da nas pokoleba u uverenju da je problem usamljenosti i neusamljenosti odlučujući.

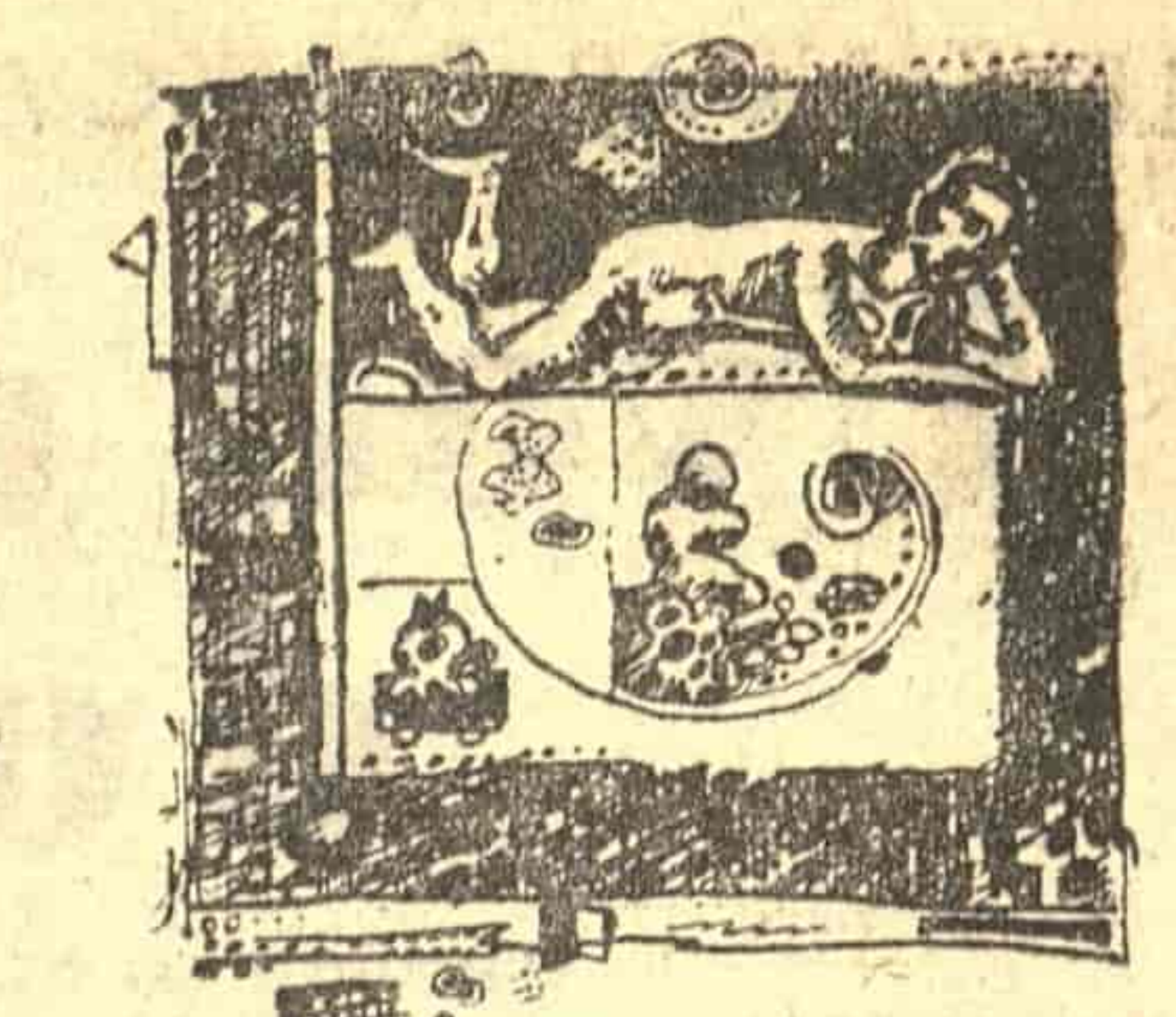
U drugom delu članka Sarojan navodi primere iz svog ličnog iskustva i gradi svoju pretpostavku na nekim jednostavnijim osnovama. Značajna je želja pisca (koji je već postane, više nije aktuelna) da svoje delo objavi. Da bude publikovan. Dalje, pisac želi da dokaže sebi i drugima da je njegova inspiracija neiscrpna u okviru onih književnih formi kojima se služi. (J. S.)

Бонпощи АНТЕПАТЪРБИ

O SADRZINI UMETNIČKOG LIKA

Jedan od najinteresantnijih problema o kojima se polemiše na stranama ovog časopisa svakako je problem sadržaja umetničkog lika. U februarском broju A. Dremov iznosi neka vrlo interesantna gledišta, pokušavajući da koriguje izvesna tvrđenja, objavljena u prethodnim brojevima.

Naime, većina estetičara, kaže on, smatra da je društveno vaspitni značaj umetničkog lika utoliko veći ukoliko su uopštavanja dublja i punija; da je umetnički lik subjektivni odraz objektivne stvarnosti; da neki, opet, ovako ili onako svode sadržinu umetnosti na ljudsku suštinu, mešajući pritom sadržinu umetnosti i umetničkog lika. Oni umetnički lik uzimaju kao konkretno-bulni okvir ideje, kao formalni početak. Kad bi zaista bilo tako, misli Dremov, logično bi bilo da se specifičnost sadržaja umetničkog dela treba da traži van umetničkog lika, tojest, van granica umetnosti. Tvrđenje da je sadržina umetničkog lika ideja i da je specifičnost umetnosti — forma, po njemu je takođe neprihvatljivo. On tvrdi da se umetnički lik može posmatrati kao forma samo kad se umetnost upoređuje, recimo, s naukom i kad je treba izdvojiti kao posebnu formu saznanja. Međutim, kad se proučavaju unutrašnje zakonitosti umetni-

čog lika, on mora da se posmatra kao jedinstvo sadržine i forme. Jer, ideja je sadržina bilo koje nauke.

Najveći značaj u rešavanju ovog problema Dremov pridaje pitanju individualnoga i opšteg, nužnoga i slučajnoga. »Nužnost i slučajnost u stvari, u stvarnosti uvek spojene. Nužno se ispoljava kroz individualne forme. Pogrešno je poricati postojanje objektivne slučajnosti i u teoretskom i u praktičnom smislu.

Jer u tom slučaju nemoguće je odvojiti glavno od sporednog, nužno od slučajnog ni u životu ni u umetničkom delu... Mišljenje da je slučajnost nešto nepotrebno, težnja da se umetnički lik odvoji od svega »čiste« suštavne osobine i ispoljavanja, neizbežno vodi shematičnosti. I naučnik i umetnik teže da kroz spojašnje, kroz individualno, dokaže unutrašnje, opšte; ali za razliku od naučnika umetnik ne odbacuje individualno i spojašnje... Stoga on iz potoka životnih utisaka uzima ne samo opšte već i pojedinačno, ne samo tipično i unutrašnje komponente već i spojašnje detalje i crte. Sama suština umetničkog mišljenja, umetničkog lika, koja je organska legura opšteg i posebnog, podrazumeva veliki značaj detalja... Zakonitosti, manifestujući se kroz mnoštvo konkretnih stvari, dobija neponovljivu, individualnu i stoga slučajnu formu ispoljavanja.

»Treba podvući, kaže na kraju Dremov, da individualno, konkretno-čulno i estetsko samo u kompleksu, u organskoj povezanosti, čine specifičnost umetnosti... za razliku od naučnog shvatanja, gde se kao sadržina javlja opšta ideja, koja odražava istu objektivnu stvarnost ali u apstraktnoj formi.« (S. B.)

JUGOSLOVENSKI PESNICI NA ITALJANSKOM

Martovski broj italijanskog časopisa »Politika i kultura«, koji i inače redovno prati zbivanja u našoj zemlji, donosi izbor poezije savremenih jugoslovenskih pesnika u prevodu Dakoma Skotija. Italijanskoj publici predstavljeno je devet savremenih jugoslovenskih pesnika: Brancko Miljković, Ivan Minati, Gregor Staniša, Vasko Popa, Matija Matevski, Stevan Raičković, Josip Pupučić, Slavko Mihalić i Ljubisav Milicević. Časopis je doneo i sažet informativni prikaz pokreta u savremenoj jugoslovenskoj poeziji koji su napisali Ciril Zlobec i Lučijano Marandini.

PRIČA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

Vladimir
STOJŠIN

GIMNAZIJALKA

Ja sam imao, čini mi se, najružnijeg psa u gradu. Ali Tanja ga je volela. Ne, nije to stvarno bio pas. Bila je to igračka načinjena od žutog pliša. Kada sam joj ga poklonio mislio sam na to kako da ga se otremem. Ali pas je na neki nejasan način jednim svojim delom ostao u meni. Ne znam da li će me razumeti; ni sam ne razumem potpuno. Mislim da je to imalo neke veze sa Tanjom. Možda je to bila samo jedna slika, projekcija lika tog psa na zidu, sećanje na neki trenutak kada je Tanja držala ruku na njegovom hrptu. Ili čak ni toliko. Uostalom ja nisam imao namere da vam govorim o tom psu.

Tanja je bila gimnazijalka. Želeo bih da predstavi koju ćete imati o njoj neizostavno dodate jedan njen izraz lica, jednu malu opuštenost, umor; izraz koji biste mogli otkriti na licima žena po ulgovima malih provincijskih kina. Nikada nisam razumeo otkuda takav izraz na Tanjinom licu.

Tog popodneva (ja imam, ko zna zbog čega, više poverenja u stvari koje se događaju popodne) Tanja je kao i obično došla k meni. Sela je nehajno na naslon moje fotelje, nagla se nadamnom, puštajući da me njena kosa dotiče i svojim dugim tankim prstima prevrtala je po knjizi koju sam ja zatvorio kada je ušla u sobu. Posmatrao sam je. Posmatrao sam veliku ružičastu dugmad na njenoj haljini (mislio sam da takva dugmad mogu da unesu posebnu nijansu u predstavu o nekoj osobi). Posmatrao sam njen lakat, podlakticu, glatku površinu kože koju je slučajni krajičak sunca zasuo kao pesak.

Ja sam bio mnogo stariji od Tanje. Petnaest, dvadeset godina. Izbegavam da vam otkrijem pravu razliku. Naravno da znam sasvim tačno koliko sam bio stariji od nje.

Neću vam isto tako opisivati Tanju. Ja, na kraju krajeva, smatram da pisac opisujući neku ženu čini isto što je činio i onaj ubojica Vačer odsecajući delove ženskog tela (ako niste prevrtali one stare požutele novine iz 1897. koje se pretvaraju u prah dok ih listate onda ste na ovo ime svakako naišli u predratnim magazinama). Mislim da se pisac opredeljuje za ovakav čin zato što nema onu vrstu talenta i slobode koju poseduje jedan trbosek kao što je bio Vačer. Reč je dakle samo o stilu. Ako se ne složite sa mnom vi ćete verovatno biti u pravu ali moram reći da meni nije ni stalo do toga da budem u pravu.

Tanja je sada stajala iza mog stola i meni okrenuta ledima otvarala i zatvarala jedan užasno veliki kišobran koji sam ja skinuo sa tavana da joj ga pokažem. Kišobran je bio pun prašine i ona ga je držala ispred sebe, okretala glavu malo u stranu i smejala se.

— To je kišobran moje bake.

Moji susedi sa prvog sprata, a i kućevlasnik držali su da sam ja lud. Bili su mi smešni zbog toga. Kada vam neko izgleda smešan, onda ste promašili dobar način da ne vodite računa šta on misli o vama.

U sobi pored mene stanovao je penzioner Milenković. Taj starac je povazdan sedeo na svom balkonu u jednoj stolici za ljujanje koja je užasno škripala. Nisam ni slutio da će biti potrebno još čitavih trideset godina da ga posmatram kako se kreće tamo i ovamo na stolici za ljujanje, pa da ta stolica jednoga dana bude prazna.

Tanjin otac bio je jedan džokej. Ne znam da li to može imati ikakvog značaja, ali meni se činilo da ima. Da je njen otac bio advokat, školski služitelj ili čak i glumac sumnjam da bi to imalo značaja. Ali njen otac je bio džokej, a to je u meni stvaralo jednu posebnu nijansu.

Tanja je bila neobičan tvor. Dotala je usnama svoju kosu, zavlčila ruke pod moj kaput, pod moja pazuha. Nagadao sam šta misli i to me je zabavljalo.

Neko je pevao u dvorištu. Mislim da sam čuo i penzionera Milenkovića.

Posmatrao sam Tanju dok je hodala po sobi. Mislio sam, ona bi morala biti balerina ili glumica. Najpre sam mislio da je i ona tako nešto želela. Kako sam grešio. Tanja nije ništa želela. Da li ste ikada poznavali osobu koja ništa ne želi. No isuviše je malo samo znati takvu osobu. Ja sam navikao da se moja raspoloženja menjaju prema ženama sa kojima sam. U Tanjinom društvu osećao sam se sasvim neobično. Morate se osećati neobično pored osobe koja vas dotiče prstima, posmatra a ništa ne želi. Njoj je bilo svedeno čak i to šta je moja sušetka oficirka Matić pričala o nama. Ja sam se tome smejao. Tanja uopšte nije reagovala. Zatim sam se i ja ponašao isto tako.

— Znaš li — rekao sam joj tog popodneva — ti bi morala prestati da dolaziš ovamo.

Ona me je posmatrala. Ne tako kao da želi nešto saznati sa mog lica. Jednostavno — posmatrala me je.

— Mislim da tvoja mati ne želi da dolaziš. Ne, ona mi nije ništa rekla. Ti znaš da se ja jedva znam sa njom. O, ona ne bi i pomislila. Uostalom, možda bi tebi rekla.

— Nije mi ništa rekla.

Znao sam da Tanja laže i da joj je mati zabranjivala da dolazi k meni. Puštao sam da veruje kako me je slagala, jer sam voleo sve što čini radi mene, a ako čini nešto što ja čak neću ni znati da čini, onda je to daleko više obavezanje no ono što znam.

STEVAN RAIČKOVIĆ

Družina pod suncem

(«Prosveta», Beograd, 1960)

Posle knjige Milovana Danajlića »Kako spavaju tramvaji« i Grigora Viteza »Drveće hoda uspravno« koje su, u izvesnom smislu, označile obnavljanje naše lirike za decu, evo još jedne u svakom slučaju vredne i vrhunske knjige.

Raičković oseća da su u poeziji za decu neophodna dva elementa: ritam i fabula. Ritma je osobito prijateljski dečjem uhu, a fabula uspeva da zaokupi maštu najmlađih. U dobrim pesmama ova dva elementa se prelivaju i dopunjuju tako da ne možemo nečiji koji je od njih primarniji. Skoro da je poezija za decu bez njih nezamisliva.

Teme su uzete iz dečjeg života i približene dečjoj mašti. U formalnom pogledu, većina pesama je besprekorna. Ni didaktike nema u ovim stihovima, autor se nešto klonio toga, okretao je na drugu stranu kada je trebalo da pouči. Raičković je spontano unosio motive, psihološki ulazio, čak, rekao bi se da se služio malim lukavstvom, u krug dečje razine i interesovanja; počev od male odiseje starena Sedog Brka sa lakim čunom i kućentcom Rundovom Crnim, rasprostrući interesantnu bajku Crna Laž, pa sve do »Cranke«, završne pesme ove zbirke. U najbolje pesme treba ubrojiti i ove: »Kad kiša počne da pada«, anegdotsku »Nov Sešira«, preverovska intoniranu, poetičnu i jednostavnu »Pevaju čistači cipela«, »Na kraju grada«, zagnusnu i zagonetnu »Leto« i pesmu po kojoj zbirka nosi ime.

Mnoga poetska misao verno je pretočena u odličnim ilustracijama Boske Risimovića koji podiže knjigu još jednim kvalitetom. (P. C.)

PIŠU: STANOJLO BOGDANOVIĆ, FRANC CENGLE, BOŽO VUKADINOVIĆ, RADIVOJE PEŠIĆ, PREDRAG PROTIĆ, DUŠAN PUVACIĆ

DR VUK VINAVER

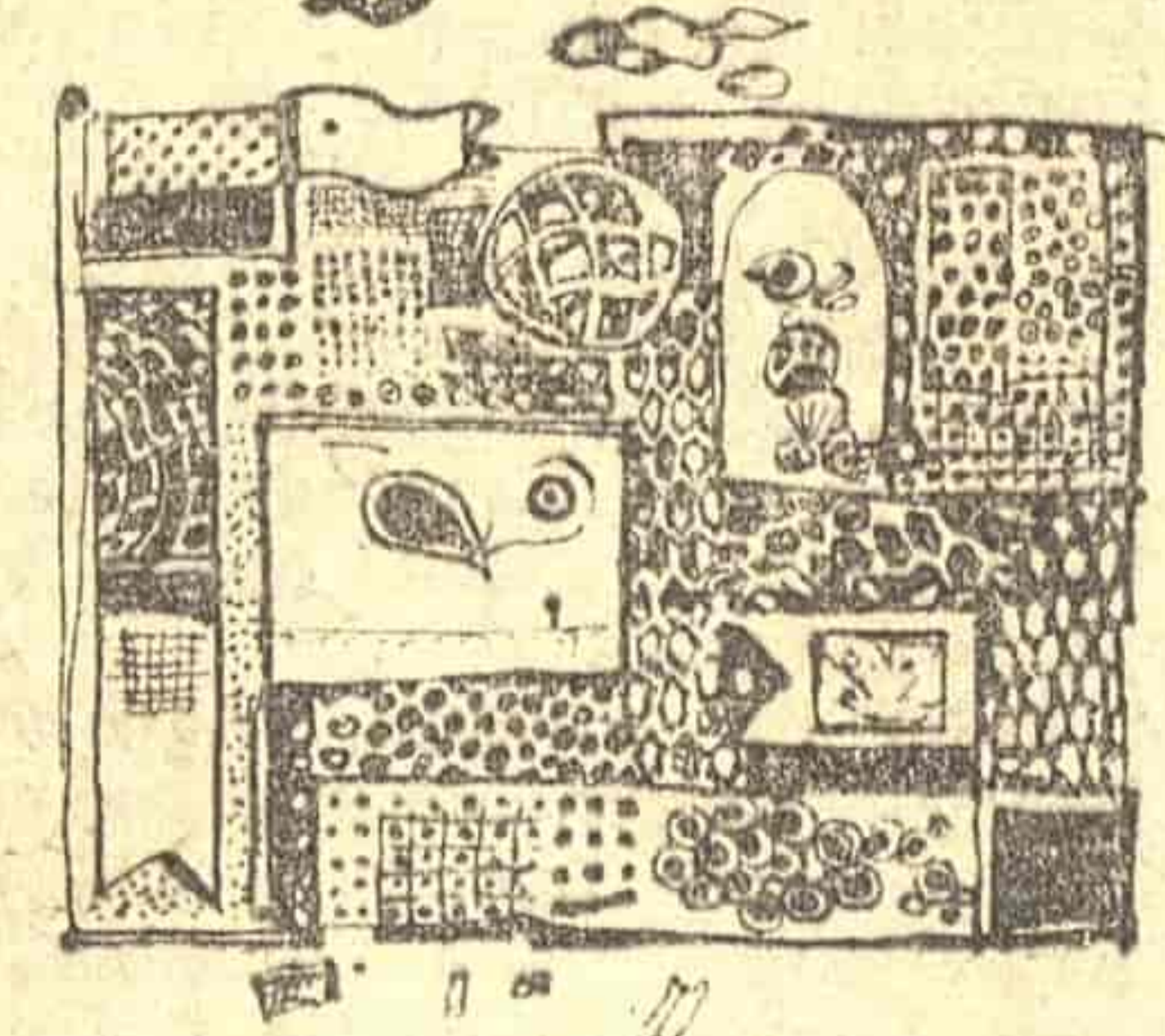
Dubrovnik i Turška u osamnaestom veku

(SAN, Beograd, 1960)

Na osnovu obimne istorijske građe iz dubrovačkog arhiva i iskoristivši svu značajniju literaturu, koja se mogla valjano upotrebiti dr Vuk VINAVER prikazuje odnose između Dubrovnika i Turske u osamnaestom veku. Osamnaesti vek donosi velike i osetne promene u dubrovačko-turškim odnosima. Intenzitet ekonomskih veza «labi, a samim tim i politički odnosi postaju mnogo blagobitniji. Razloga za slabljenje ekonomskih veza ima dosta. Turško carstvo u osamnaestom veku potresaju mnogi unutrašnji sukobi i nemiri i čitav niz istaknutih poglavara graničnih oblasti odmeće se od centralne vlasti. Pri takvom stanju, razumljivo je, da bezbednost trgovaca i trgovine nije naročito velika i dubrovački trgovci se orijentišu na druga, istina dalja, ali sigurnija, tržišta. Uz to u turskim gradovima na Balkanu izdvaja se iz hrišćanskog, muslimanskog i jevrejskog stanovništva trgovački stalež koji blagodareći dobrim vezama sa turskim lokalnim vlastima uspeva da potisne Dubrovčane. Potisnuti iz turskih gradova dubrovački trgovci služe kao posrednici između Turske i Zapadne Evrope, ali njihovi poslovi u samoj Turskoj osetno opadaju. Ubrzo se u praksi pokazalo da je trgovanje bez posrednika mnogo rentabilnije i uporedo sa slabljenjem dubrovačko-turških trgovinskih veza jačaju i popravljaju se austrijsko-turški trgovački odnosi.

Osamnaesti vek je poslednji vek samostalnosti Dubrovačke republike i znak je dekadencije i opadanja ove

I zato je ovaj, inače plodni makedonski romansijer, sve svoje stvaralačke mogućnosti usredsredio da ga što svestranije, što dublje, što stvarnije osvetli. Jer samo kao stvarnost je mogao da predstavlja život. A on je ponirao. On se sve prisnije saziviljavao. To ga je i na-

veo na spontanost prikazivanja. Na odgovarajuće reči za sve molitve i pretnje i poruke.

Povod mu je bio jedan istorijski trenutak u predvečerje ustanka. A materijal: živeti, umreti ili umirati. Ta tri elementa, svakako, u posebnim situacijama, rasklimatanu savest uvek dovode u neodumicu. Jer, u pitanju je nešto što se zove unutrašnji život. Intima. Tu i tamo, uzimajući u obzir sve ono što je čini, moramo je primiti onakvom kakva ona jeste. Jer to je ipak jedno blago koje čoveka čini čovekom.

Kontura je ovaj naslihan je udario u nebo, u zemlju, u meso. Smrt zaudara. Sve samo crnilo. A može biti još crnije. Ostali su samo pokornost ili otpor.

Romansijer je tragao za onim što je poljuljalo privrženost otpora na pokornost. I u tom traženju ispričao jednu zanimljivu ljudsku dramu. U suštini tragičnu. Ali iz nje izbija kajanje strah, molba. Zato čao jednu zanimljivu ljudsku dramu život zahteva potpunu angažovanost. Život obavezuje. Tragično je kad se tragedija ne shvati blagovremeno. Zato je formiran sud. Sud pred samim sobom. Ili pred drugima. Jato ispovesti da nadaše. Da se oslobodiš greha. I onda opet kaže: »Postupio sam onako kao što se očekivalo da postupim. Ali nisi tako postupio. I opet se raspinjaš. Opet se grčiš. Sve do trenutka dok ne vidiš samoga sebe.

I tu će biti kraj. Jer tu počinje budućnost.

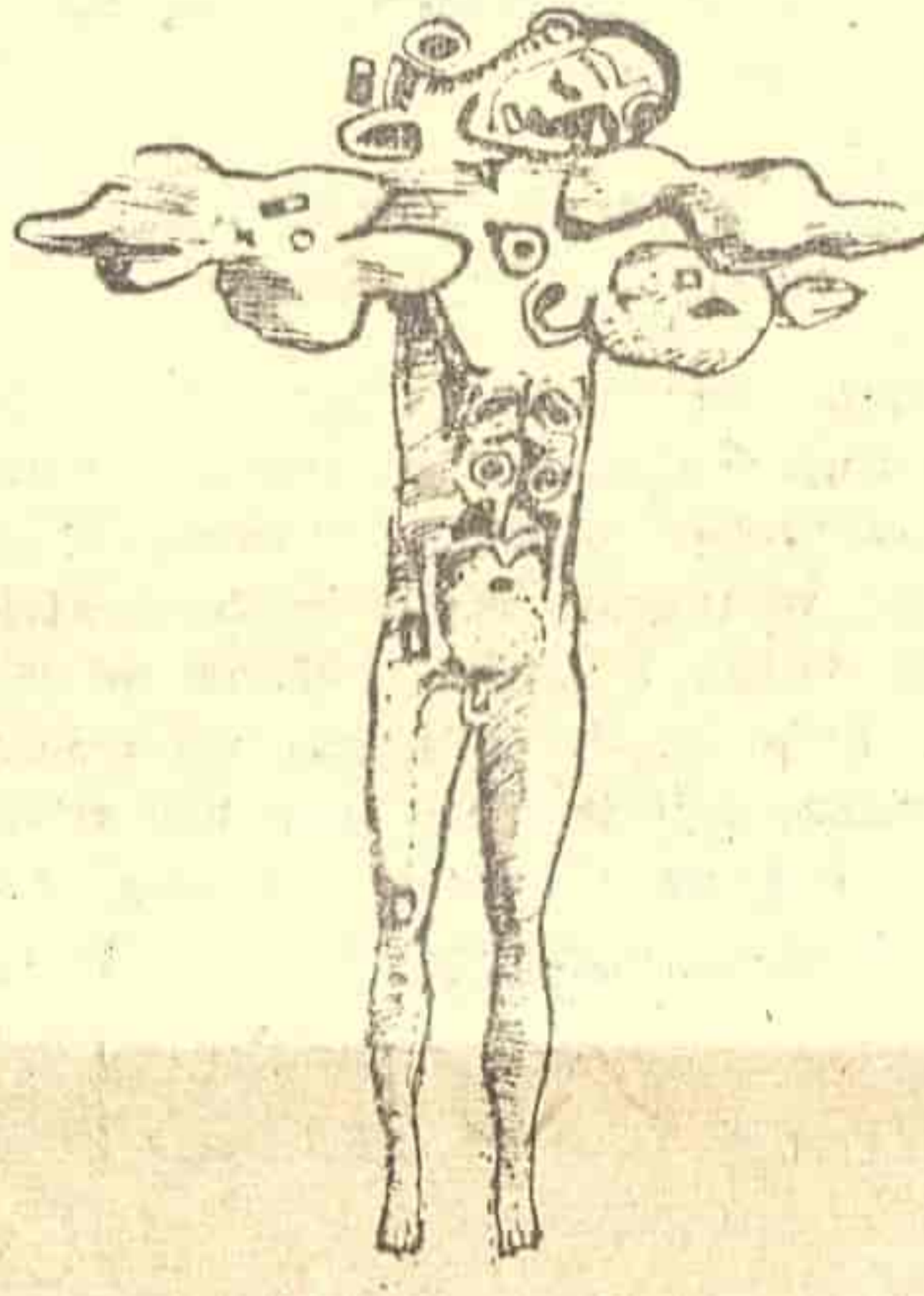
To je u stvari jedna priča koju smo čuvali u sebi dok smo pucali dok su na nas pucali. (R. P.)

JORDAN LEOV

Glavi mugri

(«Kočo Racin», Skopje, 1960)

Dramatično, uzbudljivo, u ovom romanu je isprisan jedan sukob, jedno raspeće između straha i nezavesnosti, oholi trenutak iz koga izbija umorost i patnja. Jer, tragajući za nestvarnim bljeskom, realno nestvarnim i prividno bljeskom, zgrušana savest je odagnala od sebe i poslednje mogućnosti. A s one strane reke, obala do koje se moglo doploviti. Ali izgubljen je sam. Stoga je sve u grču, sve u bolu, postalo bezizlazno, veliko umiranje. Bio je to jedan ispit savesti. Veoma složen. I odgovoran. Bio je to trenutak jednog smisla koga je budućnost ozakonjivala.

male države. Znaci toga opadanja i dekadencije znatno se osećaju i u dubrovačko-turškim odnosima. Na Porti su uvek znali da ocene koja je država Turskoj potrebna, a koja ne, od koje države Turskoj može da preći opasnost, a koja nije u mogućnosti da se efikasno bori za zaštitu svojih interesa. Kada se stvari iz tog aspekta posmatraju, a pisac ove knjige ih je iz tog aspekta posmatrao, onda se dolazi do čitavog niza novih, interesantnih i sasvim ispravnih rasvetljenja mnogih i dosada poznatih, ali nedovoljno uočenih i zapazljivih, činjenica.

To je i razumljivo. Dr Vuk Vina-ver ide među naše najsvesnije ispitivačke izvora i nesumnjivo je jedan od onih kojima je prošlost Dubrovnika ne samo dobro poznata, nego i izvanredno draga. (P. P-ć)

Dobrica M. ERİĆ

Dobrica Erić rođen je 1936. godine u selu Donjoj Crnući, u gornjoj Gruži. Završio je četiri razreda osnovne škole, živi u svom selu, obra-

đuje zemlju i piše pesme i prozu. Prošle godine Matića srpska objavila je prvu knjigu njegovih pesama »Cvet u suncokretu«.

U SPAVANKA

Ako te boljka hara zgrčenog ispod gunja nesaniče ti lutaj kroz jesen sručene bašte: Udi u vajat samoće pun grožđa i dunja pa lezi i pokri se šarenicom mašte...

Venčaću te s devojkom samoće iz Gruže jedne noći prestupne u oltaru leta. Biće oko čula vreba riku ruže...

O zamisli brežuljkaste predele gde klasa i šumu pšenica šum bulki i perja. Reka se ko ogleдалca kroz žita belasa i okreće u viru dulek predvečerja.

Krv iz tude frule muti srebro vrela. Beže lepe srne kroz zvezdano granje. Ko to viri cigook iz razi kad bela gružanka samoće dođe na kupanje? Krv iz tude frule muti srebro vrela.

Zadi u raž gde samuje hraštova trlica. Negde muče telence. S brega pastir zove zalimni glasom... Blizu tebe bukne prepelica i pušti u vazduh rujne klobukove...

U telu joj trista svitaca lebedi zvone a u svakom bukti zvezda tajne. Ja očaran odjezdim iz sebe jezdeci na konju sa praporcima krvi zavijačjne. U njoj trista svitaca zazvoni lebedi...

Ti prepoznaš tu trlicu s ključićem u bravi i srečan guraš vrata šarena ko mapa: a pred tobom ko nebo otvara se plavi cvet što ti se brujeći oko tela sklapa...

SREĆA PROKLETSTVA

Mene ljudi preziru što u reči sadim biljke tajne pune krvi i sokova. Mene otac kune da lipšem od gladi u predelu gde su brda od hlebova. Pričestit se u crkvi što sanjare kad pa mi sreća prokletstva konje sna potkova.

NOGU STALI

Dosta mi je reči i snova i svega što žarki sat mozga vazdan okucava. Mi smo noćas samo dva milosna brega u dolji jasala, u šarenim predelima krava. Teče reka mokrake kroz ruže baljega. Lepa zver tvog tela u dunjici spava...

Sunce ima oblik proje i dukata. Krv kaplje ko pšenica ili vino mlado. Covek do dna prekopa mnogo lomivrata a nije svoj predeo gde napasa stado: U ljudskom mozgu ima više zlata nego u celoj zemlji Eldorado!

U bućućima čiji mišje slavlje. Mir oko nas ko polja dozrele pšenice. Svici nam pale vrzine obrva. U tami ko zvezde svetle oči kraljevi. Naša su tela stidne lutilice u magli što kulja iz njenih nozdruva...

Mene zemlja kune što joj mozak orem. (A niko svoj mozak da razore ne sme.) Mene srce očara da popijem more i da žedan čeznem na suncu kraj česme. O hvala mom bratu što me jedne zve prokle da u mozgu kopam zlato pesme!

NOGU RAZI

Raž mi raste iz tela: beže srne milja, hrt je ljudskog prisustva minuo kroz cveće. Zbog čega ženu pune čarnog bilja prokonekta ludu junče sreće!

Ako umrem u doba kad zri slavje žetve lebede prezren između sna i suncokreta zalud će me okovati u hrastove letve: iz mog će groba da nikne najlepši cvet leta. I svi što mi darivahu reči zla i kletve klećeće pokajno pred crkvom tog cveta...

Biće oko čula vreba riku ruže. Spavaj fruło tela... doba mira cveta.

MIHAIL KOLJCOV

Zdrava groznica

(«Svjetlost» — Sarajevo, 1960)

Koljcov je kao »izraziti letopisac revolucije, njene dinamike i njenih htenja« morao da bude novinar i publicist, liričar i fejttonist, humorist i satiričar. Da bude »dekan satiričke katedre« kaso su »profesori« te katedre, Ilf i Petrov, pisali 1934. Podatak o njegovoj smrti je najautentičnija potvrda njegovog prava na ovu »titulu«, njegovog života i njegovog dela, čiji je sadržaj ugrožena ljudskost. To nije, međutim, nikakva data, konstantna pojava koju bi po svaku cenu trebalo odbraniti i sačuvati od zlih sila. To je izvestan spreg okolnosti. Koljcovu stoga nije potrebno da traga za bizarnim i egzotičnim sižeoem da bi bio zanimljiv i ubedljiv. Određenom konstelacijom ljudskih odnosa, stavova i postupaka on ostvaruje neograničene mogućnosti da probudi ljudsku svest koja je u mogućnosti da zaključuje, predviđa i usmerava, da gradi, dakle, ljudsku svakodnevicu. Obračanje indicira verovanje.

Koljcov se obraća čitaocima u prvom redu humorom i satiroom. Njegovu satiru »Ivan Vadmivovič« — čovek na visini« mogao bi i Gogolj da potpiše. Ali njegova satira je posebna vrsta u svom rodu. U njoj je, reklo bi se, odsutan svaki skepticizam, rezervisanost i uzdržanost. Ona na dozvoljava ni najmanji pokret smeha. Naprotiv, ona uzrokuje jedan mučan bol i neukrotiv revolt. To je vera i optimizam Koljcov: dobro postoji, i ako postoji jednog dana mora da bude otkopano. Birokratizam, malograđaniština, egoizam, primitivizam, samo su uslovne, prema tome, prolazne životne pojave. On to sa takvim zaelotom i zamahom propoveda da često prekorači granicu fakata i sadržaja i zakorači u neistinito i banalno. Koliko njegove opservacije i slike o pojedinostima sovjetske postoktobarske stvarnosti i njegovi portreti revolucionara i kontrarevolucionara mogu da budu nepobitni u svojoj istinitosti, toliko su njegove zabeleške o zapadnoevropskom životu diskutabilne. U tim standardnim novinskim člancima ne samo da se njegov posmatrački kreativni dar gubi, već i njegov stil gubi sjaj i bljesak. On je celog sebe predao jednom idealu. Čak i svoj život.

Korejska poezija

(«Lykos», Zagreb, 1960.)

Izdavačko preduzeće »Lykos« ovom antologijom korejske poezije nastavlja svoju dragocenu i plemenitu delatnost upoznavanja sa delima pesničke tradicije daleko od evropskog pesničkog postupka i različite od zapadnog pesničkog nasleđa. Objavljena u ediciji »Pjesnici i narode u izboru i prevodu Bože Kukolja, ova nevelika zbirka sadrži izbor iz korejske poezije od najstarijih pesama nepo-

znatih autora, pretežno folklornog karaktera, do tvorevina nekoliko pesnika modernog vremena.

Kad mu pesma služi da da oduška svojim rodoljubivim raspoloženjima isticanjem svoje junačnosti; kad životu odrice sve vrednosti, poistovećujući dolasku i odlasku i doživljavajući ljudsko postojanje kao večno proticanje bez vraćanja; kad ističe surovu istinu o smrti kao poravnaju svih vrednosti; kad jedini smisao i jedinu svrhu življenja nalazi u punoj čaši i sigurnoj ruci u kojoj ona ne podrhtava, korejski pesnik, slično svojim ostrvskim i kontinentalnim susjedima, Japancima i Kinézima, ređujući i razvijajući jedan svojevrsan minijaturni pesnički oblik od tri distiha, »sičžu« koristi minimum reči da bi kroz pejsaž stvorio raspoloženje, ili, nešto bliže našem vremenu, opet posredstvom pejsaža, ali ne isključivo pomoću njega, polufilosofsku jadrkovsku, rodoljubivu liraticu, intimnu čežnjuv tugovanku. Svođeci reči na najmanju mogućnu meru, dajući im dosledno vrednost simbola, prepuštajući čitaocu da u belinama između stihova otkriva rečitosti nedorečenog, samo nageveštenog, pesnik je mnogim pesmama dao privlačnu čar zagonetke, čije orgonetafne može i treba da donese pravi poetski doživljaj i veliki užitak.

Slike prirode, kontrapunktirano prikazivanje čoveka i sveta oko njega, čoveka i odražavanje toga sveta do simbola ljudskog postojanja i tragične sudbine čovekove nesavršenosti, sve je to prožeto jednim osebnim setnim lirskim tonom, u kome vidimo bitno obeležje korejske liri, ke. Izvorna suština toga tona prističe iz raspoloženja koje je pesnik Li Van izrazio sledećim stihovima: »Ali kako je gorko spoznati vlastitu nemoć i htjeti, a ne moći ništa učiniti.«

Dok je prevodičev izbor potvrdio vrednost klasične korejske poezije i ugled koji ona uživa, za dela modernih pesnika to se ne bi moglo reći. Treba imati na umu da je u novije vreme korejska poezija, kao i pesnička umetnost drugih azijskih naroda, pretrpela vidne uticaje savremenih evropskih pesničkih strujanja i da se, ponekad približila vrednosti svojih uzora. Slika koja se o pesništvu u savremenom Koreji stiče na osnovu pesama koje su ušle u Kukulji izbor, jednostrana je i u priliknoj meri izopacena.

Steta što prevodilac u ovu zbirku nije uvrstio celu »sičžu« »Pet prijatelja« korejskog klasičnog pesnika Jun Son Doa i što, kad već nije dao osnovne biografske podatke, pesnike nije vremenski bliže odredio.

Jedno eventualno buduće izdanje ove zbirke korisno i neophodno bi bilo dopuniti pesama objavljenim u antologiji korejske poezije koja je izašla prošle godine u Engleskoj, i jednim studioznije radenim pogovorom. (D. P.)

— Cuješ li gospodina Milenkovića? — rekla je naginjući glavu jednom ramenu kao što to čine ljudi kada osluškuju nešto.

— Ne. Ja čujem samo njegovu stolicu. Čujem sam škripu. — Misliha sam da je to on. — Hm, možda si ti u pravu — rekao sam — više ne možeš da ga razlikuješ od te njegove stolice.

Ko zna zbog čega penzioner Milenković je Tanjinu majku nazivao »starem frajloem«. Ja sam je vidao vrlo retko. Pred sam rat Tanjin otac je poginuo na hipodromu. Ne razumem kako se bilo koja žena može skrasiti pored nekakvog džokeja, no Tanjina majka je morala biti nesrećnica, a ovaj džokej, ako je tačno što je pričala Matička, bio je njena šansa koju nije smela da propusti.

Među starim novinama pronašao sam jedan broj »Sporta« u kom je bila objavljena slika Tanjinog oca. Ispod slike nalazilo se njegovo ime. Naravno nisam joj pokazao tu fotografiju. Ne znam zašto sam upotrebio reč »naravno« i zašto sam mislio da ne treba da joj pokažem tu fotografiju. Bila je to sasvim nezanimljiva fotografija: na konju jedan čovek čije se crte lica nisu raspoznavale, krajajak tribine, jedno tamno mesto i ništa više. Novine su bile već požutele i krajajci su ostajali na prstima. U načinu sedenja tog čoveka video sam neke sličnosti sa Tanjom.

Tanja je podigla sa mog stola pepeljaru i premeštala je iz jedne ruke u drugu. Bila je to školjka koju sam ja prošlog leta doneo sa Hvara. Ja nisam pušio i ta pepeljara bila mi je sasvim nepotrebna. Služila je samo mojim retkim posetiocima, penzioneru i onom glumcu. Mislio sam kada bi je Tanja ispuštila i razbila bilo bi vrlo dobro, jer bi na taj način možda sprečio svoje posetioce da puše u mojoj sobi. Nisam voleo dim.

Trudio sam se da zainteresujem Tanju za stvari o kojima bih mogao dugo da joj pričam, zeledi da pronadem način kako da je što duže zadržim kod sebe. Nisam uspeo da pronadem tako što. Ponekad smo pričali o tome šta susedi govore o nama i činilo mi se da je to zanima. Ali ja bih najposle uvideo da se varam. Tanja je bila odsutna. No njene misli nisu pripadale ni jednom drugom predmetu. Susedi su isto tako ogovarali i njenu majku. Poneko od stanara je zaustavljao Tanju na stepeništu i pričali su joj o meni; pričali su joj da sam ja lud, ali ona na te priče nije obraćala pažnju ili ako jeste onda joj je to potajno godilo, mada možda nije verovala u to da sam stvarno lud. Pitao sam se koja od ovih pretpostavki postoji u njoj.

Mogao sam predvideti da će Tanja jednom nestati, da ću je izgubiti, ali nikako nisam mogao da predvidim da će jedna jedina rečenica učiniti da se Tanja zamisli, a to je bilo ono (uvidam na koncu) čega sam se plašio.

— Ponekad verujem da si skrivena u drugoj sobi i da posmatraš šta radim — rekao sam joj — štaviše, čini mi se da bi mogla biti sakrivena u nekoj fioci, u stolu.

Nikada mi nije postalo jasno zašto sam to rekao. Možda samo zato što sam hteo da otkrijem kako će besmislice koje mi padaju na pamet delovati na njeno mišljenje o meni. Možda je ovo varijanta koju sam ja prihvatio naknadno razmišljajući o toj rečenici.

Tanja me je pogledala. U njoj se nešto dešavalo. Da li sam to očekivao. Biće da jesam. Kako kada bi ste imali

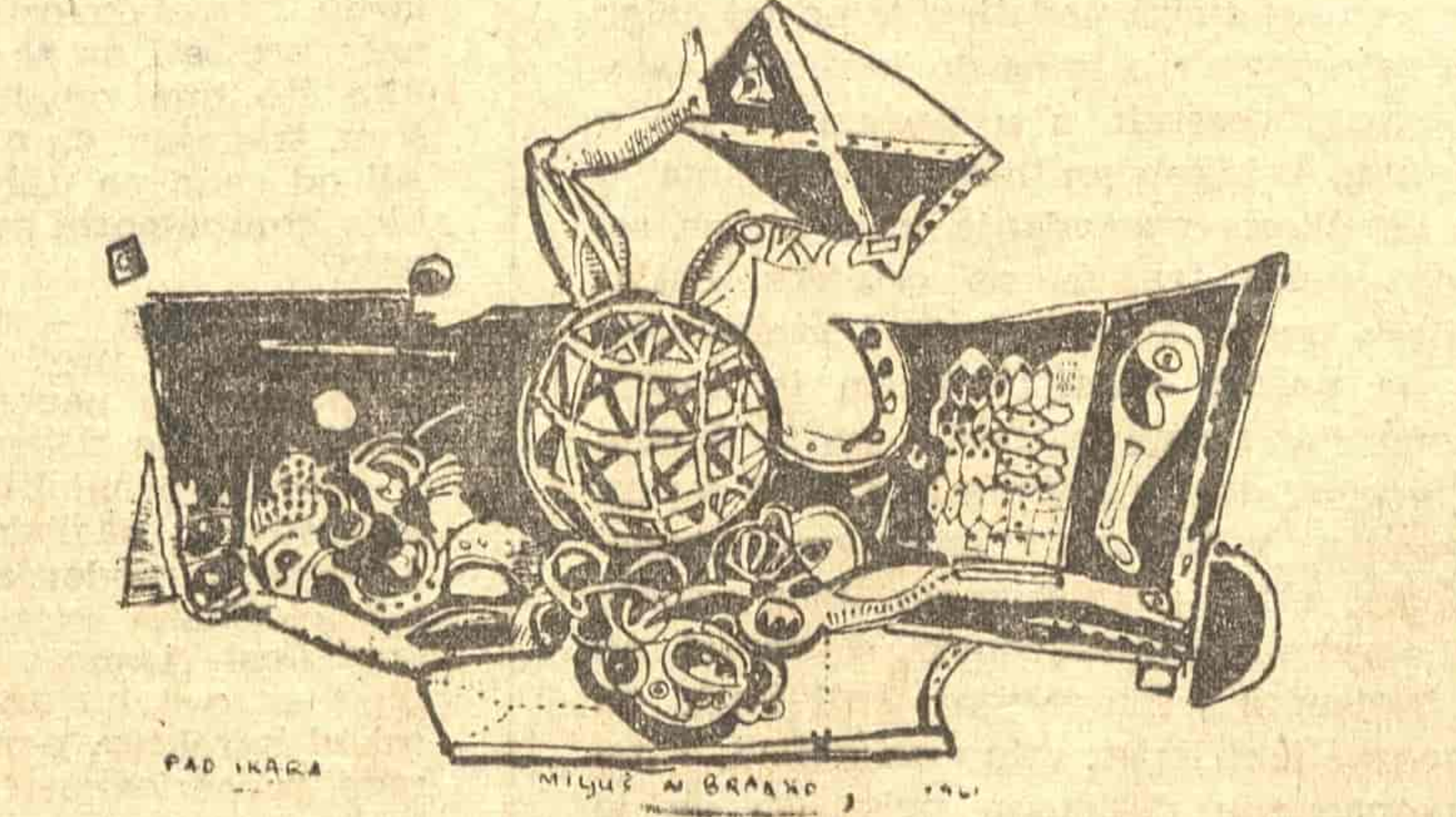
pušku na zidu i jednog osobejnaka u kući koji je danima pretio da će ubiti suseda samo zato što mu se njegova »faca« ne dopada i jednog dana primetite da nema puške na zidu. Osećao sam se neprijatno.

Nastojao sam da razgovaramo o nečemu drugom. Dok je Tanja podižući se na prste skidale knjige sa police, pokušavao sam da se setim sadržaja neke od knjiga za koje me je pitala da li da ih čita ili ne. Više sam voleo da joj kažem da ih nisam čitao no da ona primeti kako se ne sećam ničega iz njih. Mene sadržaj knjiga koje sam čitao nikada nije interesovao. Zanimao me je samo njihov stil. Mislio sam, sadržaj je ionako izmišljen, a i da nije šta me se to tiče. Odjednom mi se činilo da Tanju znam užasno dugo, štaviše, da je ona postojala u meni još pre no što sam je upoznao, da je ona bila ta osoba koju sam nastojao da otkrijem među ženama koje sam upoznao. Za moju krivu sliku sveta od presudnog su uticaja bile žene: mizanscen u kom sam se okretao njima, vlast koju sam mogao imati, način da im se približim. Tanja je bila upravo onakav tip pored kog sam ja mogao da budem takav kakav sam bio.

Mali tresak me je prenuo. Tanja je srušila nekoliko knjiga sa police i iznad njih, kada su lupile o pod, podigao se oblak prašine.

Posmatrao sam Tanju dok se saginjala prema podu. Posmatrao sam kockice na njenoj haljini rasporedene u posebnom neskladnom nizu, plave i žute; one su me odjednom podsetile na neke filmove, pejsaže iz knjiga koje sam čitao kao dečak — kamene podove starih zamkova, zvuke roga pred početak nekakvih ne sasvim stvarnih ratova. Mislim da sam posle celog popodneva nosio u uhu taj zvuk roga.

Bilo je već veče kada je Tanja otišla. Posmatrao sam plavičast vazduh iznad stola, slušao njene korake na stepeništu, škripu stolice penzionera Milenkovića. Kada se njeni koraci više nisu čuli prišao sam prozoru. Video sam je kako prelazi ulicu isto onako nehajno mašući rukama kao što je sedeo na ivici mog stola naginjala glavu jednom ramenu i premeštala pepeljaru iz jedne ruke u drugu. Možda je besmislica verovati u nešto što se nikako ne može unapred proveriti ali u tom trenutku ja sam sasvim izvesno znao da Tanja više neće doći.

Granice neodgovornosti

U broju od 15. marta ove godine, u rubrici „Prošarice“, list Narodne omladine Jugoslavije „Mladost“ objavio je sledeći tekst pod naslovom „Svaštarska saradnja“, a sa potpisom B(uca), alias Milo sav Mirković:

„Ima u nas razmaženih pesnika koji hoće svoje stopalo da ostave u pesku i blatu svih naših časopisa! Ima ih koji koketiraju svojom dobronjom voljom, svojom svaštarskom saradnjom i svojim andeoskim parolama da su „iznad“ i „izvan“ svih estetičkih obračuna i književnih rasprila. Ima ih u narednim brojevima već najavljenih, ubvaćenih za reč obavezanosti reklamiranih i grdno, grdno le po vaspitanih!“

Tako na poledini novooformanog beogradskog časopisa „Savremenik između ostalih najavljenih imena nalazimo i ova: Borislav Radović („Vreme gori kao cvet“), Božidar Timotijević („Deca zvezdama poklonjena“), Florika Stefan („Prolećna slutnja“), itd. Ali, neka ih neka u prolećnim slutnjama izgore kao cvet ma kojim zvezdama bili poklonjeni. Noseći odgovornost za svoje naslove, zar mladi pesnici ne bi trebalo da nose i neku vrstu moralne disciplinacije? Ne pred urednicima časopisa. Ne pred bogovima

književne čaršije, ne pred polupanim časama svojih prijatelja...
Nego pred nečim važnijim!“

OVAKAV stav je, u najmanju ruku, iznenađujući, tim pre što je našo mesta na stranicama jednog velikog omladinskog lista, čija kultura na politiku ne može i ne sme da bude koterijaska. Za hvaljujući „slučajnoj“ koincidenciji da je autor navedenog napisao urednik jednog ekskluzivnog književnog časopisa, ugledu lista „Mladost“ učinje na je tim i takvim pisanje među medveđa uslugu, pošto se, na osnovu komentara B. M-a može zaključiti da list Narodne omladine Jugoslavije smatra da saradnja u nekom našem književnom listu ili časopisu predstavlja moralni prekršaj. Zar svi naši književni listovi i časopisi nisu ravnopravni pred javnošću i zar svi oni, kao i „Mladost“, ne dobijaju materijalnu pomoć iz sredstava iste države ne zajednice koja sprovodi i ostvaruje dručkiju politiku na planu kulture od neodgovornog B. M-a, kome, uzgred budi rečeno, ne bi bilo na odmet da se, ako to do sad nije učinilo, malo bolje upozna s kulturnom politikom Programa SKJ.

»LEDI CETERLI« I DALJE ZABRANJENA U AUSTRALIJU

Iako je izdavačko preduzeće »Pingvin« dobilo spor protiv engleske cenzure, koja je zabranila štampanje i rasturanje Lorensovog romana »Ljubavnik ledi Ceterli« u originalnom obliku, što se pretvorilo u javni skandal, austrijska vlada je nedavno odlučila da i dalje ostavi na snazi raniju odluku o zabranjivanju ovog romana u ovom obliku. I pored kritika liberalnih krugova i skoro celokupnog javnog mnjenja, Australija je ostala jedina zemlja u kojoj se ova knjiga ne može naći onakva kakvu je Lorenis napisao.

ELVIS PRISLI U FILMU PO VILJEMSOVOM KOMADU?

Režiser Ričard Bruks se sprema da prenese na film pozorišno delo Tenezi Vilijemsa »Nežna ptica mladosti«, u kome će glavnu ulogu tumačiti Pol Njumen. Za jednu od sporednih uloga u ovom filmu izabran je i Elvis Prisli, koji će na ovaj način učiniti veliki skok od »rokenrola« do Tenezi Vilijemsa.

GOSTOVANJE AMERIČKOG DRAMSKOG POZORIŠTA U BEOGRADU

Od 24-26. marta gostuje u Beogradu američko dramsko pozorište. Na svom gostovanju američki dramski umetnici predstavljaju publiku tri američke drame. Dok je Vilijamsovu »Staklenu menažeriju« beogradska publika imala prilike da vidi u izvođenju bivšeg Beogradskog dramskog pozorišta i Hrvatskog dramskog kazališta iz Zagreba, drame Torntona Vajlera »Za diaku« i Vilijama Gibsona »Čudotvorka« videće prvi put u izvođenju ove američke dramske trupe.

NOVI ČLANOVI UDRUŽENJA KNJIŽEVNIKA SRBIJE

Na sednici Uprave udruženja književnika Srbije primljeno je u članstvo deset pisaca iz Vojvodine: Matija Poljaković, Imre Bori, Istvan Nemet, Antal Zakany, Mihajl Babinka, Jan Labat, Milan Tokin, Draško Redep, Balint Vujkov i Gojko Janjušević.

PONOVNA »PREMIJERA« ČUVENOG FILMA

U gradu Atlanti, u SAD, održana je ponovna »premijera« filma Pro-

hujalo s vihorom«, koji je raden prema istoimenom popularnom romanu Margaret Micel. Sadašnjem prikazivanju filma su prisustvovali Vivijen Li i Olivija de Hevilend, nosioći glavni ženskih uloga. Film je bio prikazan prvi put u ovom gradu 1939. godine, kada je održana i prava premijera. Sadašnje prikazivanje je u vezi sa proslavom stogodišnjice Američkog građanskog rata.

NOVI ROMAN DŽONA DOS PASOSA

Jedan od najpoznatijih američkih pisaca, Džon Dos Pasos, ponovo se javio novim romanom »Polovina veka«, obimnim delom od gotovo pet stotina stranica, u kome se bavi problemima američkih radnika i njihovog sindikalnog pokreta. U svom poslednjem romanu Dos Pasos je ostao veran svojim pogledima na savremenu literaturu i sa puno žara opisao borbu radničkih vođa za osvajanje društvenih beneficija u korist radničke klase Amerike.

MARIJA KALAS U ANTIČKOM POZORIŠTU

Čuvena operna pevačica Marija Kalas pevaje naslovnu ulogu u operi »Medeja« od Kerubinija, koja će se davati u starom pozorištu u Epidauru, u Grčkoj. Njeno gostovanje u rodnoj zemlji će trajati od 6. do 19. avgusta. Prošle godine, Marija Kalas je u ovom istom otvorenom teatru pevjala naslovnu rolu u operi »Norma« od Belinija.

RASPRODAJA ORIGINALNIH RUKOPISA U PARIZU

Ovih dana se u Parizu održava javne licitacije, na kojima se prodaju rukopisi slavnih francuskih književnika. Ljubitelji dragocenosti plaćaju velike sume da bi došli u posed tih rukopisa. Tako je za originalnu beležnicu pesnika Lamartina, od 140 strana rukopisa, poznatu pod naslovom »Poetska razmišljanja«, plaćeno 140 hiljada novih franaka. Za nešto manju sumu su prodana dva rukopisa Viktora Igoa i jedan Onore de Balzaka.

GODIŠNJA SKUPŠTINA ULUS-A

19-tog marta u Beogradu je održana godišnja skupština ULUS-a. Posle diskusije o radu udruženja skupština je dodelila nagrade većem broju umetnika i odala posebno priznanje svojim članovima koji se bave primenom umetnošću. Isto tako skupština je pozdravila pojavu da mnoga preduzeća imaju veliko razumevanje za probleme naše primenjene umetnosti i daju podsticaj umetnicima. Na kraju skupštine izabrana je nova uprava kojoj je na čelu ostao stari predsednik Zuko Džumhur.

EKSPERIMENTALNA SCENA NARODNOG POZORIŠTA U BEOGRADU

Premijerom Beketove drame »Kraj partije« koju je režirao mladi beogradski reditelj Vuk Vučo, 19. marta otvorena je eksperimentalna scena najstarijeg beogradskog pozorišta.

DOKTORSKA TEZA O STEVANU RAIČKOVIĆU

Na filozofskom fakultetu univerziteta u Padovi italijanski slavist Marija Eliza Krapa odbranila je doktorsku tezu o Stevanu Raičeviću. Teza, koja nosi naslov »Kasno leto

Stevana Raičevića« dobila je mnogo priznanja italijanskih naučnika. Koliko je poznato Raičević je prvi jugoslovenski pesnik srednje generacije o kome je izrađena doktorska teza u inostranstvu.

NOVO DRAMSKO DELO RASE PLAČIČA

Narodno pozorište u Beogradu izvelo je 20. marta novo dramsko delo Radomira Plačevića. Dramu »Car Davide« Plačević je napisao još pre dvadeset godina, ali je sticajem raznih okolnosti ovo delo moralo da čeka svoju premijeru. Pisac je sam režirao svoju dramu u kojoj tumači i naslovnu ulogu u alternaciji sa Ljubom Tadićem.

JUGOSLOVENSKE CRTANI FILMOVI U HOLANDIJI

U organizaciji udruženja holandskih filmskih umetnika, udruženja ljubitelja filma i filmskog muzeja u Hagu, od 15-23. marta u čitavom nizu holandskih gradova prikazivani su jugoslovenski crtani filmovi. Jugoslovenske filmove video je veliki broj filmskih gledalaca, a holandska štampa dale ovoj kulturnoj manifestaciji dosta veliki publicitet. Nepodeljeno je mišljenje da jugoslovenski crtani filmovi predstavljaju za holandsku javnost priyatno iznenađenje i neku vrstu otkrića.

KLUB LJUBITELJA POEZIJE U ČEHOSLOVAČKOJ

U Čehoslovačkoj osnovan je klub ljubitelja poezije. Za relativno kratko vreme u ovaj klub koji ima svoje organizacije u celoj zemlji učlanilo se nešto preko 6.000 ljudi. Prema pisanju čehoslovačkog književnog lista »Literarne novine« broj članova ove organizacije sve više raste. U toj činjenici pisac članka vidi potvrdu mišljenja da poezija i danas u životu savremenog čoveka ima svoje mesto.

ISCRPNA BIOGRAFIJA TULUZA LOTREKA

Poznati francuski pisac Anri Perušo, koji se specijalizirao za pisanje biografija velikih slikara, objavio je nedavno iscrpnu biografiju Anrija Tuluz Lotreka, jednog od velikih francuskih slikara devetnaestog veka, čiji je život već bio predmet književne i filmske obrade. Anri Perušo u svojoj bibliografiji ot-

Kriva neke još nepoznate detalje iz Lotrekovog života, njegovu veliku ljubav i sklonost prema japanskom

slikarstvu, od koga je pozajmio crtež i tehniku boja. Na mnogobrojnim sedeljama on se često oblačio u japansku nošnju, koja mu je zbog njegovog malog rasta dobro odgovarala. Za Lotreka Anri Perušo kaže: »Nije bilo ljudskog kepeca sa većim duhom i širinom pogleda, koji odgovara samo džinovima« - i time završava svoju biografiju.

POTPISANA KONVENCIJA O KULTURNOJ SARADNJI IZMEDU JUGOSLAVIJE I GANE

4. ovog meseca u Akri je izvršena razmena ratifikacionih instrumenata kulturne konvencije između Jugoslavije i Gane. Ovom konvencijom predviđa se saradnja između kulturnih, naučnih i prosvetnih organizacija ove dve zemlje. Konvencija predviđa i razmenu stručnjaka, u prvom redu profesora i naučnih radnika.

»SMEH U NOĆI« VLADIMIRA NABOKOVA

Uspeh »Lolite«, ukazao je izdavačima i na ranije stvaralaštvo Vladimira Nabokova koje je dosada bilo malo poznato. Tako su izdata njegova dela iz perioda pre poslednjeg rata. Među najnovijim koja su se sada pojavila, nalazi se i roman »SmeH u noći«, koji svojim sadržajem i kompozicionom intencijom »Lolitu«. U delu se oseća budući Nabokov, njegov sjajni stil, kao i veština u živopisnom slikanju karaktera koja potiče iz stare, dobre škole ruskog romana devetnaestog veka.

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i društvena pitanja
Redakcioni odbor:
Miloš I. Bantić, Bora Čosić, dr Milan Damnjanović, Slavko Janevski, Velimir Lukić, Slavko Mihalić, Vladimir Petrić, Izet Sarajlić, Vladimir Stamenković, Pavle Stefanović, Dragoslav Stojanović-Sip
Direktor i odgovorni urednik: TANASIJE MLADENOVIĆ
Urednik: PREDRAG PALAVESTRA
Sekretar redakcije: BOGDAN A. POPOVIĆ
List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Redakcija: Francuska 7, tel. 31-000, tek. račun: 106-707-1-208
List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din. 30. Godišnja preplata Din 600. polugodišnja Din. 300. za inostranstvo dvostruko.
Rukopisi se ne vraćaju
Tehničko-umetnički opremar: DRAGOMIR DIMITRIJEVIĆ
Štampa »GLAS«, Beograd, Vlastićevićeva 8.

INOSTRANE TEME

Posle velikog uspeha Krocove »Estetike« skoro sva italijanska razmišljanja o problemima filozofije umetnosti utonula su u neku vrstu dogmatskog sna. Uljuljkivan čuvenom kroceanskom formulom »intucija-izraz« — formulom koja je objašnjavala sve ili skoro sve — veliki deo italijanskih estetičara i filozofa prve polovine XX veka, bio je gotovo sasvim neosetljiv za polemike koje su van Italije, pa ponegde i u samoj Italiji, vođene o problemima umetnosti.

Bilo je jasno, međutim, da je temeljito preispitivanje osnovnih postulata kroceanske estetike neminovno u Italiji. Bilo je, štaviše, očigledno da je, prema onome kako se stvari u oblasti estetičke misli već više od pola veka razvijaju, neminovno preispitivanje mogućnosti i legitimnosti jedne filozofske umetnosti, jedne filozofske estetike uopšte. Narocitu ulogu, u tom pogledu, odigrao je niz estetičkih dela koja su se u međuvremenu pojavila u Engleskoj i Sjedinjenim Državama, kao i uopšte smer kojim je krenula anglosaksonska estetika.

Delo »Proces estetika« zahvatilo je, upravo, u srž tih problema i predstavljalo, do danas, naj-sistematskiji, najpotpuniji obračun sa tradicionalno shvaćenom i tumačenom estetikom u Italiji. To je jedna borbena knjiga, napisana sa željom da izazove polemike i diskusije, sa željom da bude smeo rušilac svih filozofskih, svih apriorističkih, naučnih, apsolutnih, sistematičnih estetika. Njen pisac je vrlo mladi i već poznati istoričar filozofije, jedan od najboljih estetičara italijanskih iz najmlađe generacije — Armando Plebe.*

Prva trećina knjige je minuciozna analiza onoga što se u estetici dešavalo prvih dvadeset-trideset godina ovoga veka. Akribijom čoveka

* Plebe je rođen u Aleksandriji 1927. g. Studirao je književnost i filozofiju na univerzitetima u Torinu i Innsbuku, i kompoziciju na Muzičkom konzervatorijumu u Torinu. Od 1957. je profesor istorije filozofije u Perudi. Problemi estetike i istorije estetike bili su uvek u središtu njegovog interesovanja. U delu »Teorija komičnog od Aristotela do Plutarha« (1953) rekonstruisao je drugi, izgubljeni deo Aristotelove »Poetike«. Objavio je niz radova iz oblasti estetike: Aristotelova Poetika u četiri komentara iz Setečenta (1953), Simbolizam kod Pitagorejaca (1956), Tumačenje pojma umetnosti kao igre (1957), Sakralnost muzike kod Platona, stoicizma i pseudo-Plutarha (1957), Filodem i muzika (1957), Nedavna tumačenja grčkog shvatanja mimeze (1958), Aristotelovska logika i stoicistička retorika (1959), Estetička dela većeg formata su »Rodenje komičnog« (1956), u kome je nastojao da oštvari, istovremeno, i sintetičku i analitičku viziju grčke komike; »Počeci i problemi antičke estetike« (1959), predstavlja in nuce celokupnu istoriju antičke estetike. Saradnik je brojnih filozofskih i estetičkih časopisa u Italiji i van nje.

PROCES ESTETICI

koji duboko veruje u ono što govori i koji po svaku cenu hoće da pronađe što ubedljivije argumente za svoje teze, Plebe ide od jednog do drugog estetičara, nastojeći da učini što očiglednijim tragove krize sistematične, filozofske estetike. Uočavajući kod svakoga od tih estetičara pozitivni i negativni deo u odnosu na tradicionalnu estetiku, on se uvek više zadržava na ovom drugom, jer tu nalazi obilje argumenata za svoj tvrdnju. Plebe ocenjuje šta je svaki od njih doprineo rušenju sistematične estetike: Desoar, razarajući osnove nemačke psihološke estetike; Folkelt, Bruk, Kalodero, Guco, Karbonara i dr., napadajući idealističku estetiku koju su u Italiji predstavljali Kroče i Djentile; Plebe analizira glotološke, stilističke, simbolističke i semantičke teorije koje su doprinele raspadanju sistematičnih estetika (Folsler, Spicer, Jaspers, Ogden i Ričards, Kasirer, Palmer, Moris, Paljaro, Kalodero); naročitu pažnju posvećuje Djujui i njegovoj kritici determinacije i teorije o granicama umetnosti. Na kraju ovog pregleda Plebe kaže: »Pošto smo stigli do ove tačke, možemo reći da je naš okvir krize estetike XX veka dovoljno potpun: Posle krize estetičkih »sistema«, dogodilo se da su, s jedne strane, semantično svodenje estetike na jedan proizvoljni »humanistički metafizik«, s druge strane, pragmatističko svodenje estetike na jednu deskriptivnu fenomenologiju iskustva, doveli estetiku na rub raspadanja (...) Ako danas ispitujemo položaj estetike onda možemo reći da se ona našla na ovakovoj raskrsnici: ili pronaći opravdanje za sebe kao filozofsku nauku, ili se pomiriti sa nestajanjem i ustupanjem mesta fenomenološkim razmatranjima o raznim aspektima umetničkih fenomena koji (kao što smo videli) ne mogu da stvore jednu autonomnu i kritički zasnovanu disciplinu.«

Drugi deo knjige koji nosi naslov samog dela »Proces estetika« podeljen je na tri dela: prva dva dela govore o tome da je proces estetici, u stvari, dvostruk, a u trećem je reč o »koherentnim i inkohherentnim diskusijama u odbranu estetike« (opravdanja koja su na semantičkom polju tražena za estetiku, zatim relativistička opravdanja, a onda i kroceanska reakcija na proces estetici). Plebe je, međutim, mnogo više pažnje posvetio prvim dvema glavama drugog dela u kojima se govori o procesima estetici: 1. jednom empirijskom, neopozitivističkom, i 2. spekulativnom. Prvi proces vode, uglavnom, anglosaksonska estetičari na čelu sa Ogdenom i Ričardsom, koji tvrde da je pojam estetički lepog vrlo varijabilan, i navodeći petnaestinu definicija pokazuju da je estetika kao nauka nemoguća pošto je njen osnovni pojam neodrediv. Plebe zatim anali-

zira Ajera za koga estetički sudovi nisu ni istiniti ni lažni, pa su zato potpuno neprihvatljivi; ili delo Hejla za koga nisu neodredivi samo pojam umetnosti ili estetičkog suda nego je neodrediv i sam pojam estetike; po Hejlovom mišljenju, svaki teoretičar estetike veruje da je došao do objektivnih rezultata, dok su ti rezultati samo njegovo lično shvatanje zadatka estetike i pojma umetnosti. Drugi, spekulativni proces očigledan je u filozofiji Uga Spirita. Taj proces, sa prvim ima zajednički samo predmet optuzbe. Za talijanskog filozofa, prema onome kako je Plebe rekonstruisao njegovu misao, očigledno je bilo ovo: ko namerava da zasnuje filozofsku estetiku ne može da izbegne nužnost jednog suštastvenijeg razmatranja, mora da napusti empirijsko i upozna apsolutno, mora da ima jednu metafizičku viziju stvarnosti i tu da odredi mesto umetnosti; sama metafizika može da pruži konceptualne distinkcije između umetnosti, logike itd.; odatle proizilazi da estetika sedi sudbinu metafizike za koju je vezana, a broj estetika postaje jednak broju metafizika. »Zato filozofska estetika kao autonomna disciplina ne postoji, jer ne može da postoji.«

Treći i poslednji deo knjige, Plebe je posvetio značenju krize i procesa. U tom delu, on analizira fenomenološku, naučnu, marksističku i egzistencijalističku estetiku. Tako dolazi do zaključaka u kome Plebe zbacuje sa sebe ruho istoričara i kritičara i postaje filozof i prorok. Filozofska estetika, kaže on, iz gore navedenih razloga ne može više da postoji. Od sada puno pravo na život imaju estetika koja vodi računa o pojedinačnim umetničkim problemima; ne jedna estetika, da bude jasnije, nego mnoge empirijske estetike čije teorije stvaraju stručnjaci kompetentni u pojedinim umetnostima. Filozofi će moći da sačuvaju svoju ulogu sve dotle dok se ne izlože opasnosti da skliznu u lažnu filozofsko-estetičku spekulaciju i možda neće prestat da se interesuju za umetnost uliko što ona zauzima suštinsko mesto u društvu, tragajući za njenim značenjem i smislom. Ali od sada pa dalje, oni koji su kvalifikovani biće kompetentni za pojedine umetnosti i samo oni.

Ova knjiga — s obzirom na izvanredno težak problem pred kojim je stajao njen autor — primer je naučničke i intelektualne odvažnosti. Ona je pokazala veliki istorijski smisao i kritičku pronalčivost svoga autora, njegovu lucidnost u sagledavanju značajnih trenutaka u razvoju moderne estetičke misli. Logičko-arhitektonska konstrukcija ove knjige, njena svedenost, jasnost ideja koje nosi u sebi — plod su ove lucidnosti. A njen otvoreno polemički karakter, ponegde prekriven plaštom naučničke serioznosti, govori o temperaturi ove knjige, o temperamentu i strasti jednog filozofa. Od onih koji celim bićem umeju da stanu iza svojih misli.
PERO MUŽIJEVIĆ